

Frihet under makt och ansvar

Lärarnas professionalism i det postmoderna samhället

Caisa Holm

Handledare: Rolf Helldin

Frihet under makt och ansvar

Lärarnas professionalism i det postmoderna samhället

Caisa Holm

Publikationen kan
utan kostnad laddas ner
i pdf-format från
<http://www.lhs.se/iol/publikationer>

Handledare: Rolf Helldin

Förord

Läraryrket är ett kreativt yrke. Vi lärare arbetar med människor, med växande människor som behöver goda, stabila förebilder och kompetenta guider under sin uppväxt. Ett professionellt förhållningssätt hos lärare innebär naturligtvis nödvändiga ämneskunskaper men även känslomässig inlevelseförmåga är mycket väsentlig. Lärarens kontaktförmåga och entusiasm är avgörande för en stor del av elevernas inlärningsprocess. Dagens lärare känner sig ofta överbelastade. Vilka orsaker döljer sig bakom detta? Varför lämnar många duktiga lärare skolan och i stället väljer att arbeta med någonting annat?

I mitt yrke som specialpedagog på grundskolans lägre stadium har jag från nära håll haft möjligheten att försöka förstå lärarnas arbetssituation. Hargreaves (1998) uttrycker sig mycket träffande: *För den som undervisar tar arbetet aldrig slut. Man kan alltid göra mer. Det finns alltid saker som kan göras bättre.* Läraren bär ständigt med sig ett övermått av skuld känslor, vilket naturligtvis kan försäkra negativa bieffekter. Det intressanta är, hur läraren kan leva med denna eviga känsla av otillräcklighet och samtidigt sträva efter att göra sin arbetssituation balanserad och tillfredsställande.

Postmodernitet är ett samhällstillstånd, som lämnat tydliga spår även i skolans värld. Det postmoderna levnadssättet är snabbt, ofta komplicerat, specialiserat och splittrat. I skolan finns en särskild elevgrupp som behöver mer stöd än andra, barn i behov av särskilt stöd. Kan läraren ge tillräckligt stöd åt dessa elever?

Jag vill rikta ett stort tack till min handledare, Rolf Helldin, som varit ett viktigt stöd och en givande diskussionspartner. Jag vill även tacka rektor Karin Westerberg och ett särskilt tack vill jag ge till IT-pedagogen Helena Denham-Smith. Ett speciellt tack vill jag även rikta till mina respondenter, de lärare som gav en del av det dyrbaraste de har, sin tid. Slutligen vill jag även tacka min man Peter och mina söner David och Jens.

I arbetet med människor är man själv som person det viktigaste redskapet. Om man inte slipar redskapet blir det till slut trubbigt och odugligt.¹

Täby i april 2004

Caisa Holm

---

¹ Danielsson och Liljeroth (1996). *Vägval och växande.*

Sammanfattning

Syftet med denna studie var att redogöra för lärarrollens komplexitet ur individ- och samhällsperspektiv. Min avsikt var också att undersöka hur lärarprofessionalismen gestaltar sig i vårt postmoderna samhälle. Vidare ville jag ta reda på vilka områden lärarna upplever som centrala i sitt yrkesutövande och hur man skulle kunna åtgärda eventuella brister i hela arbetssituationen. Dessutom ville jag diskutera vilken status några lärare på en skola i x-stad upplever att de har, samt hur dessa lärare upplever elever i behov av särskilt stöd i sina klasser.

I postmodernitet har jag funnit en del av förklaringarna till läraryrkets komplexitet och dess problematiska professionalism. Jag har naturligtvis inte funnit några färdiga mallar eller entydiga svar. Det enda jag kan konstatera är att det finns många engagerade och professionella lärare i våra skolor, som gör sitt bästa för att utföra ett så bra arbete som möjligt. Skolan kommer inom kort att uppleva ett stort generationsskifte när de s.k. 40-talisterna går i pension. Därför har jag även intresserat mig för hur skolan lyckas rekrytera duktiga unga människor som vill vara med och arbeta med framtiden, d.v.s. barn och ungdomar.

Dagens postmoderna värld är snabb, komprimerad i tid och rum, kulturellt mångfaldig, komplex och osäker. Våra barn är vana vid det postmoderna samhället och de är också vana vid att det händer saker hela tiden runtomkring dem. Därför ställs lärarna ofta dagligen inför svåra dilemman, vilka förutsätter snabba åtgärder, beslutsamhet och rätt didaktisk och pedagogisk förmåga. Detta kan kallas för lärarprofessionalism.

Som bakgrund har jag redogjort för de olika läroplanerna och även diskuterat skolans demokratiska grundidé. Kapitel 3 handlar om postmodernitet och dess betydelse för skolan. Den progressiva pedagogiken och konstruktivismen har varit kännetecknande för dagens skola. Vidare har jag försökt att klargöra vad begreppen *den rörliga mosaiken* och *den påtvingade kollegialiteten* innebär. Därefter har jag diskuterat skolans likvärdighet. Skolan och lärarna har fått uppleva ständiga förändringar under det senaste decenniet och friskolorna har ökat markant i vårt samhälle. Den nya lärarutbildningen och läraryrket i internationellt perspektiv har jag tagit upp som viktiga framtidsinstrument inom skolutveckling. Slutligen har jag redogjort för lärarnas trivsel, deras egentliga uppgift i skolan, läraryrkets nackdelar och status samt hur lärarna upplever det växande antalet elever i behov av särskilt stöd.

Enligt mitt resultat trivs lärare i min undersökning bra med sitt yrke oavsett känslan av tidsbrist och otillräcklighet. Läraryrkets status är en stor fråga som det är närmast omöjligt att hitta ett relevant svar till, men lärarna själva ger många förbättringsförslag och det är just lärarna som äger kunskapen om hur skolan kan göras till en attraktiv arbetsplats. Det som också kom fram är att många lärare i större eller mindre omfattning upplever att de inte får tillräckligt med uppsmuntran av sin chef. Individuella löner, högre belastning i form av mer administrativa arbetsuppgifter och disciplinära problem har ökat läraryrkets komplexitet ytterligare. Att kunna hitta rätt balans mellan olika krav och förväntningar är således mycket väsentligt för att läraryrket skall få den specifika samhällsstatus det förtjänar.

Nyckelord: lärarroll, professionalism, postmodernitet, kunskap, inläring och uppfostran

Abstract

Freedom under power and responsibility

The professionalism of the teacher in post-modern society

The objective of this study was to explore the complexity of the teacher role from an individual and societal perspective. My aim was threefold: to examine how the teaching profession is represented in post-modern society; to identify areas that teachers perceive to be central to their professional activities, and what measures could be used to address any areas of particular concern in their situation of work; and to understand what status teachers in a school in a Swedish city feel they have, and how these teachers perceive students with special needs in their classes.

In my research, I found postmodernism to provide valuable insights into the complexity of the teaching profession and some of its inherent problems. Naturally, I did not arrive at any readily applicable models or straightforward answers. I can only conclude that there are many teachers in our schools who are both professional and engaged, and who do their utmost to do their job as well as they possibly can. Our school system will shortly go through a major change of generations at the retirement of all the teachers who were born in the 1940's. This is why I have also examined how our schools manage to recruit capable young people who want to contribute to building the future, by working with children and adolescents.

Today's post-modern world is fast, compressed in time and space, multicultural, complex and uncertain. Our children are used to post-modern society and to the fact that something is constantly happening around them. As a consequence, teachers are faced daily with difficult dilemmas that require rapid measures, decisiveness and appropriate didactical and pedagogical capabilities. These can be considered the constituents of a teacher's professionalism.

In outlining the context, I describe the different curricula and discuss the democratic ideological foundations of the school. Chapter 3 is about post-modernity and its significance with respect to the schools. Progressive pedagogy and constructivism have characterised the schools of today. Further, I make an attempt at defining the meaning of the concepts of the *mobile mosaic* and the *enforced collegiality*. Subsequently, I discuss equality in schools. During the last decade, schools and teachers have experienced constant changes and the number of free private schools has soared. I consider the new teacher training scheme and the teaching profession from an international perspective as important instruments in shaping the future developments of the school system. Finally, I give an account of the job satisfaction of teachers; of their real duty in the school; of the negative aspects of the teaching profession; and of how the teachers experience the growing number of pupils who require special support.

My conclusion is that teachers enjoy their profession despite the feeling of inadequacy and lack of time. The status of the teaching profession is a wide topic, which is almost impossible to map in its entirety. However, teachers have a deep understanding of how to make the school an attractive workplace and provide many suggestions for improvement. A further insight is that many teachers feel, to a varying degree, that they do not receive sufficient encouragement from their managers. Performance related pay schemes, increased workload due to more administrative responsibilities and disciplinary problems have further increased the complexity of the teaching profession. Hence, the ability to establish a balance between different demands and expectations is essential in order for the teaching profession to attain its deserved status in society.

INNEHÅLL

SAMMANFATTNING

ABSTRACT

FÖRORD

1	INLEDNING	1
2	BAKGRUND	4
2.1	DE AKTUELLA LÄROPLANERNA	4
2.2	SKOLANS DEMOKRATISKA GRUNDIDÉ	7
3	POSTMODERNITET OCH LÄRARNAS PROFESSIONALISM	11
3.1	POSTMODERNITET OCH DESS BETYDELSE FÖR SKOLAN	11
3.1.1	<i>Konstruktivism och den progressiva pedagogiken</i>	16
3.1.2	<i>Den rörliga mosaiken och den påtvingade kollegialiteten</i>	19
3.2	KUNSKAP ENLIGT POSTMODERNITET	21
3.3	FOUCAULT SOM POSTMODERNIST	23
3.4	DET KOMMUNIKATIVA HANDLANDET I DET OFFENTLIGA RUMMET	25
3.5	LIKVÄRDIGHET I DAGENS SKOLA	28
3.6	LÄRARNAS PROFESSIONALISM I SKOLAN	32
3.6.1	<i>Lärare – fostrare och / eller kunskapsförmedlare</i>	32
3.6.2	<i>Klassledare – skolkvalitet</i>	35
3.6.3	<i>Lärarens ansvar och elevens frihet att välja</i>	38
3.6.4	<i>Individualisering</i>	41
3.6.5	<i>Skolan och elever i behov av särskilt stöd</i>	43
3.7	FÖRÄNDRINGAR INOM SKOLAN OCH LÄRARYRKET	46
3.7.1	<i>Varför en friskola?</i>	46
3.7.2	<i>Den nya lärarutbildningen</i>	48
3.7.3	<i>Läraryrket i internationellt perspektiv</i>	50
4	SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	52
4.1	SYFTE	52
4.2	FRÅGESTÄLLNINGAR	53
5	METODBESKRIVNING	53
6	DEN KOMPLICERADE LÄRARROLLEN I DEN POSTMODERNA SKOLAN 55	
6.1	LÄRARNAS TRIVSEL I SKOLAN – ATT ÅSTADKOMMA LÄRANDE	56
6.2	LÄRARYRKETS NACKDELAR – TIDSBRIST, ”TJATANDET” OCH OTILLRÄCKLIGHET	58
6.3	LÄRARYRKETS STATUS – FÖRBÄTTRINGSFÖRSLAG	62
6.4	ELEVER I BEHOV AV SÄRSKILT STÖD – ETT STORT SPECIALISTBEHOV	67
7	SAMMANFATTANDE DISKUSSION	71
8	REFERENSER	79

BILAGOR

1 Inledning

Lärarna är skolans viktigaste resurs!
Läraryrket skall vara ett attraktivt yrke i en lärande organisation.¹

Lärare ansvarar för kommande generationers utbildning och fostran. Därför borde det vara självklart att detta yrke har en särskild, mer uppskattad position bland alla andra yrken såväl i medias såsom i hela samhällets ögon. Läraryrkets unika karaktär med egenskap att kunna leda grupper, att entusiasmera till lärande och förmågan att följa upp varje elevs unika utveckling borde uppmärksammas på ett bättre sätt än tidigare. Det finns inget annat yrke i hela samhället, som kontinuerligt arbetar med ”framtiden”, d.v.s. barn och ungdomar som en dag kommer att delta och påverka i vårt demokratiska samhälle. Det finns inte heller något annat yrke som enbart arbetar med växande människor i en lärande situation, som ännu inte är fullvärdiga, ansvarsfulla vuxna och röstberättigade samhällsmedborgare.

Skolan är obligatorisk för alla barn fr.o.m. sju års ålder, vilket medför en unik och specifik samhällelig uppgift. Skolans primära uppgift är att ge en bred allmän utbildning för sina medborgare. Denna komplexitet innebär således att man inte kan jämföra läraryrket med något annat yrke i samhället. I samband med kommunalisering 1991 har man ansett lärarens yrkesroll som likvärdig med de övriga kommunala yrkena, vilket i praktiken innebär en avsevärt längre veckoarbetstid för lärarna än för de övriga kommunanställda.² Före kommunaliseringen var lärartätheten per elev högre, eftersom dagens rektorer är tvungna att prioritera budgeten före ett tillräckligt antal lärare. Skolan borde i ett vidare perspektiv ses som en investering för framtiden och inte enbart som en kostnad.³ Läraryrket uppfattas dessutom alltför ofta som ett dåligt betalt yrke med låg status. En lärare ger en frustrerad bild av sin yrkesroll, vilken jag tror många lärare känner igen:

Kopieringsmaskintekniker, administratör, inköpare, vaktmästare, polis, socialarbetare, vakt, städare, psykolog, terapeut, forskollärare... hade jag velat bli något av ovanstående yrken skulle jag ha valt det. Jag är lärare (4-9) men i mitt dagliga arbete får jag i dagens skola vara lärare trettio procent och ovanstående yrken sjuttio procent.⁴

Läraryrket har radikalt förändrats under det senaste årtiondet: lärarnas arbetsplatsförlagda tid i skolan har ökat, antalet obligatoriska möten har blivit fler, speciallärarresurserna har minskat, elevantalet per klass har ökat och därmed har även ljudnivån blivit högre, vilket naturligtvis påverkar lärarnas arbetsmiljö negativt. En del av det ekonomiska budgetansvaret har ålagts lärarna och långtidssjukskrivningarna har dramatiskt ökat med ca 300 procent sedan 1997.⁵ Det nya är dessutom att lärarna förutsätts att vara med i skolans utvecklingsarbete i större utsträckning än tidigare. Det är i och för sig positivt, men det innebär också att utöver sina dagliga arbetsuppgifter skall lärarna vid sidan om även utveckla skolan. Det individuella lönesystemet premierar i bästa fall enbart de lärare som är villiga och önskar vara med i detta utvecklingsarbete.

---

¹ www.skola.se. *Projektet Attraktiv Skola*.

² Lärarnas genomsnittliga arbetstid: 45 t /vecka kompenseras med åtta veckors sammanhängande sommarferier.

³ www.sns.se. SNS-debatt i Stockholm. 020530. *Världens bästa eller sämsta skola?*

⁴ Enkät från Lärarnas Riksförbund. *Dagens Nyheter*, 020513, A4.

⁵ KS-Nytt: _ , s 2. (En undersökning bland 600 lärare i sex kommuner som gjorts av Lärarnas Riksförbund).

Lärarhögskolorna har haft svårigheter att besätta vissa utbildningsplatser. Var fjärde lärare⁶ vill lämna yrket och missnöjet med skolan är stort även hos många föräldrar. Föräldrarna är tillsammans med läraren barnens och ungdomars närmaste och viktigaste vuxna förebilder. Därför har vi som skattebetalare/föräldrar rätt att kräva, att skolans personal har en tillräckligt bra kompetens för att kunna möta alla barn och deras individuella behov.

Den allmänna opinionen under det senaste årtiondet har varit att skolan befinner sig i kris; lärarna trivs inte och stannar inte i skolan och att eleverna har för dåliga grundkunskaper för fortsatta studier. Enligt internationella mätningar mellan olika OECD-länder ligger Sverige på elfte plats när det gäller ungdomar som går vidare till postgymnasial utbildning. I alla andra nordiska länder fortsätter ungdomarna sina studier i högre utsträckning än i Sverige.⁷

Det har spekulerats om många olika orsaker till skolans nuvarande situation, bl.a. 90-talets ekonomiska besparingar samt friskolornas frammarsch med en tydlig marknadsorienteringsprofil, vilket tvingar de kommunala skolorna att konkurrera med friskolor. På vissa håll har man kritiserat att de mer omvårdande inslagen i skolan i stället för kunskapsbetoning skulle ha bidragit till denna utveckling.⁸

Den svenska skolan styrs inte längre av ett fast regelverk. I stället anges enbart ramar för arbetet i skolan och detta ger skolans aktörer stor handlingsfrihet. Läroplanen och kursplanerna i de olika ämnena ger övergripande anvisningar för rektorer och lärare att utforma arbetet på bästa möjliga sätt. Efter att makten förflyttades från staten till kommunerna, existerar ingen nationell arena för skoldiskussion. I stället har vi fått egna kommunala arenor, vilket innebär i praktiken, att vi har fått en ännu mer segregerad skola i Sverige. Det som är positivt, när kommunerna eller de enskilda skolorna får fatta sina egna beslut, är att det kan leda till nytänkande, mångfald och att lärarna och därmed även pedagogiken utvecklas. Toffler talar om ”den rörliga mosaiken” i Hargreaves (1998), vilket innebär att i stället för en maktkoncentrerad hierarki, håller det på att växa fram en mångdimensionell mosaikform av makt. I dessa framväxande organisationer är både strukturerna och medlemskapet ständigt flytande. Nackdelen med dessa flytande och flexibla organisationer är dock att de behåller sina anställdas lojalitet bara så länge arbetet upplevs som meningsfullt. Fördelen kan eventuellt vara att de verkligen engagerar enskilda människor och får dem att intensivt arbeta åt samma håll. I skolans värld är arbetslagen och de övriga små arbetsgrupperna typiska former av ”den rörliga mosaiken”.

Enligt Hargreaves (Ibid.) tycks de accelererande förändringarna inom skolan vara ett globalt fenomen och det är i första hand de större högstadie- och gymnasieskolorna som inte fyller kravet att vara ”en lärande organisation.” Våldet i skolan har ökat och enligt en undersökning som Lärarnas Riksförbund har gjort⁹, upplever lärarna att hot, våld, trakasserier och kränkningar nästan dagligen förekommer i deras vardag. Antalet självmordsförsök bland 15-19-åringar har under år 2000 fördubblats jämfört med år 1991.¹⁰

Vad är det som har gått snett i dagens skola? Har läraryrket förlorat sin status och varför tycks skolan ha allt svårare klara av sina huvudsakliga uppgifter? Disciplinära problem, mobbning och vantrivsel är vanliga fenomen i dagens skola. Dagens skolelever är vana vid snabba

---

⁶ Ibid.

⁷ www.sns.se. SNS-debatt i Stockholm. 020530. H.A. Larsson. *Världens bästa eller sämsta skola?*

⁸ Ibid.

⁹ Enkät från Lärarnas Riksförbund: *Dagens Nyheter*, 020513, A4.

¹⁰ Skolor ska bli bättre på att förebygga självmord. *Dagens Nyheter*, 001217, A6.

impulser och vågar ifrågasätta i större utsträckning än tidigare, helt enligt postmodernitetens grundprinciper. Vad kan man göra för att skapa en skola som verkligen lämpar sig för alla elever? Hur kan man göra skolan till en attraktiv arbetsplats och föra läraryrket åter till ett av samhällets mest uppskattade yrken?

Om ett år (2005) kommer det enligt Kommunförbundets beräkningar att saknas 23 000 lärare i Sverige.¹¹ Enligt Skolverkets prognos behövs det 70 000 nya lärare mellan 2001 och 2005.¹² Behovet av lärare är större än någonsin enligt Ams (Arbetsmarknadsstyrelsen), då 55 000 nya lärare, utöver de 100 000 studenter som utexamineras från landets lärarutbildningar, behövs fram till 2015.¹³ I den här kalkylen ingår inte de lärare som byter arbete eller lämnar yrket och inte heller de 35 000 obehöriga personer som arbetar inom skolan. Därför måste lärarnas arbetssituation radikalt förändras, om man inte vill att de ska duka under på grund av tidspress och alla nya arbetsuppgifter som åläggs dem. Det viktigaste och väsentligaste är dock att få lärarna att stanna i skolan och att så många som möjligt ser läraryrket som ett viktigt, intressant och eftersträvanvärt framtidsyrke.

Jag har länge varit särskilt intresserad av varför läraryrket inte väcker mer uppskattning och positiva reaktioner samt vad man kan göra för att förbättra arbetsmiljön och arbetsvillkoren både för lärare och elever. Jag har själv, via mitt arbete som specialpedagog i skolan och via mina två barn i skolåldern, från mycket nära håll fått följa lärarnas arbetssituation och arbetsmiljö. Dessa två faktorer har drivit mig framåt och hjälpt mig att skriva färdigt denna uppsats.

Hargreaves (1998) menar att det som skapar olika förändringsmönster i dagens skola är en pågående dynamisk kamp mellan två samhällskrafter: modernitet och postmodernitet. Därför kommer jag att försöka ta reda på vad som finns bakom begreppet postmodernitet och hur ett postmodernt samhällstillstånd direkt påverkar skolans arbetsmiljö. Jag hoppas att det kan bidra till att förstå problematiken kring lärarnas pressade och krävande arbetssituation. Postmoderniteten innebär många problem och utmaningar för vårt skolsystem och speciellt för lärarna som arbetar inom det. Skolan är samhällets största arbetsplats med sina 1,9 miljoner elever och lärare.¹⁴ Det borde angå oss alla att skolan når tillräckligt bra resultat inte bara i nationell utan även i internationell jämförelse. Vi måste således försöka lösa det svårhanterliga problemet hur skolan kan hitta en balans i att både vara en kostnad och en investering för framtiden.

---

¹¹ KS-Nytt: _ 2001, s 4.

¹² www.Skolverket.se.

¹³ Skolvärlden, nr 7 /april 2003, s 8.

¹⁴ KS-Nytt: _ 2001, s 4.

2 Bakgrund

2.1 De aktuella läroplanerna

Skollagen med timplanerna samt läroplanerna är de nationella styrdokument som skall styra verksamheten i barnomsorg och skola.¹⁵ Läroplanerna speglar de strömningar som finns i vårt samhälle. De är inte enbart och primärt uttryck för nya insikter baserade på forskningsresultat inom det pedagogiska området. De är politiska kompromisser och dokument som, liksom kommunala skolplaner, anger mål och riktlinjer för skolans arbete.(Orlenius, 2001). Formuleringarna i läroplanerna kan ses som en konsekvens av det pluralistiska och mångkulturella samhället. Enligt Orlenius måste läroplanen skrivas på ett sådant sätt att de ger utrymme för tolkningar för att få acceptans i skilda politiska läger. Den rådande läroplanen kan sägas vila på en konstruktivistisk teorigrund, vilket innebär att eleven själv konstruerar sin kunskap i ett socialt sammanhang.(Eriksson, 2000). Det finns i den nuvarande läroplanen ett eget kapitel, som handlar om elevernas ansvar och inflytande i skolan.¹⁶ Där framgår tydligt att skolan skall sträva efter att varje elev tar ett personligt ansvar för sina studier och sin arbetsmiljö. Eleven skall även successivt utöva allt större inflytande över sin utbildning och det inre arbetet i skolan. Allt detta syftar till att tidigt bekanta sig med de demokratiska principerna att ta ansvar, att kunna påverka sitt eget liv och att vara delaktig i samhället.

De demokratiska principerna att kunna påverka, ta ansvar och vara delaktig, skall omfatta alla elever. Elevernas kunskapsmässiga och sociala utveckling förutsätter att de tar ett allt större ansvar för det egna arbetet och för skolmiljön, samt att de får ett reellt inflytande på utbildningens utformning. (Lpo 94, s 15).

Hela 1990-talet har inneburit omfattande förändringar när det exempelvis gäller skolreformer och betygssystem. De nuvarande läroplanerna, Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94) och Läroplan för de frivilliga skolformerna (Lpf 94), innehåller två nivåer: dels *mål att sträva mot* och dels *mål att uppnå* som riktlinjer för skolans uppdrag. I Lpf 94 står följande:

Mål att sträva mot anger inriktningen på skolans arbete. De anger därmed en önskad kvalitetsutveckling i skolan. Mål att uppnå uttrycker vad eleverna minst skall ha uppnått när de lämnar skolan. Det är skolans och skolhuvudmannens ansvar att eleverna ges möjlighet att uppnå dessa mål.(Lpf 94, s 11).

Skolorna har, enligt en arbetsgrupp som var tillsatt av regeringen år 2001, koncentrerat sig på mål att uppnå, och s.k. mål att sträva mot har fått stå tillbaka i kursplanerna.¹⁷ Dessa två olika nivåer i kursplaner och läroplaner har enligt arbetsgruppen varit svåra att förstå ute i skolans verksamhet. I vår nuvarande läroplan står även tydligt vad som förväntas av såväl rektor, lärare som elever och föräldrar. Arbetsgruppen under ledning av Tomas Eneroth vill att läroplanen skulle ha en kollektiv mottagare i den enskilda skolan eller i arbetslaget. Han menar att det gemensamma ansvaret bör stärkas. Att vara lärare och leda andra människors lärande är inte ett individuellt uppdrag. Enligt Eneroth är det en nackdel ifall lärarna privatiserar sitt uppdrag. Det finns en stor risk att lärarna skuldbelägger sig om skolan inte klarar sitt uppdrag. Meningen är alltså att i framtiden förstärka läroplanernas styrande funktion.¹⁸ En förändring av läroplanernas nuvarande innehåll kommer således att vara nästa

¹⁵ www.skolverket.se/styrdokument.

¹⁶ Lpo 94, s 15.

¹⁷ *Skolvärlden*, 011025, s 3. Rikta uppdraget rätt.

¹⁸ *Skolvärlden*, 011011, s 4. Lärarkyrket är inget individuellt uppdrag.

steg. Enbart en målnivå skulle gälla såväl läroplanen som kursplanerna. Tanken är att decentralisera läroplanernas centrala budskap och därmed måste läroplanen: ...skapas och ägas av dem som omfattas av den.(Ibid.) Detta är onekligen riktigt, men enligt min mening finns det en risk att detta ytterligare ökar lärarnas arbetsbörda i form av nya obligatoriska möten under den s.k. undervisningsfria tiden.

Lärarnas Riksförbunds (LR) nuvarande ordförande Metta Fjelkner är mycket kritisk till arbetsgruppens förslag. Hon menar att det finns en stor risk att läraryrket delvis kommer att avprofessionaliseras och devalveras. Enligt henne är det självklart att det är den enskilde läraren som är adressat till läroplanen och inte en kollektiv mottagare i form av arbetslaget. Det är också klart att lärarna tar naturligt ett gemensamt ansvar för utvärdering och utveckling. Det som hon tycker är bra i förslaget är att det vill slopa den kommunala detaljstyrningen och i stället öka kraven på kvalitetsredovisningar, vilket i sin tur ökar lärarnas inflytande.¹⁹ Att införa kvalitetsarbetet till skolan är säkerligen nödvändigt, men var hittar man tid till att göra detta kvalitetsarbete? I det övriga samhället är kvalitetsarbetet en självklarhet med olika kvalitetssystem, men då köper företagen in olika konsulter som hjälper företagen att förbättra kvaliteten. Skolorna har inte med kommunerna som arbetsgivare, samma ekonomiska möjligheter att anlita expertis inom kvalitetsarbetet, utan det blir i stället lärarna som förväntas vid sidan om sitt dagliga arbete även vara med i skolans kvalitetsarbete. Att arbeta med kvalitetsfrågor är ett exempel på nya arbetsuppgifter som lärarna har tagit del av. Det viktiga är att skapa tidsutrymme för kvalitetsarbetet inom skolan och inte belasta lärarna med ytterligare ett nytt uppdrag.

Om lärarna involveras mer än tidigare i läroplansarbetet, kommer planeringstiden att krympa ännu mer, vilket försämrar lärarnas redan nu svåra arbetssituation, och detta i sin tur kommer med all sannolikhet att medföra uppenbara risker och negativa konsekvenser för lärarnas psykiska och fysiska arbetsmiljö. Å andra sidan är det en rätt och demokratisk tanke som ger lärarna möjlighet att påverka sitt arbete och sin arbetssituation, för det är endast lärarna som äger den verkliga och sanna kunskapen om skolans inre arbete. Enligt decentraliseringens grundidéer finns ett förtroende att det är just lärare som kan och vill utveckla skolan. I verkligheten är det dock politiker och föräldrar som fått mer makt och beslutanderätt om skolans frågor. Det bästa är om en välfungerande samverkan råder mellan dessa tre olika parter. Förnyelse och utvärdering skall ske både uppifrån och nerifrån, vilket i bästa fall leder till ett välfungerande dynamiskt växelspel.(Hugosson, m.fl., 2003).

Här kommer vi oundvikligen till en intressant fråga: vem är det som egentligen skall ha ansvaret för skolans arbete? Under de senaste åren har kommunerna haft ansvaret att erbjuda bra utbildning för sina invånare. I många kommuner har friskolorna blivit en konkurrent till de kommunala skolorna. De föräldrar som är insatta i skolpolitiken eller är missnöjda med den kommunala skolan väljer ofta friskola för sina barn. I stället borde det vara alldeles självklart, att den offentliga kommunala skolan skall vara så attraktiv att alla föräldrar skulle vilja sätta sina barn där. Enligt Skolverket finns stora skillnader och bristande likvärdighet mellan kommuner och inom kommuner i tillgång på utbildningens kvalitet och resultat.²⁰

Gutmann frågar i Helldin (2002) om det är staten, familjen eller individen själv som är legitim att ha makten och ansvaret över elevernas ”kultivering”? Hon kommer fram till resultatet, att det är ”delningens princip” som bör gälla.(Jfr Hugosson, m.fl., 2003). Förnuftiga föräldrar, medborgare och professionella bör dela den makt som makten över kultiveringen

¹⁹ *Skolvärlden*, 011011, s 4. Läraryrket avprofessionaliseras.

²⁰ www.skolverket.se/publicerat: 2003 års redovisningar.

innebär. (Ibid., s 38). Helldin presenterar tre olika utbildningspolitiska principer utifrån Gutmanns teorier: *The family state*, *the state of families* och *The state of individuals*. Den första av dessa, familjestaten, representerar bara en form av gott socialt liv och det är utbildningens uppgift att utbilda medborgare till detta samhälle. Den andra, staten som familj, ser den enskilda familjens värderingar och sätt att leva som det som bestämmer utbildningspolitikens inriktning. Enligt Helldin är det här ursprunget till den ideologi som vi har haft under 1990-talet i Sverige. Den tredje teorin, staten bestående av individer, innebär en mer nyliberalistisk ståndpunkt. Denna teori tar tydligt avstånd från familjestaten, och det är den absoluta individuella friheten att själv avgöra sin livsriktning som är karakteristiskt för detta begrepp. (Ibid., s 36).

I dagens skola kan vi se tydliga tecken på att individen själv får mer och fler möjligheter och befogenheter att bestämma över sin egen utbildning. De enskilda skolorna har, helt enligt den aktuella läroplanen, börjat betona elevernas eget ansvar, och man kan fråga sig om alla skolor verkligen klarar av att tillgodose alla elevers behov och förväntningar. Omvänt kan man konstatera att även lärarnas arbetssituation har blivit påverkad av denna elevfrihet och onekligen gjort lärarnas roll ännu svårare. Alla elever är inte tillräckligt mogna, motiverade eller äger en sådan kognitiv begrepps nivå, inte ens i de högre skolstadierna, att de skulle klara av att ta ansvar för sin egen inläring utan vuxen stöd. Jag tänker närmast på de elever, som av olika orsaker har fått diverse neuropsykiatriska diagnoser och befinner sig i ett stort behov av kompetent och specialutbildad skolpersonal för att klara av sin skolgång. En annan grupp är de elever som går på gymnasieskolans individuella program för att bli godkända i basämnen svenska, matematik och engelska för att sedan kunna söka in på nationella gymnasieprogram.

Här kan jag se ett stort dilemma i dagens skola: Det är en omänsklig uppgift för enskilda lärare att via individualisering garantera varje elevs maximala inlärningsnivå i en stor elevgrupp bestående av 25-30 elever. Även Enkvist (2001) menar att om eleverna förväntas arbeta fritt, individuellt, tappar läraren totalt översikt över var de olika eleverna befinner sig kunskapsmässigt. Hon kritiserar det nuvarande systemet med utpräglat individuellt elevansvar ännu hårdare: Nuvarande metoder leder både till ineffektivitet, vantrivsel och dålig inläring. (s 103). Enligt Hargreaves (1998) är det just de elever som socialt och pedagogiskt befinner sig i riskzonen, som med all sannolikhet kommer att misslyckas i skolan, vilket naturligtvis påverkar deras framtid och liv som vuxna.

Läroplanerna ger riktlinjer hur en medelstandard i en kvalitetsskola bör se ut. Det är en skola som bl.a. erbjuder varje elev optimal kunskapsutveckling, som utvecklar kreativitet och samarbete, ser till elevens hela personlighet och skapar en demokratisk och human uppväxtmiljö. (Jörbeck & Levén, 1995). Däremot står det inte i läroplanerna vilket ”kvalitetsstrategi” man skall använda för att nå till dessa uppsatta mål. Det får varje enskild skolläring avgöra efter bästa förmåga. Är det här differentieringen i svensk skola börjar?

Englund skriver i Säfström och Östman (1999)²¹ att de första grundskoleläroplanerna Lgr 62 och Lgr 69 (Läroplanen för grundskolan 1962 och 1969) hade en stark jämlikhetsinriktad karaktär i betydelsen allas rätt till goda kunskaper och färdigheter för att kunna utöva sin medborgarroll. Lgr 62 framhäver lika tillgång till utbildning medan Lgr 69 ger ett större utrymme för individualisering men betonar ännu starkare jämlikhetsperspektivet som likhet i resultat. Under slutet av 1970-talet lanseras s.k. likvärdighetsbegreppet för att möta ett hot

---

²¹ Englund, T. *Talet om likvärdighet i svensk utbildningspolitik*. I Säfström & Östman (1999). (a.a.)

mot jämlikheten, nämligen det fria studievalet, som infördes i samband med Lgr 69. Enligt Englund har likvärdighetsbegreppet fått ökad betydelse under de senaste tjugo åren. Individuellt baserat demokratibegrepp ersätter det kollektiva demokratibegreppet. Den s.k. maktutredningen (1985-90) förespråkar följande:

...ett ökat utrymme för den lilla demokratin och för individen samt den enskilda familjens överhuvud – individens suveränitet betonas liksom den enskildes ansvar för sina egna handlingar, sitt liv.²²

I vår nuvarande läroplan, Lpo 94, kopplas likvärdighetsbegreppet till målstyrningen:

Normerna för likvärdigheten anges genom de riksgiltiga målen. En likvärdig utbildning innebär inte att undervisningen skall utformas på samma sätt överallt eller att skolans resurser skall fördelas lika. Hänsyn skall tas till elevernas olika förutsättningar och behov. Det finns också olika vägar att nå målet. (Lpo 94, s 6).

Enligt Englund ger det nya likvärdighetsbegreppet en möjlighet att försvara utvecklingen av lokala lösningar i olika delar av landet, t.ex. differentiering av studiegångar inom den enskilda skolenheten, start av fristående skolor, utveckling av profiler etc. Han menar vidare att likvärdighetsbegreppet har numera kopplats till valfrihet och utbildning som elevers och föräldrars rättighet till skillnad från enhetlighetstraditionens syn på utbildning som social rättighet. (Englund i Säfström och Östman, 1999).

Ett sätt att mäta likvärdighet i dagens skola är att de nationella proven i basämnen svenska, matematik och engelska är obligatoriska i skolår 5 och 9 i grundskolan. För läraren innebär det nationella provsystemet ett stöd vid diagnostisering och betygsättning av elevernas kunskaper, så att bedömningsgrunderna blir så enhetliga som möjligt över hela landet. Resultaten av dessa prov skall sedan skickas in till Skolverket. Enligt Skolverkets hemsida²³ behövs insamlingen av provresultat, i arbetet med att följa upp och utvärdera kvaliteten och likvärdigheten i svensk skola, samt för aktuell skolforskning. Skolverket har således fått en förändrad roll i att granska skolan när det gäller kvalitet och nationell likvärdighet.

2.2 Skolans demokratiska grundidé

Det offentliga skolväsendet vilar på demokratins grund... Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män, samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla. I överensstämmelse med den etik som förvaltas av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande.²⁴

Även om skolans icke-konfessionella inriktning betonas i Lpo 94, betonas den angivna demokratiska grunden i ett kulturhistoriskt och livsåskådningssammanhang. Orlenius (2001) menar att den värdegrund som tillämpas i våra skolor har sin rot i den etik som härstammar från kristen tradition och humanism. Han lyfter även upp den starka markering som finns i läroplanerna av elevers inflytande samt ett beordrat samarbete med föräldrarna. (Lpo 94, s 11). Det finns i läroplanerna en särskild rubrik om elevernas ansvar och inflytande. Det är både elevers och föräldrars delaktighet i verksamheten som fått mer betoning än tidigare.

²² Ibid. (s 328).

²³ www.skolverket.se/Nationella prov.

²⁴ Lpo 94, s 5.

Detta påverkar naturligtvis lärarrollen både positivt och negativt, eftersom läraren nu måste ta hänsyn till elevernas rättigheter och utföra sitt arbete enligt Läroplanens intentioner. Det positiva är att elevernas motivation ökar och det negativa är att läraren måste få sin tid att räckta till ännu några möten med elever och föräldrar innan hon kan ta itu med själva undervisningen.

Enligt Helldin (1998) har fenomenet *en skola för alla* varit det allra viktigaste skolpolitiska budskapet efter andra världskriget. Den innehåller bl.a. följande karakteristiska drag: strävan att skapa en solidariskt verksam utbildning, och att utbildningssystemet skulle innehålla en positiv människosyn enligt jämlika och demokratiska principer. Detta i sin tur skulle förändra värderingar så att det inte finns några "hopplösa fall" och ambitionen skulle således vara en odifferentierad skola. Detta skulle uppnås med hjälp av ett förnyat arbetssätt. Helldin (2002) summerar utredningarnas kritiska analyser med en kort provokativ mening: Det är lärarnas arbetssätt som "måste ändras". (s 21). Enligt mitt sätt att se är det just det förnyade arbetssättet som är grundproblemet, eftersom ingen antagligen vet hur detta förnyade arbetssätt ser ut. Det kan även vara så att det inte finns något gement arbetssätt som kan tillämpas generellt. Alla elever är ju olika individer, precis som lärarna. Hadenius (1990) anser att det är svårt att ge samma utbildning till alla eftersom olika personer drar olika nytta av det som erbjuds, nämligen gratis utbildning. Hon ser två aspekter i detta, att både de studieintresserade eleverna och de skoltrötta eleverna upplever skolsituationen otillfredsställande och att de skolintresserade eleverna skulle "dra" de andra, icke skolmotiverade eleverna med sig. Här används en grupp personer som medel för att främja andras bästa, vilket enligt Hadenius kan ses som ett oetiskt tillvägagångssätt. Hon ger dock ingen annan lösning på hur situationen skulle kunna förändras.

När grundskolan infördes i Sverige 1962 var samhällsekonomin god, man hade råd att satsa på skolorna, lärartätheten var högre, man kunde anställa ny personal vid behov och enligt den demokratiska människosynen var "att fostra" ett försök att påverka barn i demokratisk riktning. Vidare skulle man vara solidarisk med de missgynnade i samhället, man skulle ha samundervisning för olika samhällsgrupper oberoende vilken samhällsklass eleverna kommer ifrån. Utbildningen skulle vara allas utbildning. Helldin (1998) konstaterar:

Demokrati innebär i det här sammanhanget ett samarbete mellan yrkesgrupper i utbildningen, för att alla elever skall kunna få uppleva gemenskap och samhörighet med andra. Demokrati innebär såväl rättigheter som skyldigheter. (Ibid., s 150).

Den ideologiska föreställningen var en skola där alla barn får möta ungefär samma krav. Tanken var att de sent mognande barnen och elever i behov av särskilt stöd skulle dra nytta av att de tidigt utvecklade barnen skulle "dra dem med sig".²⁵ Målet var att skapa ett jämlikt och demokratiskt utbildningssystem. Tanken var också att utplåna ekonomiska och sociala klyftor i samhället. Skolans medborgarfostrande roll har således varit central ända tills 1990-talet, då de individualistiska trenderna alltmer började synas i skoldebatten, vilket eventuellt kan sägas vara en effekt av postmodernitetens påverkan i skolan.

Även Helldin (2002) påpekar att skolan har fått en ny betoning: från en solidarisk till en mer individualistisk teori. En stor nackdel med detta individualistiska synsätt är att det förbiser elevernas behov att få uppleva andra elevers tankar och beteenden som inte liknar deras egna. En viktig funktionell uppgift som skolan har, är elevernas möjlighet att träna anpassningsförmåga och samarbetskonst tillsammans med andra individer. När skolmotiverade elever

---

²⁵ Föreläsning av P. A. Rydelius, LHS, 981125.

samlas i vissa profilsolor och andra mindre skolmotiverade stannar i näralliggande, ofta kommunala skolor, skapas lätt segregeringar bland eleverna. Helldin talar vidare om en *mötesplats*, i den vidare betydelsen, att den svenska skolan sedan länge har betraktats som en plats där kvaliteter som medborgerlig vänskap, tolerans och solidaritet skulle odlas. (Ibid., s 17). Skolverksamheten finansieras med hjälp av skattemedel och därför angår skoldebatten alla. Helldin (2002) konstaterar, att skolverksamhet är en gemensam angelägenhet: Rättigheten för alla människor i Sverige att skolan ska acceptera alla precis som de är med alla förtjänster och brister måste ständigt understrykas i en demokratisk skoldebatt.

Dagens skolor skall och är skyldiga till att ta emot alla barn som kommer till skolan. Till skillnad från några friskolor är de kommunala skolorna tvungna att ta emot varje barn som söker sig till en viss skola. Dagens lärare skall således vara beredda och tillräckligt kompetenta att ta emot alla barn som placeras i deras klasser. Det har talats om *en skola för alla*, vilket betonar varje barns rättighet att gå i skolan. Begreppet *en skola för alla* har enligt Helldin tolkats olika i olika sammanhang. Betoningen har från att legat på *en* förskjutits närmare ordet *alla*. Detta har skett i samband med den postmoderna individualismens inverkan i skoldebatten, där variation, flexibilitet, mångfald och decentralisering är begreppets *en skola för alla* viktigaste komponenter. (Ibid., s 16).

Enligt Lpo 94 har skolan ett särskilt ansvar för de elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen för utbildningen. Därför kan undervisningen aldrig utformas lika för alla.²⁶ I förordet till Salamanca-deklarationen²⁷, som ger handlingsram för undervisning av elever i behov av särskilt stöd, står följande:

Vi är alla olika och har olika behov. Detta är en naturlig och värdefull del av samhället och ett faktum som måste vara den grundläggande utgångspunkten för allt arbete med barn och ungdomar. Varje barn har en utvecklingspotential vars gränser ingen känner. Begåvning ser också olika ut för olika barn och ungdomar. Därför har varje barn rätt till en skolgång utformad efter egna behov.

Det postmoderna samhällets frihetsidé blev under 1980-talet och ännu tydligare under 90-talet alltmer synlig. Den betonade vikten av konkurrens för individuell framgång och ekonomisk och organisatorisk effektivitet på alla samhällsområden – utan statlig inblandning. (Helldin, 1998, s 147). Efter kommunaliseringen fick lärarna anpassa sig till ett individuellt lönesystem, vilket i praktiken innebär att den enskilde rektorn får stor makt att lönesätta lärarna, oftast dock i samråd med fackliga representanter. Helldin konstaterar vidare att striden mellan dessa två paradigmer, *en skola för alla* oavsett social bakgrund eller förutsättningar och behov, samt *frihetsidén* som betonar vikten av konkurrens för individuell framgång kommer att bli hård: Det nya paradigmet med sina tendenser mot nyliberalism motarbetas med hjälp av motstånd från äldre kunskapsstraditioner. Elevorganisationerna med större elevinflytande, som har fått starkare fotfäste i dagens skola helt enligt demokratins grundprinciper, representerar enligt min mening den nya skolkulturen och påminner därför mer om det individualistiska och det postmoderna sättet att tänka.

I dagens skola förutsätts lärarna att samarbeta med varandra. Den demokratiska och rättvisa beslutsprocessen skall även synas här. Det finns de som kritiserat skolornas sätt att låta lärarna samarbeta. Lärarna skall helst planera och diskutera sina lektioner med varandra. En av dem, som kritiserat lärarnas sätt att samarbeta är Hargreaves (1994). Han talar om s.k. *påtvingad kollegialitet*, vilket innebär att lärarnas samarbete har blivit mer och mer kontrollerat och

²⁶ Regler för målstyrning, 2000, s 69.

²⁷ Salamanca-deklarationen, 1996. (a.a).

reglerat och ofta används detta medel enbart för att genomföra systemets eller rektors egna preferenser. Samverkan mellan förskola, skola och fritids under samma tak med olika lön och arbetstider är ett dilemma som inte alls finns på renodlade högstadie- och gymnasieskolor. På grundskolans lägre stadier 1-6 finns oftast en integrerad eftermiddagsverksamhet för skolelever, vilket innebär att eleverna vistas i samma lokaler en hel dag. De får sällan leka i lugn och ro, eftersom barngrupperna ofta är för stora. Allt pekar på att barnens tid är alltför organiserad och planerad. Många barn har dessutom olika fritidsaktiviteter på kvällarna. Gränsen mellan skola och fritids har medvetet suddats ut. När lärare samarbetar med fritidspedagoger, tas tid från båda yrkesgruppernas planeringstid. Detta faktum är ett mycket problematiskt utvecklingsområde, vilket kräver en ytterst omsorgsfull och försiktig analys.

Skolans uppdrag är således inte bara att förmedla faktakunskaper, utan också att förmedla värderingar, att inskräpa respekten för andra människor och att tydligt reagera mot olika övergrepp och trakasserier. På högstadiet har lärarna inga fritidspedagoger till hjälp, utan de måste klara av båda delarna, d.v.s. både kunskaps- och uppfostringsförmedlandet. Dessa är lärararbetets två sidor, nämligen att leda det pedagogiska arbetet och att skapa ordning och arbetsro i klassrummet, vilka helst måste ske samtidigt för att eleverna skall kunna uppleva meningsfull tillvaro i skolan. Kjellqvist (2001) konstaterar att föräldrar i den lägre medelklassen har en utpräglad interaktionistisk syn på fostran, d.v.s. att barnet formas i samspel med sin omvärld. Det viktiga är således att trivas i skolan med sina kamrater. Kunskapsbetoningen är m.a.o. mindre viktig än den sociala samvaron. Det är få unga människor i Sverige som väljer att studera vidare direkt efter gymnasiet. Huvudorsaken kan vara att det inte lönar sig ekonomiskt, eftersom löneutjämningen har gjort att man får betala för nöjet att studera med att få en lägre livsinkomst.²⁸ Eller kan det finnas andra orsaker till att ungdomarna inte vill fortsätta sina studier? Upplever ungdomar skolan som tråkig och otrivsam? Ungdomsarbetslösheten kommer säkert att bidra till att ungdomar hellre väljer att studera i stället för att vara arbetslösa.

Lärarnas Riksförbund (LR) anser att samhällets sätt att styra skolan idag är inkonsekvent. Det innebär bl.a. att det uppdrag staten ålägger den kommunala skolan inte är finansierat. Lärarnas Riksförbund ger tre alternativ:²⁹

1. Staten skulle ge öronmärkta pengar till skolan och därmed reglera verksamheten hårdare. Då skulle man påbörja en ny detaljreglering av kommunerna och därmed stoppa den lokala utvecklings- och förändringsvilja för skolan som finns i kommunerna.
2. Den motsatta utvecklingen skulle vara att staten låter kommunerna ta det totala ansvaret och helt finansiera skolan via kommunalskatten. Detta finansieringssystem medför att skolan utvecklas olika i kommunerna och att begreppet nationellt likvärdig skola måste skrotas.
3. Om man vill hantera skolan som den nationella angelägenhet den är för en modern välfärdsstat, föreslår Lärarnas Riksförbund att skolan till större del skulle finansieras av statsskatten. Den statliga skatten skulle då öka för alla, medan den kommunala skatten skulle sjunka i motsvarande omfattning. Alla kommuner skulle då garanteras ett grundbidrag från staten och segregationen av skolan skulle minska. Skolan skulle då bli den nationella angelägenhet den har rätt att vara.

---

²⁸ *En skola för alla?* (2000). På jakt efter det nationella uppdraget. Lärarnas Riksförbund granskar den svenska skolan. (a.a.)

²⁹ (Ibid.).

Lärarnas Riksförbund uppmanar även att rikta skolverksamhetsuppdraget direkt till skolorna. Det innebär att det pedagogiska ansvaret inte skall ta en omväg via kommunala förvaltningar. Enligt förslaget skulle staten ta ett reellt ansvar för att alla elever skall kunna få en likvärdig utbildning. Rektorerens arbetssituation skulle också bli lättare, då de inte behöver köpslå med sin arbetsgivare, kommunen, för att kunna fullfölja det uppdrag som staten har givit dem.

3 Postmodernitet och lärarnas professionalism

3.1 Postmodernitet och dess betydelse för skolan

Det är svårt att exakt definiera vad postmodernitet egentligen innebär. Enligt Bonniers svenska ordbok³⁰ är postmodernism: litterär eller konstnärlig riktning som präglas av uppfattningen att modernismen i sin renodlade form spelat ut sin roll. Ofta förväxlas begreppen postmodernism och postmodernitet. Hargreaves (1998) förklarar skillnaden på följande sätt: *Postmodernismen* är ett estetiskt, kulturellt och intellektuellt fenomen. Det omfattar vissa stilformer och kulturella yttringsformer inom konst, litteratur, musik, arkitektur och filosofi. *Postmoderniteten*, däremot, är ett samhällstillstånd som omfattar vissa mönster av sociala, ekonomiska, politiska och kulturella relationer. Hargreaves betraktar postmodernismen som en del, en effekt av postmoderniteten.

Att inta en postmodern teoretisk position innebär att man förnekar att det existerar någon fundamental kunskap, med hänvisning till att det inte finns någon social realitet som är tillgänglig för kunskap utanför språket, bilderna och diskursen. Det går därför inte att uppnå någon enighet om hur vi ska förstå sociala system, och inte heller människornas jag, eftersom inte heller dessa har någon kärna bortom språket, bilderna och diskursen. (Ibid. s 53)

Poststrukturalism är ett besläktat begrepp till postmodernitet, som formades som en protest mot efterkrigstidens starka rationalism. Individens ses således inte som ett objekt i system-samhället utan mer som ett subjekt med valfrihet i sina handlingar. (Liljequist, 1994, 1999). Inom denna inriktning finns även en viss skepsis mot den vetenskapliga forskningens anspråk att kunna lösa alla problem och mot västerlandets rationalistiska tänkande, som utgått från det objektivt observerbara. Under 1960-talet uppstod en protest mot äldre generations normer och värderingar. Människans livsvärldsperspektiv tog plats från strukturernas systemperspektiv. Detta nytänkande har haft stor betydelse för skolans läroplaner (Lgr 80 och Lpo 94).

Liljequist förmodar vidare att det kan finnas vissa samband mellan det postmodernistiska tänkandet och det kommunistiska systemets sammanbrott, samt nedmonteringen av välfärdsstatsidén till förmån för marknadssamhället. (Ibid., s 95). Det som inom skolans område har varit unikt under 1990-talet, har varit föräldrars möjlighet att välja skola för sina barn, inte bara i Sverige utan också i andra länder. Gerwitz, Ball och Bowe (1995), har intresserat sig speciellt för varför och hur föräldrar väljer skola för sina barn i England:

The education market (like all markets) is intended to be driven by self-interest: first, the self-interest of parents, as consumers, choosing schools that will provide maximum advantage to their children; second, the self interest of schools or their senior managers, as producers, in making policy decisions that are based upon ensuring that their institutions thrive, or at last survive, in the marketplace.³¹

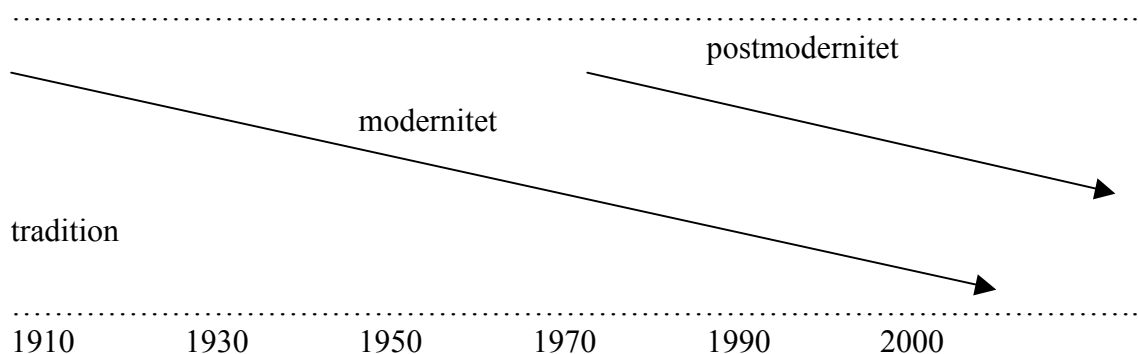
³⁰ Malmström, Györki och Sjögren. (1990). *Bonniers svenska ordbok*.

³¹ Gewirtz, Ball and Bowe. (1995). *Markets, Choice and Equity in Education*. (a.a.)

Samma tendens kan vi även märka i Sverige, där de mest aktiva föräldrarna erbjuds en möjlighet att välja en så bra skola som möjligt för sina barn. Konkurrens mellan olika skolor är hård i dagens samhälle, eftersom skolornas ekonomi är direkt beroende av antalet elever som väljer denna skola. Duktiga och engagerade lärare har möjlighet att söka sig till populära skolor med högre lön och bättre arbetsmiljö och detta kan innebära i värsta fall att olika skolor får olika rykten. Lärarnas arbetsförhållanden får härmed en alldeles ny karaktär, en mer marknadsorienterad profil, vilket tvingar lärarna och skolor de arbetar i att tydligt profilera sig och härmed konkurrera med andra skolor.

Hargreaves (1998) kan, tycker jag, betraktas som en form av postmodernistisk ”marknadsförare”, och han beskriver väl de globala förändringar som läraryrket har fått uppleva under de senaste decennierna. Han framhäver att *läraren inte längre lägger ner själ och hjärta i undervisningen*. (s 17). Kan det rent av vara så att läraren inte hinner lägga ner själ och hjärta i undervisningen? Orsakerna till dessa förändringar i skolan är, enligt Hargreaves, den postmoderna världens allt högre förändringstempo, komprimering av tid och rum, kulturell mångfald, teknologisk komplexitet, nationell ovisshet och vetenskaplig osäkerhet. Skolsystemet, däremot, är ett modernistiskt och monolitiskt system som med sin administrativa apparat både är tungrodd och ohanterlig. Hargreaves kom fram till sitt tankesätt 1994³² och det innebär, att för bara tio år sedan kunde skolsystemet faktiskt ha otidsenliga mål och oflexibla strukturer. I dagens Sverige har vi fått en ny skolmyndighet, Myndigheten för skolutveckling, vars uppgift både är att granska och utveckla utbildningsväsendet i hela landet och förhoppningsvis se till att skolan följer utvecklingen i det övriga samhället. Den första mars 2003 delades Skolverket i två olika myndigheter: Skolverket och Myndigheten för skolutveckling. Skolverket skall främst ansvara för utbildningsinspektion, nationell uppföljning och utvärdering. Myndigheten för skolutveckling skall ansvara för generella utvecklingsinsatser, riktad utvecklingsstöd och kompetensutveckling i förskola, skola och vuxenutbildning.³³

Enligt Mattsson (1996, s 274) föregicks det postmoderna samhället, med drag av upplösning av helhet och överskådlighet, först av modernitet och innan dess av tradition enligt följande figur:

³² Originalens titel: Hargreaves. 1994. *Changing Teachers, Changing Times: Teachers' Work and Culture in the Postmodern Age*.

³³ www.skolverket.se

Denna figur illustrerar övergången från modernitet till postmodernitet, vilket skedde ca 1970. Postmoderniteten ironiserar och ifrågasätter våra traditionsarv från upplysningstiden, då man entydigt trodde på normer, system, strukturer och fasta former. Den tilltagande globaliseringen och medialiseringen präglar starkt den nuvarande samhällsutvecklingen, med fragmentisering som påföljd. Lindstrand (1998) konstaterar att det inte längre finns några stora sanningar, och detta innebär vidare att i det postmodernistiska tänkandet existerar inga fasta värden och att allting blir relativt. Enligt min uppfattning påverkar detta naturligtvis även våra moralistiska värden, vilket resulterar i moralinflation. Förlusten av fasta värden leder naturligtvis till osäkerhet och en brist på framtidstro, vilket är kännetecknande för den kaotiska stilblandning som hör till det postmoderna, där de omgivande gränserna har suddats ut.

En föregångare till postmodernismen var F. Nietzsche som krävde radikala upplösningar av dominerande, rationella diskurser.³⁴ Hans religionskritik ville öppna människans blick för nya synsätt. Moderniteten har således lett till en situation där allt fler människor krävt rätten att ha sin egen ståndpunkt och möjligheten att uttrycka sin egen identitet. Tanken att det skulle finnas något slags rationella helhetslösningar och förklaringar är inte särskilt lyckad enligt postmoderniteten. (Alvesson och Sköldberg, 1994). Den förmoderna tiden (= tradition, min anmärkning) karakteriserades av hierarkiska och auktoritära strukturer, såsom staten eller kyrkan. Därför utmärks postmoderniteten av en tydlig auktoritets- och teorikritik. Här är skrällen för att själv vara auktoritet dock lika framträdande som fruktan för andra auktoriteter. (Ibid., s 315).

I skolan kan vi se denna auktoritetskritik och postmoderna fragmentisering tydligt i den minskade lärarauktoriteten. Det har blivit väsentligt att betona varje elevs demokratiska rättigheter att yttra sig och delta i skolans olika beslutsprocesser. Dagens ungdomar har inte samma respekt för lärare som tidigare. I debatten Skolstorm säger en elev: Sätt betyg på läraren! Vi är ju inte de enda som ska vara duktiga.³⁵ Att på detta sätt jämställa eleverna med lärare försvårar å ena sidan lärarnas situation, men å andra sidan kan det vara nyckeln till ett mer professionellt utfört arbete. Frågan är bara vem i så fall har rätt att betygsätta lärarna: rektor, eleverna eller föräldrarna? Eller finns det överhuvudtaget några andra yrkesgrupper som skulle vilja bli betygsatta enligt detta förslag? Är det ens moraliskt riktigt att utsätta lärarna för en sådan kritisk handling? Om social rättvisa tillämpas i skolans värld i form av att lärare och elever anses ha samma rättigheter, att elever kan betygsätta lärare eftersom lärare kan betygsätta elever, har man inte tagit hänsyn till att läraren både med sin livserfarenhet och med sin utbildning äger en specifik profession. Bauman (1993) konstaterar:

Etikens stora frågor – mänskliga rättigheter, social rättvisa, balans mellan fredligt samarbete och personlig självhävdelse, synkronisering av individuellt beteende och kollektiv välfärd – har inte förlorat något av sin aktualitet. De behöver bara betraktas och behandlas på ett nytt sätt. (s 10).

Den postmoderna världen kräver således ett nytt sätt att betrakta och lösa de problem som finns i skolans värld. Enkvist (2001) hävdar att den postmoderna trenden är direkt negativ för skolan. Postmodernismen är en mycket inflytelserik strömning i kulturlivet och intresserar sig egentligen inte alls för skolan. Detta är ett stort problem, eftersom postmoderniteten lägger mycket stor vikt vid det estetiska och ytliga till förfång för det etiska. Därför upplever många ungdomar dagens skola som oviktig, ointressant och tråkig. Dessa ungdomar är ofta intensivt upptagna av musik, video och kläder. Skolans svårigheter idag kan eventuellt höras ihop med

---

³⁴ Bra Böckers Lexikon 2000.

³⁵ *Projektet Skolstorm*: En skola i förändring. Rapport från Skolstorm 1998 – ung brainstorm för bättre skola. www.skandia.se/idéer.

att läraren förmedlar universella värden som sanning, rättvisa och skönhet, medan samhället utanför skolan står för postmoderniteten, d.v.s. att absoluta begrepp inte finns. Mazzarella (2002) beskriver postmoderniteten, som hon också kallar för senmodernitet, som ett samhällstillstånd där vi inte bara saknar fasta gemenskaper, utan också fasta föreställningar om gott och ont, rätt och fel, d.v.s. direkt etiska frågor. Därför blir skolans roll enligt mitt sätt att se ännu viktigare som de etiska värderingarnas förmedlare mellan dagens ungdomar och samhället som väntar på dem. Även Bauman (Ibid.) menar att allt vi människor gör sätter spår hos andra individer och våra handlingar får därför en oerhörd moralisk betydelse i en värld, där vi genom informationsteknologins ökade förmåga kan utöva en allt kraftigare inverkan på allt fler människor. Vi lärare sätter spår hos våra elever, vi är deras främsta vuxna förebilder tillsammans med föräldrarna. Tillgång till Internet har öppnat hela världen för oss alla och det enorma informationsflödet som därigenom blivit tillgängligt påverkar oss alla vare sig vi vill eller inte. Bauman menar vidare att det tekniska samhällets ideologiska grund är strävan efter förbättring: ursprungligen var det visionen av en ordnad, förnuftigt organiserad och strängt övervakad miljö som skulle ersätta naturens nyckfulla oreda.(s 240).

Naturvetenskap i skolan kan upplevas som ointressant och mindre viktig av många ungdomar, helt enligt postmoderniteten. Det är estetiken och bilderna, hur något ser ut eller verkar, som verkar avgöra allt. I skolsammanhang är idén att allt ska vara roligt och att eleverna i varje stund bör fritt få välja vad de vill syssla med det centrala. Typiska postmoderna idéer är även att eleverna skall ha flextid och inte behöver lämna några frånvarointyg. Detta synsätt kan ha som följd att eleverna presterar svaga studieresultat. Redan på 1970-talet fann två forskare, att studenternas favorit paroll var: Det är väl inte så noga.(Gårdmark och Wright i Enkvist, 2001). Om det inte är så noga exakt vad ett ord betyder, eller hur det stavas eller hur det böjs, hur kan man då hjälpa en elev att söka sin egen kunskap? Även Carlgren (1999) menar att risken för trivialisering av undervisningen är stor, om skolarbetet tenderar att övergå till att enbart bli elevstyrt. Här måste vi naturligtvis skilja emellan vad som är elevstyrt och vad som är elevmedverkan.

Elevers makt i form av elevdemokrati och elevinflytande uttrycks på många sätt i de statliga styrdokumenterna för skolan. Enligt Skollagen skall eleverna ha inflytande över hur deras utbildning utformas. Omfattningen och utformningen av elevernas inflytande skall anpassas efter deras ålder och mognad. (SFS 1991:1111).³⁶ I läroplanen betonas elevernas ansvar och inflytande:

De demokratiska principerna att kunna påverka, ta ansvar och vara delaktig, skall omfatta alla elever. Elevernas kunskapsmässiga och sociala utveckling förutsätter att de tar ett allt större ansvar för det egna arbetet och för skolmiljön, samt att de får ett reellt inflytande på utbildningens utformning.(Lpo 94, s 15).

Vi uppmanas av postmoderniteten att ta vårt eget individuella ansvar, och det är just det som håller på att ske i våra skolor, såsom i det omgivande samhället. I skolan får eleven vid utvecklingssamtal tillsammans med föräldrar och lärare veta, om hon / han uppnått målen för sitt skolarbete. Elevens eget ansvar är en paroll som allt oftare betonas i skolan. Människans eget ansvar och valfrihet existerar överallt: vi förväntas välja elbolag, husläkare, sättet att betala våra räkningar etc. Här blir lärarrollen åter intressant och central med tanke på vilken uppgift läraren får gentemot eleven? Eftersom läraren inte mer anses vara någon entydig kunskapsförmedlare så återstår handledarens diffusa och svårtolkade uppgift, det vill säga att handleda varje elev på just den nivå eleven befinner sig oavsett om eleven är motiverad och samarbetsvillig eller inte. Det individuella arbetssättet har ersatt det kollektiva samtalet, vilket var typiskt och vanligt förekommande i en traditionell klassundervisning. I dagens skola arbetar eleverna mer med olika saker i olika takt.(Carlgren, 1999). Detta kan vara

³⁶ Regler för målstyrning. Grundskolan. (a.a.)

problematiskt för läraren, eftersom det innebär både svårigheter och merarbete att individualisera undervisningen. I den homogena klassen för några decennier tillbaka, kunde läraren tydligt se vilka elever som inte kunde följa med i undervisningen. I dag är det inte lika lätt att kunna följa upp eleverna som kan finnas på helt olika nivåer. Individens suveränitet och den enskildes ansvar för sina egna handlingar får en särskild betoning, vilket kan ses som ett drag av postmoderniteten.

Även föräldrarnas ökade ansvar för sina barns skolgång har fått en starkare betoning i dagens skoldiskussion. Enligt Lpo 94 skall skolan vara ett stöd för familjerna i deras ansvar för barnens uppfostran och utveckling.(s 7). Skolan skall således inte ta över uppfostran från föräldrarna.

Att elever fått större inflytande över sitt arbete i skolan är naturligtvis en bra sak. En som starkt kritiserar elevernas och lärarnas förhållande till varandra är Hargreaves (1998), som anser att i dagens skola förväntas eleven kunna välja studiemål och omfattning av sin arbetsinsats ungefär lika bra som läraren. Enligt Enkvist (2001) är det mycket väsentligt, att om eleverna inte vet vad de skall lära sig, kan de inte heller välja de problem som kommer att leda till det de skall lära sig. Hon konstaterar vidare att eleverna ofta väljer de problem som de redan kan lösa och därför inte lär sig något. I annat fall väljer eleverna alldeles för svåra uppgifter, vilka de aldrig blir färdiga med eller misslyckas totalt.

Här är vi återigen inne i lärarens roll och uppgift i klassrummet. Tidigare byggde lärarens ledarroll till stor del på auktoritet. Av dagens lärare krävs helt andra egenskaper, som bl.a. bygger på insikter i gruppdynamik, demokrati och ömsesidig respekt. Detta skulle man kunna kalla för en del av postmodern lärarprofessionalism. Enligt min uppfattning är det just kunskap och kännedom om människans kognitiva utveckling och konsten att guida eleven i sitt kunskapsinhämtande på rätt nivå som bör inkluderas i begreppet lärarprofessionalism. Detta skall kombineras med ett ärligt, ödmjukt och respektfullt förhållningssätt gentemot eleven. Därutöver är även gedigna ämneskunskaper inom ämnet hon/han skall undervisa i nödvändiga för att kunna entusiasmera eleverna i deras lärande och se saker i vidare perspektiv. Läraren skall väl ändå förväntas att veta mer än eleverna, eller åtminstone veta var man kan hämta lämplig kunskap?

Det postmoderna synsättet innebär alltså att det inte finns någon fast grund, på vilken vi kan bygga våra anspråk på kunskap eller basera våra värderingar: Det är en erfarenhet av radikal ovisshet, av radikal och irreducibel mångfald.³⁷ Ongstad i Säfström och Östman, (1999), hävdar att det postmodernistiska samhället präglas just av prefix som kvasi-, pseudo- och meta- samt en florerande mängd av parenteser och citationstecken. Tillsammans är de ett gemensamt uttryck för att det inte längre finns någon säker grund att stå på.(s 158). För unga människor är det alldeles nödvändigt att de har en säker grund att stå på, enligt mitt sätt att se. Den postmoderna världsbilden utmanar jagets, samhällets och världens enhet och splittrar dessa hotade fundament i hotande fragment. Själva grundvalen för meningssökande och meningsbyggande inläring ifrågasätts. Detta får naturligtvis konsekvenser i skolans sätt att arbeta, eftersom eleverna har svårt att se någon mening i det de gör.

Lärarens roll blir därför betydelsefull och viktig, för det är läraren som redan är vuxen och eleven håller på att bli vuxen. Lärarens identitet spelar m.a.o. en stor och avgörande roll, eftersom barn och ungdomar ofta identifierar sig med äldre människor. Enligt Mazzarella (2002) lär poststrukturalismen och postmoderniteten oss att vi överhuvudtaget inte har något jag – att ”jag” bara är ett ord, en språklig möjlighet, en uppsättning berättelser och myter som i sin tur fått makt

---

³⁷ Biesta i Säfström och Östman. (1999). *Textanalys*. Lund: Studentlitteratur.

över tanken. Hon skriver vidare att detta kanske är nödvändigt för individens själsliga hälsa samt att postmoderniteten lär oss också att våra identiteter är splittrade och motsägelsefulla. Ungdomars starka behov av att bli delaktiga i några av flera s.k. ungdoms-ytringar är ett tecken på individens längtan efter något större och tillfredställer behovet att tillhöra en större social grupp. Som slutsats konstaterar Mazzarella att vi utifrån detta moderna synsätt lika gärna kan tänka oss att vi inte har någon identitet alls som att vi har så många identiteter vi vill. Om vi försöker överföra detta till läraridentiteten, kan vi konstatera att läraryrket faktiskt redan innehåller flera olika identiteter och yrkesroller som läraren måste kunna "behärska" under en och samma dag, vilket säkerligen kan bidra till läraryrkets enorma och svårtolkade komplexitet.

3.1.1 Konstruktivism och den progressiva pedagogiken

Enligt Carlgren och Marton (2000) har konstruktivismen haft ett stort inflytande över den svenska skolan under de senaste decennierna. Konstruktivism kan sägas vara en aspekt av postmodernism. Ingen kan lära någon annan något. Eleverna måste lära själva. (s 127). Det positiva med detta synsätt är att elevens roll blir aktiv och det negativa att läraren får begränsade möjligheter att bidra till elevernas lärande. Att människan själv konstruerar sin egen kunskap i stället för att vara den mottagande partnern är det centrala i begreppet konstruktivism, men också att människan konstrueras av andra. Piaget var mycket intresserad av hur mänsklig kunskap bildas och hans synsätt innebär bl.a. att kunskap kommer till genom människans egna handlingar. (Ibid.). Den fria viljan hos eleven att få bestämma över vad och hur eleven vill lära sig kan lätt komplicera lärarens arbete. När dessutom alla elever arbetar med olika arbetsuppgifter blir det svårt för läraren att ha överblick och samtidigt kunna hålla ordning i klassen. Här kan jag se en orsak till de ökande disciplinära problemen i skolan. Arbetsron och arbetsmiljön har tydligt ändrat karaktär i dagens skola. Det nya friare arbetssättet, d.v.s. elevens eget ansvar att ta reda på och hämta sin egen kunskap, medför att elevernas arbetssätt lätt kan bli fysiskt rörligt, flexibelt och därför svårt att överblicka. Detta i sin tur försvårar lärarens möjligheter att garantera varje elevs verkliga deltagande i skolans arbete och den kunskapsmässiga inläringen. Ur elevens synpunkt kan det konstruktivistiska sättet att se på kunskap vara mer lockande och intressant, men det väsentliga är dock om alla elever är tillräckligt mogna för detta arbetssätt i dagens postmoderna skola samt om läraren är kapabel att genomföra detta arbetssätt i sin elevgrupp.

Konstruktivismen kan delas in i individual- och socialkonstruktivism.³⁸ Det talas även om *realistisk konstruktivism*, d.v.s. den kunskap som människor konstruerar är beroende av de faktiska och kulturella omständigheterna. Det konstruktivistiska paradigmet urskiljer i dag tre olika teoribildningar: *svag konstruktivism*, *radikal konstruktivism* och *social konstruktivism*. (Eriksson, 2000). Den sociala konstruktivismen (kunskapens sociala ursprung), kan ses som en vidareutveckling av den radikala konstruktivismen, vilken ser det sociala mer som en källa till kunskap än som orsak. Den svaga konstruktivismen vilar på principen att kunskap inte mottas passivt utan konstrueras aktivt av det lärande subjektet. All kunskap är således en mänsklig konstruktion, skapad av människan.

Enligt Vygotskij föregår det sociala det individuella livet och han betonar således lärandets sociala natur. En annan företrädare för denna inriktning är antropologen Jean Lave. Enligt

---

³⁸ Pedagogisk Uppslagsbok. (1996). (a.a.).

henne är det situationen som man lär sig, även andra aspekter av situationen än de som vi tror är lärandets föremål. (Carlgren och Marton, 2000). Vi kan alltså möta samma objekt i olika situationer med olika innebörd. Som ett exempel nämner de hur många olika sammanhang så enkelt som en apelsin kan ingå i: som något man äter, gör juice av, ingår i forskning om näringsintag, transporteras, behandlas i biologi etc. Av detta följer att olika människor vet olika saker om apelsiner och dessa kunskaper kan vara mer eller mindre åtskilda, men fortfarande är det frågan om samma apelsin. Det som gör saken intressant är att dessa kunskaper representerar olika sätt att se och tänka kring en apelsin. (Ibid.) Kunskaperna om apelsin kan tyvärr bli ganska ensidiga. I skolans värld kan man enligt min mening jämföra detta med individuella elevarbeten. Om exempelvis en klass arbetar med Europa, väljer varje elev ett europeiskt land att fördjupa sig i och blir således specialist på "sitt" land genom att redovisa detta för sina kamrater. Kännedom och kunskaper angående de övriga europeiska länderna blir inte lika grundliga, men eleven har dock lärt sig ett arbetssätt för att kunna hämta information i fortsättningen. Lärarens förmåga att samla all denna kunskap och göra den tillgänglig för alla elever blir därför en verklig pedagogisk utmaning.

Det finns således många olika perspektiv på människans lärande. Tidigare uppfattade man lärandet enbart som ett kognitivt fenomen, vilket innebär att inläring är detsamma som utveckling. Den här inläringsteoretiska traditionen förknippas ofta med Skinner, behaviorismens förespråkare. Hans grundtanke är sambandet mellan motivation och belöning, vilket används i bl.a. programmerad inläring. Detta har även kallats för s.k. *förmedlingspedagogik*, där läraren aktivt överför kunskaper till eleverna. Ett annat perspektiv är att inläringen är bestämd av individens utveckling, då fokus ligger på att undersöka de utvecklingsmässiga förutsättningarna för inläring. Piaget med sina teorier om den mänskliga tankeförmågans utveckling har påverkat den här traditionen. Eleverna får bygga upp sina kunskaper själva via egna aktiviteter och därför kallas pedagogiken för *aktivitetspedagogik*. Dessa två inläringsteoretiska perspektiv, det behavioristiska respektive det konstruktivistiska, var länge föremål för olika inläringsteoretiska strider. Den tredje inläringstraditionen ser att inläringen kan befämja utvecklingen och det är här Vygotskijs idéer om barnets potentiella utvecklingszoner träder fram. Enligt honom blir det en dialektik mellan det man tar in utifrån och det egna kunskapslandet. (Carlgren och Marton, 2000).

Enligt Carlgren (1999) finns inom postmoderniteten en framtidsinriktning, en slags utopism, som ramar in det progressiva tänkandet. Det progressivistiska tänkandet innebär, när det gäller förståelsen av skolan, ett önskvärt tillstånd som en slags referenspunkt. Samtalet om skolan har utgått från idéer om den ideala skolan och inte så mycket att förstå den existerande skolan som den är. Idéer om hur det borde vara har fungerat som facit som visat att det mesta som pågår i skolornas klassrum är fel. Denna kritik, enligt min uppfattning, är också en av de faktorer, som försvårar lärarnas arbetssituation. Vilken annan yrkesgrupp skulle tillåta att andra människor skulle öppet kritisera deras sätt att arbeta? Skolan har ofta beskyllts att vara en trögrörlig, gammaldags institution medan det övriga samhället förändras och troget följer sin tid. Kritiken mot skolan kan ses som en romantisk, närmast förmodern förståelse av kunskap och kunskapsöverföring. "Det meningslösa lärandet" i skolan kan dock enligt Carlgren fylla en viss funktion, som ett led i utvecklingen av människans inre disciplinering, men också i vidare mening, t.ex. kulturell frisättning och separering av tid och rum. Enligt min uppfattning tar varje individ till sig kunskap på sitt sätt, på sin egen nivå, och skolan är en plats där individen ges en möjlighet att utvecklas och lära sig enligt sina egna individuella förutsättningar. Skolan skall m.a.o. "förädla" individer till goda samhällsborgare, oavsett vilka undervisningsmetoder skolan använder.

Ofta har den progressiva pedagogiken beskrivits som den goda pedagogiken medan den traditionella pedagogiken har blivit stämplad i negativa termer. I *Skola i förändring*³⁹ talar Carlgren ytterligare om *aktivitetspedagogik* kontra *förmedlingspedagogik*. Såsom tidigare konstaterats har Piaget kopplats till den goda pedagogiken och Skinner till den traditionella. Elevstyrd undervisning har ställts mot katederstyrd och aktivt skapande till passivt matande i olika undervisningssituationer. (Ibid.). Dewey betonade vikten av barnets intressen i relation till undervisningen. Hans berömda uttalande *learning by doing* innebär att det är först genom att göra som man kan förstå. Utveckling kan ses som en arbetsuppgift för människan. Därför är Deweys pedagogiska arbeten grunden till den progressiva pedagogiken.⁴⁰ Individens utvecklas genom ett samspel med sin omvärld, lär sig sociala regler och lär sig förstå sammanhang tillsammans med andra.

Enligt nya forskningsresultat från Skolverket är det läraren som är den viktigaste enskilda faktorn för elevers inläring.⁴¹ Bra pedagogiska resultat hänger ihop med rätt lärarkompetens. Forskarna har mätt den i lärarnas utbildning, erfarenhet och fortbildning. I praktiken innebär detta att läraren klarar av att undervisa på olika sätt för olika elever, presenterar informationen klart och entusiastiskt och lyckas skapa motivation genom att fånga elevernas nyfikenhet och intresse. Att enbart skicka fler vuxna till skolan räcker således inte att garantera den bästa möjliga inläringssmiljön för eleverna. Klasstorleken betydelse är också avgörande för inläringen. Mindre klasser ger lugnare studieklimat och den ideala klassen har inte mer än 15 elever. Det som är viktigt att poängtera här är att det är framför allt elever som kommer från icke studiemotiverade hem, som mest drar fördel av mindre undervisningsgrupper. (Ibid.). Carlgren (1999) nämner fyra olika kognitiva arbetsätt i skolan: *Reflektion, analys, resonerande och diskussion*. Om jag har förstått Carlgren rätt, så ges eleverna först möjlighet att reflektera över det de skall lära sig. Sedan följer den analytiska delen, där eleverna tillägnar sig en mängd av faktakunskaper. Därefter förmår eleverna att fundera vidare och dra egna slutsatser för att slutligen kunna diskutera det de lärt sig med varandra. Enligt mitt sätt att se är det lärarens allra viktigaste arbetsuppgift att hjälpa eleverna att reflektera, analysera, resonera och diskutera för att uppnå tillräcklig förståelse för inlärningsstoffet. Det är lärarens huvudsakliga ansvar att eleverna genomgår alla dessa stadier i sin inläring. Det är den pedagogiska talangen som visar om läraren kan omsätta detta arbetsätt i verkligheten.

Läraren har en grupp elever framför sig i klassrummet. Det krävs en lugn arbetsmiljö för att kunna koncentrera sig. I vår postmoderna värld och i mediavärldens pressade liv har tiden för eftertanke och reflektion nästan försvunnit. Den moderna världen är splittrad och mediakulturen påverkar oss överallt vart vi än går. Skilsmässorna har blivit fler, barnen flyttar veckovis mellan sina föräldrar och halvsyskon. Den sociala tryggheten och nätverket runtomkring är inte likadana, eftersom mor- och farföräldrarna ofta bor långt borta. I skolan har man dragit ner på psykologer, kuratorer och skolvärdinnor. Förskoleklasserna har flyttat in i skolans lokaler. Det är inte kvalitén och innehållet som blir viktigt utan hur snabbt inslagen kan produceras. Vi drabbas lätt av avskärmning och nonchalans när vi ser så mycket konflikter och misär runt omkring i världen. Skolan har därför ett stort samhälleligt ansvar och uppgift för att guida barn och ungdomar för att hitta till en egen, trygg identitet och samtidigt öka förståelsen för andra människor. Ansvaret kan dock aldrig enbart läggas på

---

³⁹ *Skola i förändring*. (1998). En antologi om lärande på andra villkor. Lärarförbundet.

⁴⁰ Dewey.(1980). *Individ, skola och samhälle*. Pedagogiska texter.

⁴¹ www.skolverket.se. Gustafsson och Myrberg.(2002). *Duktiga lärare betyder mest för studierna*.

skolans personal. Skolan skall därvid vara ett stöd för familjerna i deras ansvar för barnens uppfostran och utveckling.⁴²

3.1.2 Den rörliga mosaiken och den påtvingade kollegialiteten

Postmoderniteten präglas av en tilltagande globalisering och medialisering.(Mattson, 1996). Dessa fenomen märks även tydligt i skolans värld. En konsekvens av fragmentisering i skolan är ”den rörliga mosaiken”, vilket innebär enligt min uppfattning bl.a. uppkomsten av s.k. lärararbetslag⁴³ och andra olika specifika små arbetsgrupper, där lärarna bereds möjlighet att samarbeta och utveckla skolan. Den undervisningsfria tiden går åt numera till dessa sammankomster, som å ena sidan kan vara mycket stimulerande men å andra sidan även tidskrävande. Hargreaves (1998) jämför förekomsten av dessa små grupper i skolan med olika organisationsstrukturer, vilket innebär att människor kontinuerligt utvidgar sin förmåga att förstå komplexitet, klargöra visioner och förbättra gemensamma mentala modeller.(s 83). Enligt idealmodellen dras lärarna in i olika uppgifter och fungerar då som experter inom vissa områden. De upplever och uppvisar olika former av ledarskap och arbetar tillsammans för att hitta gemensamma lösningar. Hargreaves anser att framför allt skolor på grundnivå håller på och införlivar en del av dessa egenskaper som kännetecknar en lärande organisation. Däremot på större högstadies- och gymnasieskolor kan inte detta fenomen märkas lika tydligt, utan varje uppsplittrad, ämnesavgränsade struktur leder till försvarsattityder och motstånd mot förändringar. Av detta följer naturligtvis samarbetsproblem bland lärarna, vilket i sin tur medför ”balkaniserade personalstrukturer”(Ibid.). Denna balkanisering av samarbetskulturer innebär att lärarna splittras till isolerade, separata grupper och får då mer sällan möjlighet att träffa andra lärare på skolan.

Den rörliga mosaiken kan enligt Hargreaves lätt förvandlas till en s.k. manipulerande mosaik, där lärare och olika skolor har ansvar men inte makt. Orsaken är att läroplaner och olika testsystem är underkastade en centralstyrning. I svenska förhållanden kan detta tolkas som att kommunerna skriver sina egna skolplaner som lärarna också är hänvisade till att följa efter. Alexandersson skriver i Hugosson (2003), att de styrmedel som används inte sällan motverkar den kreativitet och det ansvarstagande som finns hos lärare i allmänhet. Organisationer som har störst chans att lyckas i den postmoderna världen är enligt Hargreaves de som präglas av flexibilitet, anpassningsförmåga, kreativitet, förmåga att ta vara på möjligheter, samarbete, kontinuerlig utveckling, en positiv förhållning till problemlösning och som är motiverade att lära sig maximalt om omgivningen och sig själva. I ett specialpedagogiskt perspektiv kan man konstatera att de införda läroplanerna och bedömningskriterierna ofta överensstämmer dåligt med behoven och intressena hos de elever som socialt och pedagogiskt befinner sig i riskzonen, vilket i värsta fall betyder att de misslyckas i skolan totalt.(Ibid.).

Hargreaves (1998) är således starkt kritisk mot lärarnas ”påtvingade kollegialitet”. Han anser att dessa arbetsgrupper inte är spontana, frivilliga och utvecklingsorienterade. I stället är de bundna till tid och plats och de är dessutom ofta förutsägbara. Det är naturligtvis ytterst viktigt att lärarna samarbetar och träffas regelbundet, det har de gjort i alla tider. Det som

---

⁴² Lpo 94, s 7.

⁴³ Hargreaves använder uttrycket ”påtvingad kollegialitet”.

Hargreaves menar är dock att man styr lärarenergien åt fel håll. Följande fem kännetecken är karakteristiska för påtvingad kollegialitet:

1. *Administrativ reglering*, vilket innebär ett administrativt påbud som kräver samarbete och möten av lärarna. Lärarnas egna initiativ och spontanitet är inte grunden för dessa möten.
2. *Obligatoriskt deltagande*. Samarbetet är obligatoriskt i form av planeringsarbete, temaundervisning och kollegial handledning. Detta ger lite utrymme åt självvald individuell planering och egen reflektion.
3. *Implementering*. Lärarna åläggs att arbeta tillsammans för att genomföra andras direktiv, som kan komma från skolledningen, skoldistriktet eller nationella skolmyndigheter. Kollegialt samarbete blir en förlängning av administrationen.
4. *Bestämda tider och platser*. Den påtvingade kollegialiteten är bunden till vissa platser och tider. Den är styrd uppifrån.
5. *Förutsägbarhet*. Denna samarbetsform ger relativt förutsägbara resultat, vilket gör den påtvingade kollegialiteten till en trygg administrativ simulering av samarbete. Spontana, oförutsägbara och svårkontrollerade former av samarbete ersätts av begränsade samarbetsformer fastställda av administrationen.

Det som Hargreaves kommer fram till är att det måste vara viktigare för administrationen att tillämpa flexibilitet och låta lärarna använda sin egen bedömningsfråga, så att de själva kan avgöra hur de ska använda sin undervisningsfria tid. (s 211). Han finner tre skäl till en sådan flexibilitet. För det första ser man den undervisningsfria tiden i ett vidare perspektiv, som berör lärarens liv- och arbetsförhållanden som helhet. Enligt min uppfattning kan läraryrket ses som ett kreativt, konstnärligt yrke, vilket kräver en annan typ av frihet än de flesta ”vanliga” yrken. För det andra kan man använda denna tid till aktuella saker med hög prioritet. Det kan handla om föräldramöten eller andra möten med olika myndigheter. Det innebär även lärarens möjligheter att kunna utföra vissa arbetsuppgifter under vissa, självutvalda tider. För det tredje är det frågan om lärarens professionalitet, vilket förutsätter lärarens rätt och möjlighet att göra självständiga bedömningar om vad som är bäst för eleverna. Det är ju bara läraren själv som känner eleverna och deras behov. I dagens skola anses s.k. arbetslagsmöten vara så viktiga, att allt annat får komma i andra hand.

Om jag har förstått Hargreaves rätt, så behöver lärarna den undervisningsfria tiden helst samtidigt för att *skapa möjligheter för samarbetet*, men inte för att bli styrda och tvingade för att samarbeta. Konsekvenserna av denna ”påtvingade kollegialitet” kan bli ineffektivitet och bristande flexibilitet. Lärarna träffas inte när de borde mötas (t.ex. akuta händelser som kräver snabba åtgärder), eller att de träffas utan att ha något väsentligt på dagordningen. I värsta fall tvingas man samarbeta med fel partner och resultatet kan vara ett oinspirerande, dåligt arbetsklimat. Vidare kan lärare hindras i sin utveckling och energi och krafter kanaliseras till andra administrativa krav uppifrån som ofta är dåligt förankrade till den konkreta undervisningsmiljön lärarna befinner sig i dagligen.

För övrigt och rätt använt hör dock modellen för den rörliga mosaiken enligt Hargreaves till de mer löftesrika möjligheterna för den postmoderna tidsåldern. Den rörliga mosaiken befrämjar livskraftiga, dynamiska och skiftande former av samarbete genom nätverk,

partnerskap och allianser inom skolan och även i den omgivande närmiljön. Det viktiga är dock att komma ihåg, att i den rörliga mosaiken uppfattas konflikter som en nödvändig del av förändringsprocesser, men man måste även kunna hantera dessa konflikter på ett professionellt sätt.

Hargreaves betonar vidare att den rörliga mosaiken inte är något abstrakt begrepp utan en praktisk verklighet mitt i verksamheten. Som ett exempel nämner han en skola där nya lärare anställs av en kommitté bestående av representanter för olika ämnen och där varje lärare ingår i en av fem kommittéer som driver skolan. Som jag ser det är det lärarna som på detta sätt effektivt involveras i skolans olika beslutsprocesser och härmed upplever de också att de starkt kan påverka sin egen arbetsmiljö. Kanter skriver i Hargreaves: ...flexibla organisationer...ger människor handlingsutrymme och initiativmöjligheter, belönar dem för deras bidrag och hjälper dem att utveckla sina färdigheter och sina kvaliteter som arbetskraft. (s 80).

Slutligen kan vi konstatera att Hargreaves ger en bild av sig själv som en postmodern ”marknadsförare”. Vi kan uppfatta honom som provokativ men samtidigt visar han stor respekt för lärarna och läraryrket. Han menar att på vägen in i den postmoderna tidsåldern måste skolan kanske finna sig i att något måste offras och det kan exempelvis bli kvaliteten på inlärningen i klassrummet, lärarnas egen hälsa eller de grundläggande strukturerna för lärande om vi formar dem enligt de postmoderna målen. Det som han efterlyser är att reglerna för undervisning och lärarnas arbete måste förändras, eftersom reglerna för världen håller på att förändras. Personligen är jag lite undrande över efter att ha läst Hargreaves, att han inte kunde ge en viss riktning, ett färdigt arbetssätt att gå efter. Men å andra sidan är det ju ett tecken på att inom det postmoderna paradigmet finns det inte bara en enda riktig modell, utan vi erbjuds en möjlighet att återigen välja det som kan användas i ens egen kontext.

3.2 Kunskap enligt postmodernitet

Kunskap är inte en avbildning av världen utan ett sätt att göra världen begriplig.⁴⁴

Kunskap är, enligt läroplanen, inget entydigt och enkelt utan ett mångfacetterat begrepp. Kunskap kommer till uttryck i olika former, och det talas om ”de fyra F:n”;⁴⁵ *Fakta, Förståelse, Förmåga* och *Förtrogenhet*.⁴⁶ Kunskapsbegreppet måste således förstås utifrån flera olika perspektiv. Kunskap är alltid kunskap om något. Även om kunskap inte är en avbildning av världen har den alltid ett eget innehåll. I all god undervisning är att förmedla fakta en av ingredienserna. Förståelsen kan ses som en produkt av de tankar, föreställningar, erfarenheter och känslor som individen i fråga har. Förståelsen kan också ha en kulturell dimension, när människor kollektivt delar samma grundsyn. Förmågan att gestalta sitt tänkande sker genom samtal, berättande, skrivande eller andra estetiska uttryckssätt. Dessa sätt att införskaffa kunskap kan enligt min uppfattning ses som typiska för postmodernitet. När det gäller förtrogenhet, anses den vara kunskapens tysta aspekt. Kreativitet och problemlösningsförmåga är uttryck för denna förtrogenhet.

En annan sak är om kunskap är mätbart. Elevernas kunskaper mäts och observeras i form av betyg och på de lägre stadierna i form av utvecklingssamtal. Det som jag anser är positivt med

⁴⁴ SOU 1997:21. *Växa i lärande*.

⁴⁵ Skolbarn: nr 6/2000. S. Wretman: *Kunskapens fyra F*.

⁴⁶ Lpf 94. 1994 Års Läroplan för de Frivilliga Skolformerna.

utvecklingssamtal mellan elev, förälder och lärare, är den direkta och spontana kontakten mellan de tre parterna. Alla frågor kan besvaras omedelbart (förhoppningsvis) och eleven får muntlig feedback för sitt skolarbete. Det som kan vara negativt i samband med utvecklingssamtal är att det kan vara känsligt och svårt att berätta för eleven och föräldrarna att det inte har gått tillräckligt bra. Dialogen blir lätt falsk och döljande, vilket inte är bra för elevens kunskapsutveckling i framtiden.

Att leverera kunskap enligt den s.k. förmedlingspedagogiken anses ofta vara ett föråldrat sätt att förmedla kunskap och därför tycks det vara progressivt att inte bruka denna undervisningsmetod i den postmoderna skolan. Om läraren inte får förmedla begrepp, tankestrukturer, analysmodeller, överblick och perspektiv, hur kan då eleverna få grundläggande information, begreppsförståelse och insikter. Det är dessa förmågor som är alldeles nödvändiga för eleverna för att vidare kunna bygga upp sina egna läroprocesser. Enligt läroplanen (Lpf 94) kan inte skolan själv förmedla alla dessa kunskaper som dagens elever behöver i framtiden. Det som skolan i stället skall göra är att försöka skapa de bästa samlade betingelserna för elevernas utbildning, tänkande och kunskapsutveckling.

Enkvist (2000) uppmärksammar att skolan inte på samma sätt som tidigare stödjer begreppsutveckling, inläring av faktakunskaper samt koncentrationsförmåga som ideala pedagogiska undervisningsmetoder. I dagens skola premieras hellre Internetkunskaper och självständighet i kunskapssökandet och hon framhäver att samma fenomen har inträffat i nästan alla västländer, vilket är typiskt för postmodernitet. Skolans problem framställs ofta som ekonomiska, men de är naturligtvis också ideologiska och pedagogiska till sin karaktär. Tidsanvändning, det intellektuella klimatet och det sociala samspelet skall maximera lärandet, och det är här vi kan bidra till en gynnsam pedagogisk inlärningsmiljö.

Enligt läroplanen Lpf 94 skall eleverna bli medvetna om att nya kunskaper och insikter är förutsättningar för personlig utveckling. Syftet är att grundlägga en positiv attityd till lärande och att få elever med negativa skolerfarenheter att återskapa en sådan inställning. Samhällets kunskapssyn i dag är att eleverna mer och mer förutsätts själva kunna söka och värdera kunskap och information med hjälp av datorer. Men det är viktigt att komma ihåg att utan lärarnas hjälp är det inte möjligt. Lärarnas uppgift är således inte längre enbart att förmedla kunskap utan att handleda eleverna i deras kunskapssökande. Lpf 94 betonar skolans uppgift att stärka elevernas tro på sig själva och ge dem framtidstro.

Enkvist kritiserar vidare att nedvärderingen av minnet, att inte behöva ”lägga på minnet”, anses vara en genväg till kunskap och representerar därtill någon form av postmodernisering. Denna tanke anses vara progressivt synsätt inom postmoderniteten: att elever inte behöver lära sig små detaljer, utan det räcker att veta hur man söker information. Vidare är det elever med teknisk-praktisk läggning som anses dra nytta av detta tankesätt. Enkvist drar paralleller i att t.ex. framstående schackspelare ofta har memorerat ett ofattbart antal olika spelpositioner och för att kunna argumentera effektivt, förutsätter detta goda minneskunskaper:

Ett snabbt fungerande minne med väl inlärd begrepp, som man är förtrogen med och lätt hittar bland, ger en bra grund för fortsatt inläring. Ju tidigare man skaffar sig kunskaper, desto mer kapacitet frigör man för ytterligare inläring. (Enkvist, 2000, s 104).

De som anser att det är föraktligt att visa innehållet i minnet, t.ex. i skriftliga prov, framhåller ofta att man glömmer det man skrivit ner på ett prov där minneskunskaper kontrolleras. Enkvist vill framhäva att all utantill inläring är meningslös, om man inte kompletterar detta med klassrumsdiskussioner, bredvidläsning och inlämningsuppgifter. Provets uppgift är

således att uppmuntra till inlärnin g av fakta som eleverna sedan kan använda för att diskutera, dra slutsatser och inhämta ny kunskap.

Kunskapsbegreppet är ett mycket omfattande fenomen och det finns väl inget entydigt svar vad kunskap egentligen är. Enligt konstruktivismen konstruerar människan sin egen kunskap i stället för att vara passiv mottagare. Piagets stora intresse var först och främst hur mänsklig kunskap bildas och därför valde han att studera hur de uppväxande barnen kom att intellektuellt bemästra verkligheten. Han antog att viss kunskap och vissa insikter var en förutsättning för att en fortsatt utveckling blev möjlig.(Carlgren och Marton, 2000).

Det nationella målet att försöka lyfta hela kunskapsnivån i ett land redogör Carlgren i Skola i förändring (1998). Betyder det att alla skall lära sig samma, likartade kunskaper? Hon lyfter fram frågan om det inte vore rimligare med en skola där eleverna utvecklar olika kunskaper och blir kunniga på olika sätt? Som argument använder hon antagandet om det inte vore bättre att ha tillgång till mycket och olika kunskaper i ett land med hög kunskapsnivå. Enligt min uppfattning har möjligheterna att föra en divergerad undervisning blivit mycket bättre i dagens skola och individualisering är numera en accepterad pedagogisk metod i åtminstone alla s.k. huvudämnen. Eleverna får m.a.o. arbeta i sin egen takt och på den kunskapsnivån hon /han befinner sig. Det förutsätter å andra sidan att läraren kan organisera elevarbetet på ett effektivt sätt och ändå har full kontroll med vilka arbetsuppgifter eleverna arbetar med.

I den framtida yrkesrollen är lärares sociala kompetens en av de aspekter som tillhör det nya postmoderna tänkandet. Det väsentliga i klassrummet anses vara det sociala samspelet mellan lärare och elever samt mellan elever och elever. Enligt detta synsätt lär man sig tänka genom att använda språket i kommunikativa sammanhang. Eleverna konsumerar inte kunskap utan konstruerar sin egen upplevelse av omvärlden.⁴⁷ Denna aspekt kommer jag att behandla mer i kapitel 3.4.

3.3 Foucault som postmodernist

Michel Foucault is an enigma, a massively influential intellectual who steadfastly refused to align himself with any of the major traditions of western social thought.⁴⁸

Foucault anses vara ett ledande namn inom maktforskning.(Alvesson och Sköldberg, 1994). To change something in the minds of people – that’s the role of an intellectual.(Ball, 1990). Hans fokus ligger på den intima relationen mellan vetande och makt. Foucault själv har tagit avstånd från att bli placerad i något bestämt kategori men kan just därför lämpligen hamna under rubriken postmodernist när han säger följande:

I don’t feel it is necessary to know exactly what I am. The main interest in life and work is to become someone else you were not in the beginning. If you knew when you began a book what you would say at the end, do you think you would have the courage to write it?⁴⁹

Michel Foucault (1926-1984) var fransk filosof och idéhistoriker. Han var samhällskritiker och studerade olika diskurser om den moderna människan, t.ex. vansinne, brottslighet och

---

⁴⁷ *Kunskap och kärlek*. – Visioner om läraryrket. Lärarförbundet.

⁴⁸ Ball, S. (ed.). (1990). *Foucault and Education. Disciplines and knowledge*.

⁴⁹ Ibid.

sexualitet. Han uppfattade filosofi och vetenskap som nära sammankopplade med makt och exklusion av det avvikande. Foucaults författarskap omfattar flera olika perspektiv över flera olika teman. Han var framför allt kritisk till 1700-talets Upplysning och modernitet och studerade bl.a. Kant i sin vida produktion. Enligt Kant skulle människan vara kritisk och befria sig från sin egen omyndighetsförklaring samt förändra sitt förhållande till auktoritet och autonomi. Här kan man hitta tydliga paralleller till Foucault. Människan är omyndig så länge som hon av rädsla eller slöhet tillåter andra att ledsaga hennes förnuft. (Boman, 2002). Kant försökte definiera Upplysning genom att distinkt skilja mellan individ och kollektiv, mellan privat och offentligt bruk av förnuft. Foucault noterade att Kants motto var: Hav mod att göra bruk av ditt eget förstånd! Denna plikt var endast möjlig inom ramen för en kollektiv process, d.v.s. i en ständig kontakt med andra individer.

Det viktiga i Foucaults förhållningssätt till människans inre ”jag” är att detta inte kan förverkligas eller upptäckas, utan människan bara kan forma sig och skapa sig ett vara. Detta kan anses vara ett postmodernt signum. Boman (2002) hävdar att Foucaults styrka ligger framför allt i hans allmänt ifrågasättande hållning. Foucault vill vara obestämbar och säger:

I think I have in fact been situated in most of the squares on the political checkerboard, one after another and sometimes simultaneously: an anarchist, leftist, ostentatious or disguised Marxist, nihilist, explicit or secret anti-Marxist, technocrat in the service of Gaullism, new liberal, etc.... and I must admit that I rather like what they mean.⁵⁰

Enligt Boman är Foucaults etik mycket individualistisk och hon ställer frågan om skolan kan vara en arena för denna typ av ”subjektiveringsteknik”. Detta självbildningsideal i utbildningssammanhang skulle eventuellt kunna handla om möjligheten att bli utmanad och utveckla en insikt om att det som är skulle kunna vara på ett annat sätt. M.a.o. lärarens förmåga att kunna motivera eleverna i sitt skolarbete och få dem att se saker i vidare perspektiv och att kunna påverka sin egen framtid.

Foucault använder även termen ”gouvernementalité” (styrningsmentalitet) och här ser han en allians mellan kunskap och politisk makt. Han menar vidare att det moderna samhället kännetecknas av en disciplinerande form av makt och att maktens förhållande såg man tydligt i människans dagliga liv, t.ex. på vilket sätt disciplinen normaliserade och disciplinerade människors beteenden i skolor, i fängelser, på sjukhus och på arbetsplatser. (Boman, 2002). Därför drar Boman slutsatsen att vi inte kan skilja moraliskt mellan demokrati och förtryck och därför kan vi inte skilja skolan och utbildningssystemet från mentalsjukhuset, kaserngården eller ett fängelse. Det är m.a.o. oundgängligt att undfly den disciplinering som systemet utövar på människan. Det här kan ses som en form av den samhälleliga medborgaruppfostran. I skolan finns både skrivna och oskrivna regler och normer som alla förutsätts att underkasta sig. Eleverna lär sig i skolan att vissa gränssättningar och regler är nödvändiga för att rättvisan kan råda i det dagliga skolarbetet. När eleverna sedan börjar leva i det omgivande samhället, har de förhoppningsvis lärt sig vissa elementära saker, såsom t.ex. att vänta på sin tur, att kunna köa och att ta hänsyn till andra människor.

Makt förekommer i skolan i flera olika former: makt mellan lärare och elever, lärare och föräldrar, lärare och lärare, elever och elever etc. Management is a ”micro-physics of power”.⁵¹ Lärare utövar makt och myndighetsutövning bl.a. vid betygsättning av eleverna, vilket innebär att läraren samtidigt är både domare och pedagog, eftersom till lärarens arbetsuppgifter ingår förutom det kognitiva utvecklandet av elevens kunskaper även den

---

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid.

sociala sektorn i elevernas utveckling. För Foucault var makt och kunskap två närstående begrepp, och han ansåg att det fanns ett dilemma mellan dessa två: ...power and knowledge directly imply one another; that there is no power relation without the correlative constitution of a field of knowledge, nor any knowledge that does not presuppose and constitute at the same time power relations...⁵²

Hoskin i Ball (1990) skriver: He developed only half a theory, of power-knowledge but not of knowledge-power. Det behövs enligt Hoskin en tredje term till stöd för dessa två ord: *power* och *knowledge*, nämligen: *education*. Han menar således att Foucault upptäckte någonting mycket enkelt, nämligen: the centrality of education in the construction of modernity.

Det centrala är således skolans och utbildningens oundvikliga betydelse för varje enskild samhällsindivid, fast Foucault menar även att skolan är en tydlig maktapparat.

I ett modernt kunskapssamhälle är det viktigt att alla medborgare har sådana kunskaper att de aktivt kan ta del i samhälls- och arbetslivet. Rothstein (2002) talar om den autonoma medborgaren och konstaterar att vi har betydligt mer individualistiska medborgare 1990 än 1980. Pettersson beskriver individualism i Rothstein så här:

Individualism innebär att den enskilda människan blir mål och måttstock för olika delar av sin livsåskådning. Individens självförverkligande och välbefinnande prioriteras, delvis på bekostnad av sådana skyldigheter och sådant engagemang som tidigare har varit förhärskande inom familjelivet och det sociala livet i allmänhet. Den enskilda individens individuella bedömning av vad som är rätt och fel, gott och ont, tar över traditionella normer och värderingar; den enskilda individen får svårare att acceptera olika pålagor och begränsningar av de individuella uttrycksmedlen.(s 233).

Foucaults individualistiska etik har således tydliga paralleller i människornas värderingsförändring under de senaste decennierna i vårt nutida samhälle. Rothstein ser denna förändring som en förändring från *kollektivism* till *individualism*. Han menar att medborgarnas lojalitet med etablerade organisationer och auktoriteter är klart försvagad i dagens samhälle och båda dessa drag kan jag konstatera är typiskt kännetecknande för postmoderniteten.

3.4 **Det kommunikativa handlandet i det offentliga rummet**

Skolan är en mötesplats för många olika individer. Där träffas dagligen elever, lärare och skolans övriga personal. Enligt Lpo 94 skall alla som arbetar i skolan medverka till att utveckla elevernas känsla för samhörighet, solidaritet och ansvar för människor också utanför den närmaste gruppen. (s 10). Vårt samhälles gemensamma värderingar skall omfatta alla som arbetar i skolan och läraren skall vidarebefordra det svenska samhällets värdegrund och dess konsekvenser för det personliga handlandet. Läroplanen uppmanar även lärarna att tillsammans med eleverna utveckla regler och normer för arbetet och samvaron i skolan.

Habermas har med hjälp av sin teori om ”det kommunikativa handlandet” beskrivit ett kommunikationsteoretiskt perspektiv. Enligt Boman, 2002, är individens möjlighet att utveckla sin egen identitet central i en diskussion om utbildningens relation till ett politiskt moraliskt grundat medborgarbegrepp. Boman diskuterar hur vi kan relatera utbildning till medborgarskap i syfte med att öka människors delaktighet i samhällsutvecklingen. Habermas uppfattar människan som en social varelse där mänsklighet och individualitet förutsätter socialitet: När vi ingår i interaktion med varandra tillägnar vi oss ord och begrepp men också sätt att vara, och på så sätt formar vi innebörder av begrepp.(Ibid.)

---

⁵² Ibid.

Jürgen Habermas (f. 1929), tysk filosof och sociolog, ser det moderna samhället som uppdelat i å ena sidan en *livsvärld*, å andra sidan i ett ekonomiskt och politiskt system (*systemvärld*, min anmärkning), där de senare "koloniserar" det förra.⁵³ (Bl.a. Helldin, 1998).

Grundläggande för hans tänkande är de två begreppen diskurs och det kommunikativa handlandet, som båda försöker skapa förutsättningar för att uppnå samförstånd gällande frågor såsom sanning och moralisk riktighet. Utgångspunkten för Habermas var att det moderna samhället förstås i termer av sekularisering, detraditionalisering och en förlorad tilltro till auktoriteter. (Boman, 2002). Alla dessa samhällstillstånd är kännetecknande för postmodernitet: separation mellan staten och kyrkan samt avskaffandet av monarkin, d.v.s. ett tydligt avståndstagande från olika auktoriteter och hierarkier. Orsaken till varför jag vill ta upp dessa samhällsfenomen i min uppsats är att man kan dra flera paralleller till skolans värld. Som ett exempel kan nämnas lärarnas minskade auktoritet och brist på respekt både från elevernas men ibland också från föräldrarnas sida, vilka tillsammans med lärarnas uppfifrån styrda arbetsvillkor påverkar lärarnas arbetssituation negativt.

Enligt Liljequist (1999) representerar Habermas en nymarxistisk strömning som försvarar en normativ samhällssyn, där etik och moral är centrala begrepp. Habermas har därigenom tagit avstånd från postmodernitetens skepticism och förnekandet av olika ideologier. Hans studieområden är *offentligheten*, *det offentliga rummet* och *det offentliga samtalet*. Det är just här, genom samtal i det offentliga rummet, som *det kommunikativa handlandet* kan äga rum. Enligt Sivertun (1997) grundar sig det kommunikativa handlandet på deltagarnas lika rätt att kunna resa sina giltighetsanspråk, dvs. en gemensam rättvisa som i sig innehåller en individualisering men utifrån ett gemensamt ansvar och solidaritet.

Genom samtalet kan vi enligt Habermas befria oss från främmande auktoriteter och kontroll, återerövra vårt eget jag och möta medmänniskor i ett befriande meningsutbyte om våra gemensamma möjligheter att återskapa det goda samhället. (Liljequist, 1999, s 101).

Rothstein (2002) hänvisar till Habermas samhällskritik, vilket innebär att medborgarnas marknadsberoende under en renodlad kapitalism genom välfärdsstaten bara ersatts av beroendet av mer eller mindre godtyckliga och svåröverskådliga administrativa lösningar. Familje-, släkt- och vänskapsband blir genom denna heltäckande socialpolitik alltmer obehövliga. Detta märker man tydligt i dagens anonyma och urbaniserade samhälle, där olika institutioner förväntas ta hand om alla samhällsmedborgare från förskolan till åldringsvården. Under 1990-talets hårda besparingar har antalet kuratorer och skolpsykologer minskat och lärarna har tvingats ta emot arbetsuppgifter de egentligen saknar utbildning för. Utöver sina pedagogiska uppgifter har lärarna fått delta i olika möten, där elevernas sociala förhållanden diskuteras och här finns naturligtvis en stor risk för en alltför hög arbetsbelastning hos lärarna.

Jönsson (1999) betonar vikten av att människor har ett fungerande nätverk inom räckhåll, annars fruktar hon att människans självbild vittrar sönder. Kulturens kärna är gemenskap. Brist på kultur är att stöta bort, att överge. (s 76). Här kan jag se likheter med Habermas resonemang kring det kommunikativa handlandet när det gäller behovet av gemenskap mellan människor. Jönsson anser vidare att människan präglas av andra människor under hela livet, men tydligast sker detta i barndomen. Det är dessa människor i vår barndom som ger oss vår självbild genom sina reaktioner i ord, kroppsspråk och handling redan tidigt i livet. Vi kan här göra jämförelser med Habitus, vilket innebär ett system av olika dispositioner som tillåter människor att handla, tänka och orientera sig i den sociala världen. En människas habitus grundläggs genom de

---

⁵³ Bra Böckers Lexikon 2000.

vanor hon införlivar i familjen och skolan och fungerar sedan som ett seglivat och ofta omedvetet handlingsmönster.⁵⁴ Även Bourdieu (Broady, 1991) utreder med sitt habitus det faktum, att vi växer upp i olika livsmiljöer som formar oss och blir en del av oss. Det kan innebära svårigheter för vissa elever att tyda det språk som t.ex. lärare med sin bakgrund och sitt habitus, sin hållning förmedlar. Bourdieus sociologi innefattar vidare två centrala begrepp; nämligen symboliskt och kulturellt kapital. Symboliskt kapital är ett begrepp som fångar upp det faktum att vissa människor eller institutioner igenkänns som värdefulla och tillerkänns värde av olika sociala grupper i olika sammanhang. Kulturellt kapital kan sägas vara den form av symboliskt kapital som dominerar i de kulturer där utbildning och skrivfärdigheter har stor betydelse.(Ibid.).

Jönsson (Ibid.) tar också upp den kulturella barndomen på dagis, i skolan, på fritids etc. Nätverken blir hela tiden större och utrymmet för det personliga blir relativt sett mindre. Det viktigaste är dock att det lilla barnet inte upplever vuxna som utbytbara och materiella. Någon vuxen måste finnas där hela tiden, för att kunna se både sig själv och sin medmänniska som en unik person. Det som jag ser som ett stort problem i dagens förskola och skola är att de vuxna personerna kring barnen alltför ofta byts ut. Detta kan också ses som ett tidstypiskt postmodernt fenomen, som tyvärr kommer att lämna spår i barnens utveckling och uppväxt. Kommunikation och dialog med andra individer är mycket väsentliga i människans sociala utveckling och för de små barnen är en och samma person samma sak som trygghet och tillit. Med tanke på lärarnas men också fritidspedagogernas höga arbetsbelastning i dagens skola är det hög tid att tänka på vilka konsekvenser de alltför stora barngrupperna får till barnens sociala utveckling.

I Habermas perspektiv ses förnuft som något som visar sig i den språkliga kommunikationen mellan jämbördiga människor.(Boman, 2002). Vi beskriver och analyserar verkligheten med språket och det är via språket vi kan formulera giltighetskrav för kunskap. Habermas menar alltså att den kommunikativa teorin först och främst är en språkteori än en kunskapsteori. (Helldin, 1998). Habermas menar vidare att vi med den språkliga kommunikationen kan komma över begränsningar i vår egen erfarenhetshorisont.(Boman, 2002). Det kommunikationsteoretiska perspektivet uppfattar människan som en social varelse där mänsklighet och individualitet förutsätter socialitet. Detta driver fram mänsklig samverkan, baserad på intersubjektivitet. Det är m.a.o. den språkliga handlingen, de sätt vi använder ord och begrepp som formar innebörder, händelser samt fenomen. Vi förstår oss själva och omvärlden genom de språkliga handlingar i alla konkreta situationer vi är delaktiga i.

Det som är väsentligt här, enligt min mening, är att kommunikationsbegreppen inte tar upp så mycket av förhållandet mellan subjekt och objekt utan koncentrerar sig i förhållandet mellan två eller flera subjekt. I det offentliga rummet befinner sig alltid flera subjekt och de skall enligt Habermas teori bemötas med respekt. Det får mig att tänka på förhållandet mellan lärare och elev, som enligt det postmodernistiska synsättet ibland tycks vara nästan jämbördigt. Enligt Boman (Ibid.) är utbildning ett sammanhang där människor bildar sig en egen uppfattning om sig själva som medborgare, som invånare i ett samhälle och arvtagare till olika kulturella traditioner. Detta framgår också tydligt i läroplanen:

Medvetenhet om det egna och delaktighet i det gemensamma kulturarvet ger trygg identitet som är viktig att utveckla, tillsammans med förmågan att förstå och leva sig in i andras villkor och värderingar. Skolan är en social och kulturell mötesplats som både har en möjlighet och ett ansvar för att stärka denna förmåga hos alla som arbetar där.(Lpo 94, s 5).

---

⁵⁴ *Pedagogisk Uppslagsbok*. Från A till Ö utan pekpinna. (Begreppet med denna betydelse användes först av Durkheim och har vitaliserats genom Bourdieus arbeten.)

Därför kan skolan, enligt mitt sätt att se, ses som en viktig samhällelig arena där värdegrundsfrågorna dagligen är närvarande och med i diskussionen både på den teoretiska och på den praktiska nivån. Det är i skolan det kommunikativa handlandet kan utövas på ett solidariskt sätt, då alla ges möjlighet till att yttra sig och vara delaktiga i gemensamma beslutsprocesser. Det som är dilemman i dagens skola enligt min uppfattning, är lärarnas svåra arbetsituation och alltför stora arbetsbelastning, vilket innebär förminskade resurser för eleverna och deras utveckling. Om lärarna skall fungera som elevernas vuxna förebilder i form av arbetsledare, måste de i så fall få möjlighet att koncentrera sig till denna viktiga arbetsuppgift.

3.5 Likvärdighet i dagens skola

Lärarnas arbetsituation är mycket komplicerad eftersom hon/han måste ta ansvar för alla elever i sin undervisningsgrupp. Enligt Lpo 94 får lärare aldrig diskriminera någon elev utan måste bidra till att skolan präglas av solidaritet mellan människor. Alla som arbetar i skolan skall aktivt motverka trakasserier och förtryck av individer och grupper. (s 10). Sveriges riksdag har i Skollagen⁵⁵ fastställt de grundläggande bestämmelserna för utbildningen inom det offentliga skolväsendet:

Alla barn och ungdomar skall, oberoende av kön, geografisk hemvist samt sociala och ekonomiska förhållanden, ha lika tillgång till utbildning i det offentliga skolväsendet för barn och ungdom. Utbildningen skall inom varje skolform vara likvärdig, varhelst den anordnas i landet. Utbildningen skall ge eleverna kunskaper och färdigheter samt, i samarbete med hemmen främja deras harmoniska utveckling till ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar. I utbildningen skall hänsyn tas till elever med särskilda behov. (1 kap 2§, s 6).

I skollagens portalparagraf slås fast om lika tillgång till utbildning oberoende av kön, geografiskt hemvist och sociala och ekonomiska förhållanden. Skolan skall vara nationellt likvärdig. Vad menas egentligen med begreppet likvärdig skola? Kan skolorna i överhuvudtaget vara likvärdiga, eftersom kommunernas ekonomi avgör standarden och kommunerna ställer helt olika resurser till utbildningen? När det gäller elever i behov av särskilt stöd, skall i utbildningen hänsyn tas till elever med särskilda behov enligt skollagen. Vad menas med detta? På vilket sätt skall man ta hänsyn till elever i behov av särskilt stöd? Enligt en studie⁵⁶ som studieförbundet Näringsliv och Samhälle nyligen har gett ut, är lärare av stor betydelse för elevers skolresultat. Lärartätheten är mycket viktig för elevernas prestationer, särskilt för elever från familjer utan utbildningsbakgrund. Även klasstorleken påverkar skolkvaliteten avsevärt och framför allt är det elever med invandrarbakgrund och elever i särskilda behov, som direkt påverkas negativt av för stora klasser.

Att uppnå kursplanens mål är en förutsättning i dagens skola för att bli godkänd och därefter få ett slutbetyg. Skall elever i behov av särskilt stöd uppnå till samma mål eller skall man modifiera målen till dessa elever? Eftersom man inte ger skriftliga betyg före årskurs åtta och eftersom de nationella proven inte är obligatoriska i alla skolor i alla årskurser, saknar man enligt min uppfattning statliga instrument för att kontrollera om skolan de facto är likvärdig i

⁵⁵ Vad säger Skollagen? E. Nihlfors och Förlagshuset Gothia AB.(a.a.)

⁵⁶ www.sns.se: SNS Valförhållandenpolitiska rådets rapport 2003: *Den svenska skolan – effektiv och jämlik?* Syftet är att granska Sveriges utbildningspolitik utifrån jämlikhet och effektivitet (ekonomisk tillväxt).

hela landet. Dagens betyg, s.k. kunskapsrelaterade betyg, infördes 1994. Det innebär i praktiken att eleven i förväg får veta vad som krävs för att nå till ett visst betyg. De gamla, s.k. relativa betygen kunde användas som pekpinna för att kunna tala om för elever och föräldrar vad eleven kan, men också för att straffa eller förtrycka elever.⁵⁷ För närvarande är nationella proven obligatoriska enbart i år 9. Det är således upp till varje kommun/enskild skola att bestämma om man vill använda nationella prov i undervisningen. Det nationella provsystemet syftar till att ge lärare stöd vid diagnostisering och betygsättning av eleverna kunskaper för att bedömningsgrunderna skall bli så enhetliga som möjligt över hela landet. Det innebär i praktiken att det diagnostiska materialet för skolår 2 skall kunna användas redan från förskola och t.o.m. skolår 5. På motsvarande sätt skall diagnosmaterialet för skolår 7 kunna användas under skolåren 6 till 9.⁵⁸ Det diagnostiska materialet för de tidigare skolåren omfattar ämnena svenska och matematik med inriktning mot språkutveckling och matematisk begreppsbildning. Diagnosen i svenska, engelska och matematik för de senare skolåren skall ge stöd vid bedömning av var varje elev står i förhållande till uppställda mål i skolan. Nationella prov kan m.a.o. ses som ett verktyg för att via olika kunskapsmätningar uppnå likvärdig utbildning i hela landet. En likvärdig utbildning enligt Lpo 94 innebär följande:

Normerna för likvärdigheten anges genom de nationella målen. En likvärdig utbildning innebär inte att undervisningen skall utformas på samma sätt överallt eller att skolans resurser skall fördelas lika. Hänsyn skall tas till elevernas lika förutsättningar och behov. Det finns också olika vägar att nå målen för utbildningen. Därför kan undervisningen aldrig utformas lika för alla.

Likvärdighetsmålet, som enligt skollagen lagfästes 1991, skall utvärderas gentemot fastställda mål. Detta innebär i praktiken att skolan och i förlängningen kommunerna, har ett ansvar för att eleverna uppnår bestämda kunskaper och färdigheter. Eleverna har således rätt till en viss baskompetens och inte ett visst antal år som det var tidigare. (Kjellman, 2000). Varje elevs optimala utveckling kan således inte vara, enligt mitt sätt att se, en utgångspunkt för undervisningen, om man har likvärdighetsidealet som mål. Att erkänna att vissa elever är matematiskt eller språkligt obegåvade, skulle innebära att vi accepterar olikheterna, och låter elevernas verkliga behov styra utbildningens utformning. Att anpassa människorna till samhället genom att bestämma att alla skall bli godkända i grundämnena svenska, engelska och matematik, är egentligen en utopisk tanke enligt min mening. Det finns en risk att kraven generellt blir så låga att även den icke motiverade, dåligt presterande eleven kan bli godkänd. Detta försvårar även lärarens redan nu komplicerade arbetssituation, när hon/han måste individanpassa undervisningen så att varje elev känner sig motiverad i sin skolsituation.

Alla människor är olika och har olika anlag och behov. Enligt Lpo 94 skall ...undervisningen anpassas till varje elevs förutsättningar och behov. (s 6). Gör man det verkligen i dagens skola? Är det ens möjligt att individualisera undervisningen så, att även de mycket begåvade och välmotiverade eleverna känner att de upplever skolan som meningsfull och uppnår sin optimala kunskapsnivå? Detta synsätt kan ses som en annan aspekt av det specialpedagogiska tänkandet, vilket än så länge har varit ”tabubelagt” och ansetts representera elitänkande inom utbildningssammanhang i vårt land.

Sivertun (1997) har studerat begreppet individualitet i läroplanen och har kommit fram till att det har skett en tydlig förändring i den nuvarande läroplanen, där målsättningen är en ökad individuell frihet i stället för en socialt allsidig sammansatt skola med mer kollektivt uttalade

---

⁵⁷ Holm, C.(2000). *Betyg – en dold utslagsmekanism eller ett sätt att motivera?* C-uppsats. LHS, Institutionen för Individ, Omvärld och Lärande.

⁵⁸ www.skolverket.se/ nationella prov.

mål. Det råder m.a.o. ett ”orättvist” förhållande, om sociala och materiella villkor får inverka på utbildningsresultat. Det är naturligtvis aldrig acceptabelt att elevens sociala bakgrund får påverka elevens möjligheter att kunna delta i skolans arbete. Skolan får ta emot elever med skilda bakgrund och detta gör skolan till en speciell och kontroversiell arbetsplats. Lärares förmåga och kapacitet att kunna skapa en välfungerande arbetsmiljö, där arbetsro och ömsesidig respekt råder, är en grundläggande pedagogisk förutsättning. Fischbein (1992b) konstaterar, att elevernas hembakgrund har stor betydelse för hur de upplever skolan och undervisningen. Även kön och den sociala bakgrunden är relaterade hur elever värderar sig själva. Enligt Fischbeins modell för samspelet mellan utbildningsmål och elevförutsättningar⁵⁹ ingår individ- och påverkansfaktorer i ett samspel, som kontinuerligt påverkar undervisningsprocessen. Eleverna påverkar läraren och läraren påverkar eleverna. Björklid och Fischbein (1996) beskriver fyra olika undervisnings-situationer:

1. Den *fria, stimulerande* undervisningssituationen (s.k. projektinläring), där läraren ej är styrande utan har en handledande funktion. Läraren försöker stimulera varje elev genom individuell ”feed-back”.
2. Den *fria, icke-stimulerande* undervisningssituationen (s.k. ”låt-gå”inläring), där eleverna är fria att påverka och bestämma själva, men ingen kontrollerar riktigt vad de gör.
3. Den *styrda, stimulerande* undervisningssituationen (s.k. auktoritativ undervisning) karakteriseras av en auktoritativ lärare, som samtidigt ”styr” men även stimulerar varje elev att prestera enligt sina förutsättningar.
4. Den *styrda, icke-stimulerande* undervisningssituationen (s.k. auktoritär undervisning, där den auktoritära läraren utan att visa flexibilitet, styr mot ett givet mål.(s. 21).

Fischbeins samspelsmodell förklarar således hur en ökad valfrihet är negativ för elever med ”svaga” individfaktorer, medan en ökad stimulans och styrning utjämnar individfaktorernas inverkan på skolresultatet: Svaga individfaktorer kompenseras av en ökad styrning, medan starka tväremot stimuleras av en större valfrihet i undervisningen.(Helldin, 1998, s 169). Olika individfaktorer, vilken etnisk-kulturell bakgrund eleverna tillhör och vilket område de bor i etc. har således en stor betydelse för hur eleverna upplever skolan och undervisningen.(Björklid och Fischbein, 1996). Sammanfattningsvis kan man säga att en alltför stark betoning av individualitet och elevpåverkan konsekvent missgynnar de elever som lever i socialt utsatta situationer. (Helldin, 1998). Med tanke på lärarens arbetssituation i dagens skola, är det enligt min mening förståeligt att arbetsbelastningen för lärare har ökat i och med att elevernas individualitet och ökade rättigheter att påverka utbildningen numera är ett mål som läraren skall sträva efter. Den homogena elevgruppen underlättar lärarens planerings- och undervisningsarbete, medan den heterogena elevgruppen försvårar lärarens arbetssituation avsevärt.

Normerna för likvärdigheten i skolarbetet anges genom de nationella målen. Enligt Lpo 94⁶⁰ betonar man dock att en likvärdig utbildning inte innebär att undervisningen skall utformas på samma sätt överallt eller att skolans resurser skall fördelas lika:

Hänsyn skall tas till elevernas olika förutsättningar och behov. Det finns också olika vägar att nå målen. Skolan har ett särskilt ansvar för de elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen för utbildningen.

---

⁵⁹ Fischbein, 1992b, s 50.

⁶⁰ *Regler för målstyrning*. Grundskolan. Sjätte upplagan 2000.(a.a.).

Därför kan undervisningen aldrig utformas lika för alla.(Ibid., s 69).

Det enda som är likvärdigt är bestämmelser om utbildningens omfattning i form av timplanerna för grundskolan och poängen för gymnasieskolan. Således har varje elev rätt till ett lägst antal undervisningstimmar. Kommunen kan dessutom öka det totala antalet timmar. Men innehållet beskrivs alltså enbart i kursplanerna och betygskriterierna ämnesvis.(Ibid.) Lärarna har m.a.o. en mycket stor frihet i detta hänseende att forma och planera undervisningen enligt egna önskemål. Det enda läraren måste ta hänsyn till är kursplanerna, där det framgår vilka mål eleverna skall ha uppnått efter det femte och det nionde skolåret. Enligt Lpo 94 är det rektorn som har det övergripande ansvaret för att verksamheten som helhet inriktas på att nå de nationella målen.(s 18). Rektorn ansvarar således för att en lokal arbetsplan upprättas samt innehar det totala ansvaret för skolans resultat. Det är också under rektorns ansvar att de nationella proven genomförs och samlas in och skickas vidare till Skolverket.

Det är Skolverkets främsta skyldighet att granska om eleverna uppnår skolans mål. Skolverket planerar att inspektera 700 skolor under år 2004.⁶¹ År 2005 kommer Skolverkets utbildningsinspektion att vara fullt utbyggd och omfatta ca 1000 skolor per år. Syftet med dessa inspektioner är att undersöka skolornas resultat, elevernas kunskaper, skolmiljön och hur det pedagogiska arbetet bedrivs. Den nya utbildningsinspektionen syftar till att bedöma hur verksamheterna arbetar i riktning mot de nationella målen och att nationella krav i skolförfattningar följs. Fokus ligger i att granska skolornas kvalitetsarbete och förmågan att utveckla den egna verksamheten i kommunens skolor.

Lennart Grosin lyfter fram vilka viktiga skolprocesser man bör utveckla och stimulera för att eleverna får möjligheten att nå goda skolresultat.⁶² Han konstaterar vidare att det spelar en stor roll i vilken skola eleven går i och att det finns vissa kännetecknande faktorer för de skolor där eleverna presterar bättre. Enligt Grosin finns det tre nyckelfaktorer för framgång i ”secondary schools” (11-16 år):

1. Sociala spelregler för eleverna, ordning och uppförande
2. Prioritering av kunskapsmål och undervisning (”academic emphasis”)
3. Elevfokuserat arbetssätt

Grosin framhäver även att positiva belöningsmedel i form av stipendier etc. är kännetecknande för framgångsrika skolor. Syntesen mellan omsorg och kunskap är central och viktig och att via kunskapsmålen når man även de sociala målen. Eleverna förutsätts att alltid vara närvarande i arbetet och dessutom ha ett giltigt närvarocertifikat samt alltid anmäla frånvaro.

Enligt Frykman⁶³ gynnar inte det nuvarande nära samarbetet mellan hem och skola alla elever. Elevernas fysiska och socioekonomiska habitus förstärks av dagens skola, och detta ökar klyftorna ytterligare, eftersom medelklassens barn och ungdomar har bättre förutsättningar att hävda sig. Är vi på väg att ha en ”klasskola”, beroende på vilka föräldrar man har och vilken skola dessa väljer för sina barn? Här kommer språkets betydelse återigen fram som ett viktigt förändringsinstrument, såsom Habermas med sin teori om det

---

⁶¹ www.skolverket.se: *Beskrivande data om barnomsorg, skola och vuxenutbildning 2003.*

⁶² www.sns.se. SNS-debatt: Världens bästa eller sämsta skola? Stockholm: 020530.Lennart Grosin (docent, Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet): *Vad kännetecknar framgångsrika skolor?*

⁶³ www.sns.se. SNS-debatt: Världens bästa eller sämsta skola? Stockholm: 020530. Jonas Frykman (prof. i etnologi, Lunds universitet): *Vidgade utbildningsklyftor?*

kommunikativa handlandet vill framföra. Skolan skall enligt min mening sträva efter att försöka göra alla elever litterata, dvs. redan från början vänja eleverna till skriftspråket i skolan, vilket många gånger är främmande för elever från vissa samhällsklasser. Själva språkinläringen och senare språkutvecklingen får således en mycket central position i diskussionen angående likvärdighet i skolan. Frykman hänvisar till Ziehe, enligt vilken en av skolans och lärarnas huvudsakliga uppgifter är att decentralisera barnen, eftersom barnen i grunden är mycket egocentriska. (Ibid.). Liljequist (1994) talar om tre olika politiska uppdrag i skolan, nämligen det socialiserande, det kvalificerande och det sorterande. Jag kommer att behandla detta närmare i nästa kapitel. Det socialiserande uppdraget innebär att fostra eleverna till medborgare i ett demokratiskt samhälle och detta uppdrag kan sägas börja redan i förskolan, när läraren lär eleverna att uppföra sig på ett visst sätt i olika situationer.

Rinkebyskolan i Stockholm med ca 60 olika nationaliteter och mer än 30 språk har under ledning av Börje Ehrstrand utvecklat en skolmodell, som fått många diplom och utmärkelser. Mottot för denna skola kan sägas vara varje elevs maximala kunskapsinhämtning, profilering av skolans verksamhet och föräldrarnas och elevernas aktiva deltagande i skolans arbete. Skolan utnyttjas effektivt för olika ändamål även kvällstid och varje år besöks skolan av årets Nobelpristagare i litteratur.⁶⁴

3.6 *Lärarnas professionalism i skolan*

3.6.1 **Lärare – fostrare och / eller kunskapsförmedlare**

Skolan har en viktig uppgift när det gäller att förmedla och hos eleverna förankra de grundläggande värden som vårt samhällsliv vilar på. (s 68).

Skolan skall präglas av omsorg om individen, omtanke och generositet. Utbildning och fostran är i djupare mening en fråga om att överföra och utveckla ett kulturarv – värden, traditioner, språk, kunskaper – från en generation till nästa.(s 70).⁶⁵

Skolans uppdrag är således inte bara att förmedla faktakunskaper utan också att förmedla värderingar, att inskräpa respekten för andra människor och att tydligt reagera mot övergrepp och trakasserier. Enligt mitt sätt att se hade lärarna tidigare enbart förväntningar angående sitt arbete kring eleverna, medan i dagens skola möter läraren ständiga krav från flera olika håll. Det innebär att läraryrket har blivit mer krävande. I och med att samhället har förändrats och andra institutioner tappat inflytande har därmed skolans fostrande uppgift blivit mer synlig. Carlgren och Marton (2000) anser att skolans uppgift är att ombesörja det som somliga anser utgör människans särart, nämligen att en generation lär den nästkommande. Enligt Skolverket är skolans och skolhuvudmannens viktigaste uppgift att försöka ge eleverna en möjlighet att uppnå målen för skolans arbete.⁶⁶ Även Lpo 94 tydliggör vilka mål att sträva mot skolan skall sträva efter att varje elev konfronteras med. (s 10).

Liljequist (1994) tar upp tre politiska uppdrag som skolan har:

1. Socialiserande: att fostra eleverna till medborgare i demokratiskt samhälle.
2. Kvalificerande: att ge dem utbildning för näringslivets behov.
3. Sorterande: att via betygen förbereda dem för olika positioner i samhällshierarkin, därtill den implicita uppgiften att förvara grupper som inte är produktionsnyttiga. (s 237).

⁶⁴ Busk, Y. i samarbete med Ehrstrand, B.(2003). *Rinkebyskolan. Framtidstro, ledarskap, helhetssyn.*

⁶⁵ *Regler för målstyrning.* Grundskolan. Sjätte upplagan 2000.(a.a.).

⁶⁶ Skolverket.(1998a).

Det sista av dessa uppdrag, det sorterande, kan kännas kontroversiellt med tanke på vad Lpo 94 säger om skolans ansvar. Att erkänna faktumet att vissa grupper inte är produktionsnyttiga kan kännas något resignerande och pessimistiskt. Ändå ur solidarisk synpunkt är samhällets eller i detta fall skolans skyldighet att ta hand om dessa elever och hjälpa dem att hitta sin plats i samhället. När det gäller normer och värden skall skolan aktivt och medvetet påverka och stimulera eleverna att omfatta vårt samhälles gemensamma värderingar och låta dem komma till uttryck i praktisk vardaglig handling. (Lpo 94, s 10). Därutöver skall skolan ansvara för att eleverna inhämtar och utvecklar sådana kunskaper som är nödvändiga för varje individ och samhällsmedlem. (Ibid., s 11). Det är således en samhällelig rättighet för varje individ att skolan erbjuder gratis medborgarutbildning för sina elever. Därför är det en viktig förutsättning att skolan är och förblir gratis för alla elever.

Den aktuella skoldebatten har enligt Englund (1999) successivt ändrat karaktär. Han menar att skolans demokratiroll, i betydelsen relation till och förberedelse för den stora demokratin, är numera klart försvagad och att mer traditionella krav återigen ställs på skolan. Under 1990-talet kan två huvudlinjer urskiljas i skoldiskussionen enligt Englund: dels frågan om friskolor och dels frågan om ökat föräldrainflytande samt en hård kritik mot det tidigare s.k. flummet inom skolan. I stället för att vidareutveckla demokratin som allas gemensamma angelägenhet, har man under senare tid förstärkt demokrati på individ- och familjenivå. Englund anser att skolan i dag är en enhet för plats för inflytande där ett civilrättsligt språk har ersatts av ett politiskt språk. Medborgarskapet kan i denna förskjutning betraktas mera som individens rättigheter gentemot staten. Enligt min uppfattning har elever och föräldrar möjligheter att påverka skolarbetet ökat avsevärt samt kraven och önskemålen från deras sida i bästa fall kan förbättra skolornas kvalitets- och utbildningsresultat.

När alla elever inte av olika anledningar kan få godkänt i kärnämnen i grundskolan, kan man fråga sig om skolan har misslyckats i sitt uppdrag i att förmedla individens rättighet att utbilda sig. I stället skulle man kunna betona individens skyldigheter att göra sitt bästa i skolarbetet, att motivera och få eleverna att känna att det är viktigt att gå i skolan. Att lärare och elever skulle uppleva någon form av ömsesidighet och respekt i givande och tagande. José Saramago, Nobelpristagare i litteratur 1998, uttrycker sig följande:

Det vi bevittnar är medborgarens död. Folk som inte kan läsa duger inte till medborgare, de kan inte fullgöra sina demokratiska skyldigheter.
När det humanistiska arvet förlösas, förvandlas demokratin till tom ritual.⁶⁷

Detta citat sammanfattar, enligt min uppfattning, på ett bra sätt det som kan hända ifall samhället inte ser över sitt utbildningssystem så att visionerna är i överens med mål och resultat. De blivande samhällsmedborgarna skall således få en så bra grundutbildning i skolan som möjligt så att de står välrustade inför vuxenlivet. En vanlig kritik mot skolans arbetssätt har varit det till synes meningslösa lärandet som pågått i skolan. Enligt Carlgren (1999) har kampen mellan förmedlingspedagogik och aktivitetspedagogik präglat den pedagogiska debatten under hela 1900-talet. Skolans uppgift är således att förmedla tidigare generationers kunskaper på ett kvalitativt nytt sätt. Striden gäller hur detta skall gå till. Carlgren anser vidare att skolan ofta uppfattas som en icke-autentisk praktik, vilket innebär att undervisningens innehåll hämtas från andra praktiker utanför skolan men för att sedan transformeras in i en skolkontext. Autenticitetsproblemet handlar dock inte om att skolan skall imitera andra verksamheter, utan snarare: vad gör skolan

---

⁶⁷ *Dagens Nyheter*, 981207, s B3.

just till en skola. Här är det viktigt att komma ihåg att skolans specifika karaktär innebär att den förbereder eleven för livet och framtiden.

Det centrala i lärarens arbetsuppgifter är och alltid har varit att eleverna skall tillägna sig kunskaper som de inte är motiverade för. Lärarens uppgift blir då att upprätta sammanhang för elevernas lärande som ger lust att lära eller motivation. Carlgren (1999) jämför det ungefär som när man får barn att svälja medicin genom att blanda den med något sött. Det väsentliga är då lärarens förmåga att väcka lusten att lära, d.v.s. den pedagogiska förmågan att göra undervisningen intressant. Lärarna i dagens skola har en enorm press på sig, eftersom de förutsätts att utveckla skolan samtidigt som de gör det praktiska arbetet med eleverna. Lärarna förväntas även fortbilda sig kontinuerligt för att kunna entusiasmera eleverna för att lära sig. Än så länge finns det inget vedergällande och gemensamt fortbildningssystem inom lärarkåren, vilket skulle öka lärarnas vilja att fortbilda sig. Tvärtom har man satt in kompetensutveckling för lärarna under loven, när eleverna är lediga. Detta gjorde man efter kommunaliseringen år 1991. Även sommarlovet är förkortat numera och börjar och slutar med obligatoriska s.k. planerings- och utvärderingsdagar, vilka i och för sig ofta kan vara behövliga och meningsfulla.

Kompetensutveckling är en förmån för lärare som många gånger är obligatorisk oavsett om läraren önskar delta eller inte. F.n. är tiden för kompetensutveckling 104 timmar per heltidsanställd och verksamhetsår. Lärarnas Riksförbund anser att medlemmarna måste få ett ökat inflytande över sin egen kompetensutveckling.⁶⁸ Kritiken mot lärarnas kompetensutveckling har varit intensiv, dels därför att kvalitén ofta har varit dålig och dels därför att många lärare saknar en individuell kompetensutvecklingsplan trots att detta finns med i Avtal 2000.⁶⁹ Kompetensutveckling är på många sätt avgörande för skolan. Lärarna behöver kompetensutveckling för att kunna ge eleverna bästa möjliga undervisning. Samtidigt behöver lärarna sammanhängande längre yrkesutveckling för att förkovra sig och reflektera över det som sker i klassrummet. Enligt Lärarnas Riksförbund behövs en extra statlig satsning på detta område, inte minst med tanke på att få så många lärare som möjligt att stanna kvar i skolan fram till pensionering.(Ibid.) Ekholm skriver i förordet till Hargreaves (1998):

Vi behöver komma till ett mentalitetsbrott, där lärare slutar att se fortbildning som en privat angelägenhet för att höja den egna kompetensen... i stället behöver man äga sin egen yrkesutveckling, organisera den och använda den för att höja kvaliteten på yrkeskollektivets insatser i skolan.(s 14).

Det måste således ses som hela kollektivets utveckling när lärare skaffar sig fortbildning och fördjupning inom sitt kunskapsämne. Att fortbilda sig på betald arbetstid är ofta inte möjligt i skolan, eftersom eleverna behöver en vikarie medan läraren är borta. Det finns en möjlighet att fortbilda sig på kvällstid men det kan bli för betungande för lärarna och därför drar sig många lärare ifrån att vidareutbilda sig.

Det som ofta glöms bort i dagens diskussioner angående läraryrket och dess karaktär, är att varje lektion kräver noggranna förberedelser, planering och efterarbete t.ex. i form av rättningsarbete. De andra uppgifterna, föräldramöten och lärarmöten har hittills varit ”osynliga” och därför har kanske läraryrket i mångas ögon framstått som mindre krävande än vad det i verkligheten är.(Hargreaves, 1998). Varje lärare eller pedagog möter dagligen flera människoindivider i konkreta situationer. Antalet individer varierar mellan 20 och 30 personer per klass. Pedagogen måste dels vara medveten om, vilka behov dessa individer har, och dels

⁶⁸ www.lr.se. En sammanfattning av det kommunala avtalet ÖLA 00. Lärarnas Riksförbund.

⁶⁹ www.lr.se. Vitboken. Svart på vitt om skolan. (2000). Sverige börjar i skolan. Lärarnas Riksförbund.

reflektera över, vilka sannolika situationer som väntar på dessa individer i framtiden. Enligt Wilenius (1976) finns ingen allmän kunskapsordning eller skolpolitiskt tänkande som kan ge den här individuella kunskapen. Varje pedagog måste erövra denna kunskap själv genom att anpassa inlärd begrepp och fakta till egna erfarenheter. Detta skall ske i omedelbar medverkan med elever och andra lärare och pedagoger. Wilenius betonar vidare att läraren har framför sig en grupp konkreta människoindivider i en konkret situation. Hon/han måste i varje situation vara medveten om, vilka behov och mål dessa unga individer har och vilken framtid som väntar på dessa individer när de är vuxna. Läraren kan äga en klar utvecklingsantropologisk och futurologisk allmän kunskap, men det viktiga är ändå lärarens förmåga att kunna tillämpa det i den aktuella situationen. Det är just detta enligt min mening som är läraryrkets speciella karaktär och det som gör yrket mycket svårdefinierat, unikt och annorlunda.

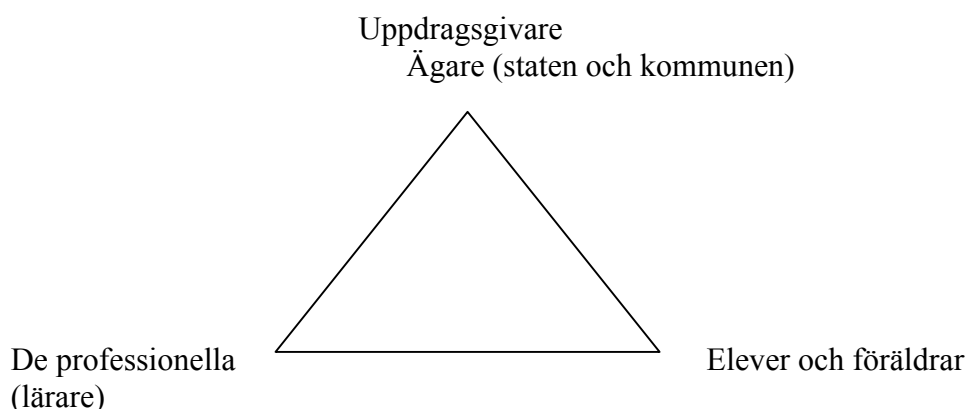
3.6.2 Klassledare – skolkvalitet

Det förutsätts i dagens skola att lärarna skall vara med och utveckla skolan. Det individuella lönesystemet premierar i bästa fall de lärare som vill vara med i detta utvecklingsarbete. Detta är naturligtvis både positivt och negativt men tiden som läraren använder till att utveckla hela skolan tas direkt bort från eleverna läraren är ansvarig för. Det negativa är vidare att det dagliga planerings- och efterarbetet får vika undan för de lärare som väljer att vara med i skolans utvecklingsarbete eller ledningsgrupp. Det positiva, däremot, kan vara att lärarna upplever sitt arbete mer meningsfullt och utvecklande. Enligt Rönnerman (1998) är det mycket väsentligt, att all framgångsrik samverkan i lokala utvecklingsarbeten härstammar från lärarna själva.

Enligt mitt sätt att se är en av lärarens viktigaste egenskaper förmågan att väcka lusten att lära. Såsom vi tidigare konstaterat har dagens lärare en tung press på sig, eftersom de hela tiden förutsätts att förnya undervisningen och via detta hela skolan. Därför är lärarnas fortbildning en önskvärd nödvändighet och då ligger det först och främst i arbetsgivarens intresse att ge lärarna olika tillfällen att vidareutbilda sig under kortare eller längre perioder. Det gäller bara att hitta en balans i den individuella och i den kollektiva kompetensutvecklingen och naturligtvis acceptabla ekonomiska möjligheter till detta.

Dagens skolor förutsätts att tillämpa olika sorters kvalitetsmätningar i form av enkät avsedda för elever, föräldrar och skolans egen personal. Att försöka definiera vad skolkvalitet innebär, är en svår uppgift, eftersom det handlar om olika kvaliteter för olika individer. Av Jörbeck och Levén (1995) definieras kvalitet som ”förhållandet mellan erbjuden och upplevd tjänst”. Denna definition innebär ett samspel mellan dem, vars uppgift det är att erbjuda en tjänst, och dem som är primära eller sekundära mottagare av tjänsten. Ingen av dessa har egentligen rätt att bedöma eller avgöra en tjänsts kvalitet. Det är samspelet och relationen mellan den som erbjuder och den som mottar tjänsten som är av avgörande betydelse för kvaliteten. Skolan är här enligt min uppfattning i en särskild position, eftersom det är eleverna, föräldrarna, lärarna, rektorerna och kommunerna som skall samverka i erbjudandet och mottagandet av tjänsten. Att skolan dessutom är obligatorisk för alla barn och ungdomar samt att den finansieras med offentliga skattemedel komplicerar saken ytterligare. Med detta menar jag att skolverksamheten inte är någon frivillig verksamhet i sig, utan ligger under skollagen och skall verkställas ute i kommunerna.

När det gäller kvalitetsdiskussionen i skolan, har Jörbeck & Levén (Ibid., s 16) illustrerat kvalitetsdialogen med följande triangel:⁷⁰

Uppdragsgivare är stat och kommun, vilka sätter mål genom läroplaner och skolplaner. Ägaren är kommunen, som har ordnat finansieringen, har anställt personalen och äger lokalerna. De professionella representeras av lärarna, som förutsätts ha klar uppfattning om vilka undervisningsmetoder som leder till hög kvalitet i måluppfyllelsen. Elever och föräldrar är experter på elevens behov, önskningar och utvecklingsmöjligheter.

När denna dialog kan komma till stånd mellan dessa parter, finns även goda förutsättningar för en kvalitativ utvecklingsprocess. En framgångsrik kunskapsorganisation kännetecknas av att de professionellas kompetens successivt finslipas genom att man blir klar över sin uppgift samtidigt som förmågan att förmedla detta med de två övriga parterna utvecklas.(Ibid.).

Enligt Gutmann (Helldin, 2002) bör förnuftiga föräldrar, medborgare och professionella dela den makt som makten över kultiveringen innebär.(Jfr kap 2.1). Helldin presenterar tre olika utbildningspolitiska principer utifrån Gutmanns teorier: *The family state, the state of families* och *the state of individuals*. Den första av dessa, familjestaten, representerar bara en form av gott socialt liv och det är utbildningens primära uppgift att utbilda sina medborgare till detta samhälle. Den andra, staten som familj, ser den enskilda familjens värderingar och sätt att leva som i stort bestämmer utbildningspolitikens inriktning. Enligt Helldin är det här ursprunget till den ideologi som vi haft under 1990-talet i Sverige. Den tredje teorin, staten bestående av individer, innebär en mer nyliberalistisk ståndpunkt, vilken även är karakteristisk för det postmoderna samhället. Denna teori tar tydligt avstånd från familjestaten, och det är den absoluta individuella friheten att själv avgöra sin livsinriktning som är typiskt för detta begrepp.(Ibid., s 36). Det intressanta är hur man skall dela makten över ”kultivering” så att besluten verkligen görs på individ- och inte bara på samhällsnivå; att en jämn balans råder mellan dessa två nivåer, där föräldrar och professionella delar den makten som rör makten över kultiveringen.

Utvecklingssamtal och betyg är två olika sätt att förmedla information angående elevens skolframgång mellan hem och skola. Muntliga utvecklingssamtal kan ses som ett resultat av denna individuella frihet som är karakteristiskt i dagens skola. Det innebär en helt annan frihet och ansvar att formulera sig verbalt i stället för skriftliga betyg, vilka tidigare uttrycktes enbart i form av siffror eller bokstäver. I dag ges information både i form av betyg och muntliga utvecklingssamtal

⁷⁰ (Jfr. även Gutmann i Helldin, 2002).

Läraren skall samverka med och fortlöpande informera föräldrarna om elevens skolsituation, trivsel och kunskapsutveckling...Läraren skall genom utvecklingssamtal främja elevernas kunskapsmässiga och sociala utveckling...Läraren skall utifrån kursplanernas krav allsidigt utvärdera varje elevs kunskapsutveckling, muntligt och skriftligt redovisa detta för eleven och hemmen samt informera rektorn...(Lpo 94, s 18).

Allt detta är tidskrävande ur lärarens synpunkt. Att upprätta åtgärdsprogram (ofta i samråd med skolans specialpedagog) för de elever som inte av olika anledningar uppnår skolans uppsatta mål tar också mycket av lärarens arbetstid. Under ett utvecklingssamtal pågår en dialog mellan elev/förälder och lärare. Vad händer om alla tre parter blir oeniga? Eller om läraren inte förmår att säga sanningen till eleven och föräldrarna, utan försöker försköna elevens skolsituation.

Till läraryrket ingår också att läraren står en stor del av sin arbetsdag ensam i klassrummet med sina elever och därför är det av stor betydelse att lärare får tillfällen att träffa sina kollegor och rådgöra med dem i olika situationer. I skolans värld kan vi finna olika lärarkulturer och Hargreaves (1998) delar dessa *lärarkulturer* eller undervisningskulturer i fyra olika kategorier, som var för sig har mycket olika konsekvenser för lärararbetet och förändringar i skolan. De fyra kulturerna är: *individualism*, *samarbete*, *påtvingad kollegialitet* och *balkanisering*. Alla dessa lärarkulturer har dock en stor betydelse för skolkvaliteten, eftersom de utgör ett fundament för lärarnas olika undervisningsstrategier och detta påverkar naturligtvis indirekt även eleverna.

Rent fysiskt är läraren ofta ensam i klassrummet, utan några andra vuxna närvarande. Men psykiskt är läraren aldrig ensam. Det som en lärare företar sig i klassrummet, påverkas starkt av kollegernas synpunkter och attityder, både nuvarande och tidigare kolleger.(s 176).

Hargreaves vill därmed påstå att i detta avseende är lärarkulturen, förhållandet mellan läraren och kollegerna, en av de aspekter av lärarens liv och arbete som har störst pedagogisk betydelse. Lärare har m.a.o. mycket att vinna på att närmare samverka med varandra. Enligt Skolverkets Nationella kvalitetsgranskningar⁷¹ är lärare i dagens skola tydligt beroende av återkoppling och socialt utbyte för att göra rätta och säkra tolkningar och det räcker således inte med enbart elevernas återkoppling. Det väsenliga här enligt min uppfattning är att detta skall ske av fri vilja och inte i form av s.k. påtvingad kollegialitet.

En bra, effektiv skola med bra kvalitet kan således kännetecknas av duktiga, engagerade lärare och elever. Det har funnits forskning om effektiva skolor i över tjugo år i Sverige. Dessa forskare hävdar att skolor liksom företag, måste mätas efter hur bra resultat de producerar, d.v.s. hur eleverna klarar skolans mål. Detta s.k. framgångskriterium har fått stå tillbaka till förmån för mer ideologiska ställningstaganden. Forskningen går ut på att kunna fastställa skillnader i effektivitet mellan olika skolor, som inte beror på elevernas hemförhållanden, utan studerar skillnader mellan skolor, som är olika effektiva i måluppfyllelsen. Syftet är att få kunskap om vilka organisatoriska egenskaper som bidrar till högre effektivitet.⁷²

---

⁷¹ www.skolverket.se: Nationella kvalitetsgranskningar 2001-2002. *Självkänslan och skolans vardag*. En enkätstudie av elevers och lärares attityder till: Information och kommunikation, lusten att lära och tid för lärande.

⁷² Ibid.

3.6.3 Lärarens ansvar och elevens frihet att välja

I den decentraliserade skolan har ansvaret för skolan och skolutvecklingen i ökad utsträckning överförs till lärarna, vilket innebär ett ökat ansvar och ett ökat inflytande över verksamhetens innehåll och arbetsformer. Lärarna skall leda arbetet i skolan samt utvärdera och bedöma elevernas utveckling. Sveriges båda fackförbund för lärare, Lärarförbundet och Lärarnas Riksförbund, har tillsammans antagit yrkesetiska principer för lärare.⁷³ I sitt arbete skall lärare alltid sätta eleverna och deras lärande i centrum. Ett av läraryrkets komplexitet är att hitta en rätt balans mellan att se eleverna som individer och som ett kollektiv. I det följande (Ibid.) har jag valt ut några yrkesetiska principer:

Lärare förbinder sig att i sin yrkesutövning:

- ta ansvar för elevernas kunskapsstillväxt, stödja deras personliga utveckling och skapa goda betingelser för varje elevs lärande, utveckling och förmåga att utveckla kritiskt tänkande
- stödja elevernas rätt till inflytande över sin utbildning och stärka deras ansvarstagande för sina studier
- inte diskriminera någon med avseende på kön, sexuell identitet, etnisk, politisk och religiös tillhörighet eller social och kulturell bakgrund, inte heller p.g.a. förmåga eller prestation
- alltid bemöta eleverna med respekt för deras person och integritet samt skydda varje individ mot skada, kränkning och trakasserier

Dessa yrkesetiska principer ställer stora krav på läraren och påminner denne att alltid tänka på elevens bästa. Lärare kan ses som vuxna förebilder för eleverna i skolan och de skall dessutom ge det pedagogiska stödet åt eleverna i det dagliga skolarbetet. Lärare har således ett mycket viktigt uppdrag i samhället, att ansvara för kommande generationernas grundläggande utbildning och fostran. Läraryrket innehåller m.a.o. ett unikt samhällsuppdrag som i sin tur fordrar ett stort yrkesansvar. De båda fackförbunden har, med Lärarnas Riksförbund i spetsen, antagit dessa yrkesetiska principer för att lägga en plattform för auktorisation för läraryrket, på samma sätt som läkare, jurister och psykologer. Detta i sin tur kan antagligen underlätta att rekrytera nya lärare i framtiden, eftersom läraryrkets status lyfts fram på ett bättre sätt än tidigare.

Enligt Carlgren och Marton (2000) är lärarens uppgift i dagens skola att bistå eleverna att lära sig argumentera, analysera, dra slutsatser, reflektera etc. De tror vidare att morgondagens lärare kommer mindre att tänka på vad de gör och mer på vad deras elever erfar. Även att hinna läsa läroboken i tid kommer att ersättas av att utveckla olika förmågor och förhållningssätt. 1990-talets skolreformer ställer nya krav på lärarens arbete utanför klassrummet. Att utveckla hela skolans verksamhet ingår, såsom tidigare konstaterats, i dagens läraryrke. Tidigare omfattade lärararbetet till största delen planering av aktiviteter och material till skolarbetet. I dag omfattar det också formerna för verksamheten. Lärarnas professionella ansvar, när det gäller att utveckla skolan lokalt, ingår i regeringens proposition ”Ansvaret för skolan” (Prop. 1990/91:18). De nya betingelserna kräver således en ny typ av professionalism. Detta innebär att lärarna förutsätts att delta i det lokala utvecklingsarbetet samt initiera aktionsforskning i skolan. I ett utvecklingsarbete baserat på aktionsforskningens principer utgår man från ett problem, planerar och genomför ett projekt, samlar information

---

⁷³ Broschyr: *Lärares yrkesetik – Eleven alltid i centrum*. (2001). Nordisk Bokindustri.

kring vad som sker, reflekterar över varför just detta sker, dokumenterar och sprider sedan sina erfarenheter till andra.(Rönnerman, 1998). I en lyckad aktionsforskning finns därför många vinnare, eftersom resultatet oftast medför en positiv förändring i den aktuella arbetssituationen.

Eftersom individuell lönesättning tillämpas ute i skolorna, är deltagande i skolans utvecklingsarbete viktiga faktorer för rektorer vid lönesamtal med sina anställda. Carlgren och Marton (2000) är dock eniga om en sak: lärarens egentliga uppgift är ändå – att åstadkomma lärande. Inte i första hand att arbeta i lärarlag, lägga upp individuella utvecklings- och utvärderingsplaner, sköta utbildningskontrakt med eleverna och föräldrarna, nyttja ny teknologi... (s 11).

Att administrera och utnyttja teknologi kommer först i andra hand. Läraryrkets mest centrala fråga kommer att vara förståelsen av hur eleverna fungerar och insikten om vad som krävs för att de skall växa till kunniga, kompetenta människor. Läroplanen (Lpo 94) anger målen vad eleven skall uppnå i grundskolan. Läraren har genom sin professionalism kunskap om att arbeta efter de metoder som bäst lämpar sig för att eleven skall erhålla denna kunskap och uppnå de uppsatta målen. Det kräver mer tid av nutida läraren att uträtta individuella utvecklingsplaner för varje elev, vilket är målet i framtidens skola. Det viktiga är dock att lärarens arbetsvillkor är rimliga så att läraren får den tid hon/han behöver för detta extra skriftarbete.

När det gäller elevens frihet att välja i dagens skola, är det viktigt att komma ihåg följande: Om läraren förväntas ha ansvar för att se till att eleverna lär sig, måste eleverna också känna motivation för att lära sig. Detta är egentligen nyckeln till hela gåtan: hur förmår läraren att motivera eleverna att lära sig? Elevautonomi eller elevens eget ansvar har blivit begrepp som ofta förekommer i olika diskussioner angående skolan. Med elevautonomi menas oftast tanken att eleven själv skall söka sin egen kunskap. Enkvist (2000) är mycket kritisk till delegerandet av ansvar till förmån för eleverna:

Att delegera ansvar till barnen betyder att vuxna abdikerar, avsvär sig ansvar, dvs. vuxna har inte kunnat skilja på att ha auktoritet och att vara auktoritär. Hur tror man då att ett barn ska kunna det?... Om vuxnas auktoritet dras bort från barnens värld, betyder det att de vuxna vägrar att ta ansvar för den värld i vilken de placerat barnen.(s 69).

Enkvist hänvisar vidare till Durkheim, som redan i början av 1900-talet poängterade att det första villkoret för att barnet / eleven skall kunna utvecklas, är att det får makt över sig själv, inte över andra. Det är enbart med självdisciplin som barnet kan kontrollera sina handlingar. Läraren är den viktigaste moraliska kraften i klassen och det är bl.a. i skolan man lär sig att fungera i grupp. Skolan har således en viktig uppgift i att skola eleverna för att bli duktiga och hänsynstagande samhällsmedlemmar. En skolklass kan liknas vid ett litet samhälle eller en familj. Det är inte genom att gå en kurs i hänsyn som man blir hänsynsfull utan genom att vistas i en hänsynsfull miljö medan man studerar något annat. Durkheim understryker i Enkvist (Ibid.) vikten av att eleverna skall följa regler och ha små uppgifter, t.ex. att ha med sig material eller att komma i tid till skolan. Detta är förstadiet till att bli en pålitlig, ansvarstagande vuxen och innebär att eleven lär sig vanan att styra sig själv och att kunna rätta sig efter regler, som finns överallt i samhället. Det intressanta här är, enligt min mening, att detta konstaterades redan för 100 år sedan och kan fortfarande vara allmängiltigt i vårt samhälle. Om man konstant låter bli att upprätthålla små regler, sjunker hela skolsystemet i elevernas, allmänhetens och även i lärarnas ögon och på så sett får detta konsekvenser även i det offentliga livet. Även läraren måste följa reglerna och visa att alla inkluderas i skolans regelsystem, men lärarens uppgift är också att kontrollera att reglerna följs och respekteras. Detta kan ses som en del av medborgarfostran, som är en av skolans huvudsakliga uppgifter.

Det är inte rättvist mot barnen som inte får någon förberedelse för de ansträngningar och besvikelser som livet i verkligheten innebär.

Enkvist konstaterar vidare kritiskt att dagens skolpolitik leder till att eleverna ser inåt, mot sig själva. Det individuella synsättet ingår i postmodernitetens världsbild och tanken är att individen skall upptäcka sitt eget ansvar i olika handlingar. Såsom jag tidigare har konstaterat innebär alla individuella studieplaner i praktiken ett mycket omfattande merarbete för läraren och "det kollektiva handlandet" enligt Habermas modell kanske inte får tillräckligt stort utrymme i dagens skola. Läraren hinner inte ha gemensamma genomgångar, eftersom eleverna befinner sig på olika nivåer och läraren förväntas hjälpa eleven på den nivån han/hon befinner sig. Ur demokratins synvinkel är elevens frihet en del av tillämpandet av jämlikhet mellan skolans två huvudaktörer, nämligen lärare och elever. Enkvist anser vidare att det finns en allmän uppfattning i dagens samhälle att om lärarna drar sig tillbaka så blir eleverna automatiskt självständiga och är fullt kapabla att söka sin egen kunskap.

Arendt konstaterar i Enkvist (2000) att man i USA anser det ideologiskt omöjligt att acceptera en skillnad mellan begåvade och obegåvade barn. Hon poängterar vidare att man utsuddar också skillnaden mellan barn och vuxna och speciellt mellan lärare och elever, vilket hon tycker är katastrofalt. Arendt förklarar närmare att om barnen tillåts vara autonoma och styra sig själva som om de redan vore vuxna, överlämnar man barnen till gruppens tyranni. Det räcker m.a.o. att en, två eller tre elever i en grupp om trettio tar över makten över alla andra. Hon menar också att psykologi och pedagogik nuförtiden anses vara viktigare än ämneskunskaper. Lärare skall enbart underlätta inläringen och inte lära ut. De behöver inte heller kunna sitt ämne och kan oftast obetydligt mer än eleverna, vilket naturligtvis påverkar deras prestige i elevernas ögon.(Enkvist, 2000). Kan vi se likartade tendenser i dagens svenska skola?

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att läraren är i sitt yrkesutövande skyldig att kontrollera att eleven tar sitt eget ansvar. Problem kan uppstå när läraren har för många ickemotiverade elever i sin undervisningsgrupp. När klassundervisningen minskar till förmån av elevernas "eget individuella arbete", vilket innebär att eleverna själva planerar och bestämmer när de skall arbeta och med vad, upplever eleverna aldrig att alla arbetar med samma saker samtidigt. Carlgren (1998)⁷⁴ använder uttrycken *facitlogik* kontra *produktlogik*. Den förra innebär att läraren tidigare ägnade sig åt att förhöra läxorna och kontrollera annan verksamhet med frågasvarslogik. Produktlogiken betyder att elevernas arbete skall resultera i en produkt av något slag och inte i något som är rätt eller fel. Det som Carlgren anser som riskfyllt ur elevernas synpunkt är att den kognitiva nivån på elevernas arbete sjunker. Det individorienterade arbetet resulterar i en extremt instrumentalistisk hållning, där eleverna skyndar sig igenom sina arbetsuppgifter utan eftertanke. Å andra sidan kan varje elev arbeta i lugn takt och få tid till eftertanke. Men för läraren är inte detta arbetssätt någon lätt uppgift. När eleverna skall lära sig i stort sett samma saker men i olika takt, i olika ordning och eventuellt på olika sätt, och dessutom ofta på olika platser, måste läraren vara extremt flexibel och koncentrerad i det hon/han gör. Att hjälpa elever som kanske inte ens arbetar med samma ämne under samma lektion, innebär en splittrande arbetssituation för läraren. När man dessutom hela tiden blir avbruten och däremellan måste se till att det finns arbetsro i klassen, kan läraren lätt uppleva en känsla av otillräcklighet och maktlöshet.

---

⁷⁴ Skola i förändring. En antologi om lärande på andra villkor. Lärarförbundet. (a.a.).

3.6.4 Individualisering

Lärararbetet har varit med om en snabb intensifiering, vilket inte är unikt i dagens samhälle. Intensifiering innebär bl.a. att arbetsuppgifterna har blivit fler inom ett och samma yrke och att kraven från arbetsgivarens sida har ökat. Liksom många andra yrken, har även läraryrket fått nya krävande arbetsuppgifter. Enligt Hargreaves (1998) har lärarna, till skillnad för andra arbetsgrupper, haft svårt för att avstå från en tidigare arbetsuppgift. Läraren kan ju inte avstå från att undervisa sina elever, vilket ändå borde ses som lärarens huvudsakliga arbetsuppgift. Många lärare fortsätter m.a.o. att utföra de tidigare arbetsuppgifterna på samma sätt och samtidigt ta emot nya uppgifter. De nya arbetsuppgifterna är bl.a. att man tar ansvar för resultaten både inlärningsmässigt och ekonomiskt, att man måste utvärdera individuella utvecklingsplaner för eleverna, att man träffar kolleger oftare under förutbestämda former och att kontakten med föräldrar har blivit tätare än vad den har varit tidigare. Hargreaves fortsätter att vara kritisk mot dagens skola, som enligt honom tvingar lärarna in i mekanistiska modeller och kväver lärarna med en hämmande styrning och kontroll:

Tid frigörs från klassrumsarbetet, bara för att åter tas tillbaka genom tätare övervakning och strängare kontroll av tidsanvändningen. Yrkesmässig utveckling kan vändas till byråkratisk styrning, mentorsmöjligheter kan göras till fasta mentorsordningar, samarbetskulturer till påtvingad kollegialitet. (s 17).

Hargreaves är säker på att alla dessa administrativa förändringsinstrument undergräver inte bara lärarens egna önskemål om undervisningen, utan även själva önskan om att undervisa. Med alla nya arbetsuppgifter finns mindre och mindre tid för själva undervisningen. När lärarna har fått ett ökat ansvar och ett ökat inflytande över verksamhetens innehåll och olika arbetsformer, måste de vid sidan om leda arbetet i klassrummet, utvärdera och dessutom bedöma elevernas utveckling. Denna tendens kan tyvärr även finnas i många skolor i Sverige och har enligt min uppfattning bidragit till att läraryrkets status har sjunkit.

Ett av dessa s.k. förändringsinstrument, som Hargreaves talar om, är individualisering, vilket innebär att lärare förväntas se eleverna mer som enskilda individer än som en del av kollektiv.

Skolans uppdrag är att främja lärande där individen stimuleras att inhämta kunskaper.(Lpo 94, s 7).
Undervisningen skall anpassas till varje elevs förutsättningar och behov.(Lpo 94, s 6).

Att finna en balans mellan att se eleverna både som individer och som ett kollektiv bidrar till läraryrkets komplexitet. Lärarens nödvändiga ledaregenskaper kommer tydligt fram i den här situationen. Det nya arbetssättet i skolan kan leda till helt nya problem, när de kollektiva genomgångarna försvåras om eleverna befinner sig på olika ställen. Det som gör saken komplex, är att lärarens tid inte räcker till för individuell undervisning i en klass med t.ex. 25 elever. Den egentliga undervisningen, dvs. interaktionen lärare – elever, i syfte att få eleverna att erfara vissa aspekter av det som skall läras, kan sägas ha minskat i omfattning.(Carlgen och Marton, 2000). Nilsson (2002) anser att dagens skola har gått från en ytterlighet till en annan, nämligen från katederundervisning till en undervisning där var och en går sin egen individuella väg. Enligt honom skapar inte detta arbetssätt ny kunskap, utan det är endast ett fåtal elever som har förmågan att dra egna slutsatser och på detta sätt skapa ny kunskap. Försöken att individualisera skolundervisningen leder ofta till att eleverna bara kommunicerar med läraren och inte med varandra och att det i själva verket är i dialogen med andra

människor som kunskap och förståelse skapas.⁷⁵(Jfr. Habermas och den kommunikativa teorin).

När det gäller skolan och informationsteknologin, redogör Carlgren och Marton (2000) interaktionen mellan datorer och elever. De tror inte att detta är ett direkt hot för lärarna, utan att informationsteknologin rätt använt erbjuder otroliga resurser just för skolan och lärarna. Däremot är de mycket kritiska till den uppfattningen att datorer skulle kunna ersätta eller överta andra pedagogiska uppgifter, såsom att undervisa, att ge och rätta prov etc. Eleverna kan således inte klara det mesta av skolarbetet själva, utan behöver fortfarande lärarens stöd i att se sammanhang, att sätta en sak i relation till en annan, att upptäcka mönster, samband eller skillnader. Limberg i Carlgren och Marton (2000), betonar att det viktigaste i detta sammanhang är *elevens förförståelse* (min kursivering) av de fenomen eleven vill fördjupa sig i, inte enbart behärskning av informationssökningens tekniska sidor. Här är vi återigen inne på lärarens viktiga roll i hela undervisningsprocessen.

Vad händer då med de elever som inte blir godkända i vissa ämnen? Helldin (2002) beskriver olika aspekter till vilka orsakerna är till att elever inte når de aktuella godkändgränserna. I en undersökning gjord vid Institutionen för specialpedagogik vid Lärarhögskolan i Stockholm kunde man konstatera ett högre genomsnitt för antalet ofullständiga betyg i år 8. Samtidigt hade man intervjuat lärare, som gav en bild av upplevelser av orsakerna till att elever inte får godkänd i vissa ämnen. Dessa kunde tematiseras inom områdena: brist på resurser, elevunderlag och upptagningsområde, betygskriteriernas konstruktion och betygstraditionen på skolan. En lärare i undersökningen konstaterade följande: Att individualisera undervisningen med 30 elever, om du har 8-10 svaga i gruppen eller om de skiljer sig mognadsmässigt från åk 3-4 till första året på gymnasiet är en orimlig uppgift. (Ibid., s 96). Behovet av specialpedagogiska åtgärder är m.a.o. stort i många skolor och det innebär att lärare behöver stöd och handledning i svåra pedagogiska undervisningssituationer.

3.6.5 Skolan och elever i behov av särskilt stöd

Enligt Lpo 94 förutsätts eleverna i dag, såsom vi redan har konstaterat, att ta mer ansvar för sina studier: Elevernas kunskapsmässiga och sociala utveckling förutsätter att de tar allt större ansvar för det egna arbetet och för skolmiljön, samt att de får ett reellt inflytande på utbildningens utformning.(s 15). Detta tillämpar man redan fr.o.m. år 1 i grundskolan på många håll, där eleverna ofta själva får försöka planera sitt veckoarbete och sedan utvärdera hur de lyckats med sin arbetsinsats. Eftersom Lpo 94 omfattar hela grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, kan man fråga sig när eleverna anses vara tillräckligt mogna för att ta ansvaret för sin egen inlärning och vad elevinflytandet egentligen innebär i praktiken? Som jag redan tidigare nämnt anser Helldin (1997) att solidariteten med de svaga grupperna i samhället hotas av ett starkt bejakande av individuell frihet. Alla elever är m.a.o. inte kapabla att ta detta ansvar, utan de är i stort behov av den vuxnes vägledning och guidning i sitt kunskapsinhämtande. Vidare är lärarens sätt att hantera variation som en svårighet eller som möjlighet ofta avgörande enligt Fischbein (2000). Hon menar att om man ser variationen som en svårighet, så vill man ofta göra gruppen mer homogen genom att utesluta ”avvikare”. Detta kan betyda att skolans specialpedagog får bilda en liten grupp av uteslutna och arbeta med dessa enskilt. Fischbein

---

⁷⁵ Nilsson (2002). *Skriv med egna ord*. En studie av läroprocesser när elever i grundskolans senare år skriver ”forskningsrapporter”.(a.a.).

menar också att det inte är lätt att hitta en modell för balansen mellan att betona det individuella och unika och det gemensamma och kollektiva.

Hur elever i behov av särskilt stöd upplever sin inlärningssituation är svårt att bedöma, men för de elever som lätt blir störda i stora elevgrupper, kan det vara en stor hjälp och lättnad att få vara i mindre undervisningsgrupper. Stangvik menar i Helldin (2002) att en sänkt kravnivå i exempelvis en specialklass kan innebära att en specialklasselev mår psykiskt bättre, men samtidigt lär sig mindre. Att må bra och därmed få ett bättre självförtroende borde således minska smågruppssegregeringens reproducerande funktion. Här finns dock en risk och det innebär att ifall den segregerade elevens föräldrar också har låg självkänsla och dåliga skolerfarenheter, blir detta även lätt ett hinder för social mobilitet för eleven. (Ibid.). För mig som specialpedagog är det alldeles uppenbart, att varje elev mår bra av att höra hur duktig han/hon är. Att eleven på så vis själv inser, att hon/han har gjort framsteg och faktiskt har lärt sig någonting utan att behöva jämföra sig själv med andra elever, är ett bra sätt att höja självkänslan och den fortsatta viljan att lära sig.

Många elever brukar visa intresse för att få veta vad de kan. Det kan kännas bra att få en belöning efter att ha ansträngt sig i skolarbetet: när elever, som är vana vid att få negativa besked om sina prestationer, ser att de kan något som motsvarar betyget *Godkänd* skjuter de i höjden av lycka.⁷⁶

Det borde vara självklart, enligt min uppfattning, att sådana positiva, motiverande upplevelser både är nödvändiga och ofta förekommande för all inlärning. Enligt differentieringsmodellen, vilken presenteras i Atterström och Persson (2000), kan inte alla individer forma sin självkänsla på IQ-relaterade färdigheter.⁷⁷ Enligt detta synsätt innebär en specialpedagogisk differentieringsmodell en förståelse av mänsklig förmåga som mångsidig snarare än ensidig. De skriver vidare, att den egna upplevelsen av att vara kompetent utgör just den identitetsgrund, som utvecklar individens självförtroende: Vi har alla behov av att i något avseende utbrista ”jag kan det här” eller ”detta gjorde jag bra”. (Atterström & Persson, 2000, s 42). I min yrkeserfarenhet har jag träffat dyslektiker, som varit duktiga på att simma, elever som haft svårt i matematik men varit klassens bästa i engelska etc. Även Lange (1996) påpekar att det är viktigt för den individuella utvecklingen att vara ”någon”. Om en inlärningssituation utgår från det som en elev inte kan, är det en omöjlighet att tvinga en individ att lära sig över huvud taget någonting. (Atterström och Persson, 2000).

Ur motivationssynpunkt är det mycket väsentligt vilka elev- och individförutsättningar eleven har kontra vilken stimulans eleven får vid sin inlärning. Fischbein/Frank beskriver i Fischbein m.fl. (1995) att inflytandet från arv- respektive miljöfaktorer varierar bl.a. på miljöns stimulans eller icke stimulans. Även sättet att undervisa har en avgörande roll i undervisningsprocessen. Här skiljer Björklid och Fischbein (1996) dels *den fria, stimulerande undervisningssituationen*, *den fria, icke-stimulerande undervisningssituationen*, och *den styrda, stimulerande undervisningssituationen*. (Jfr. s 33). Enligt Lange (1996) ger stor frihet och hög stimulans både positiva och negativa effekter beroende på personliga förutsättningar och karaktären hos dessa miljöfaktorer. Kombinationen av ytterligheterna starkt styrande och icke-stimulerande omgivningsfaktorer är en negativ miljö för den individuella utvecklingen. (s 15).

Enligt Nämnaren *Tema Matematik – ett kärnämne*⁷⁸, måste man ge eleverna möjlighet att välja hur mycket de vill arbeta. Läraren skall i förväg tala om för eleverna, vad de behöver

⁷⁶ Nämnaren *Tema Matematik – ett kärnämne*, s 40. (a.a.).

⁷⁷ IQ-relaterade (=den traditionella intelligenskvoten) kompetenser, såsom läsning, skrivning och räkning, vilka dominerar i den västerländska skolan. (Ibid.,s 42).

⁷⁸ Nämnaren *Tema Matematik – ett kärnämne*, s 41.(a.a.).

kunna för att få betyget Godkänd. Läraren måste även berätta vad som är överkurs, d.v.s. vad som är frivilligt att lära sig och vad de behöver kunna för att få betygen Väl- eller Mycket Väl Godkänt. Då blir denna valmöjlighet en synlig motivation för eleven, eftersom den bygger på eget individuellt ansvar. Lärarens huvuduppgift blir således att skapa tillräckligt intressanta inläringstillfällen, men också att respektera elevens eget val antingen på Godkänd- eller på Väl Godkändnivån. De mest motiverade eleverna får således en möjlighet att fördjupa sig på Mycket Väl Godkändnivån och de mindre motiverade nöjer sig på Godkändnivån.

Även Alvesson och Sköldbberg (1994) skriver om människans valmöjligheter när de diskuterar existentiell hermeneutik: Människan har möjligheter inbyggda, alltså frihet, och det är just detta förhållande som ställer till svårigheter. Om individen är fri, är han/hon också fri att *välja*; han/hon har ansvar. (s 133). De skriver vidare, att inte välja är för övrigt också ett val. Det är just här det största dilemmat finns i dagens skola, enligt min mening, nämligen att hitta en lösning som hjälper alla skoltrötta ungdomar att verkligen *vilja välja* alternativet att lära sig för sin egen framtid.

Speciellt elever i behov av särskilt stöd och andra lågpresterande elever får ofta arbeta hårt i skolan, men ändå har svårt att uppnå till betyget Godkänd. De som misslyckas i skolan eller annars inte når skolans mål är den allra viktigaste elevgruppen i skolsamhället sett ur ett specialpedagogiskt perspektiv. Syftet med dagens skolpolitik är att alla elever skall gå i gymnasiet. Fischbein och Folkander (2000) skriver:

Instead of being unemployed they are supposed to be engaged in continuing education. In practise, however, some pupils refrain from applying to the upper secondary school (around 8 procent) or dropout in advance (around 9 procent).

Det ökade antalet vuxenstuderande är en stor och dyr kostnad för samhället. Därför borde man styra resurserna till de lägre skolstadierna till de elever som behöver dem bäst. Skolöverläkaren Sophie Ekman konstaterar i Atterström och Persson (2000):

...att hitta barnen innan deras självkänsla är knäckt... Problemet är att skolan kräver att alla ska vara lika och undervisas i samma klass och efter samma mall. Vi måste acceptera att vi är olika och att vissa elever kräver mera resurser och en differentierad pedagogik. (s 50).

Eleverna har alltså olika kompetenser och förutsättningar; de är olika när de kommer till skolan och de lämnar skolan olika. Atterström och Persson tar vidare upp begreppet ”de multipla intelligenserna – kompetenserna”. De menar att vissa elevers kompetens är annorlunda och en annan än den som vår skola efterlyser. Skolan borde hitta dessa elever tidigare och uppmuntra dem att utveckla den talang de har fått. Teorin om de multipla intelligenserna är ursprungligen utvecklad av Howard Gardner (Atterström och Persson, 2000). Enligt hans teori (1983) finns ett antal ”intelligenser” utöver den typ av förmåga som det traditionella IQ-begreppet representerar. Det finns följande andra ”intelligenser”: Lingvistisk, logisk-matematisk, musikalisk, spatial (konstruerande, uppfinnande), kinestetisk (kroppslig koordinering), interpersonell (social, kommunicerande) och intrapersonell (självkännande).

När vi nu tänker på lärarprofessionen och vilka konsekvenser teorin om de olika ”intelligenserna” innebär, kan vi konstatera och förhoppningsvis även förstå, vilket mångfacetterat yrke läraryrket är. Den pedagogiska förmågan innebär konsten att kunna anpassa undervisningen till varje elevs nivå och det är just här det stora dilemmat finns; hur gör läraren för att alla elever skall uppleva skolan som meningsfull och lärorik?

Antalet elever i särskolan har ökat med 62 procent mellan åren 92-99,⁷⁹ vilket också skall ses som en alarmerande faktor i en övergripande statlig skolutvärderingsanalys. Orsakerna till detta kan vara att det är lättare att få resurser till särskolan och att lärartätheten där är högre och att elevantalet per klass är mindre än i den vanliga skolan. Särskolans elever får ofta mera resurser och därför ser många föräldrar särskolan som ett bättre alternativ än den vanliga kommunala skolan för sina barn. På det sättet vill de försäkra att deras barn får det stödet de är berättigade att få.

Vad innebär det egentligen att diagnostisera de s.k. bokstavsbarne? Dessa barn har egentligen alltid funnits, men i det snabba, impulsiva postmoderna samhället har de blivit mer synliga i och med att alla barn har rätt att få samma grundutbildning i grundskolan. Individualisering och elevernas eget ansvar i undervisningen gynnar inte elever i behov av särskilt stöd, eftersom de ofta är direkt beroende av lärarens omedelbara stöd och hjälp. Det gäller att tänka efter om vi utsätter barn i behov av särskilt stöd för onödiga påfrestningar och använder dem som medel för att ”normala” barn får träffa mindre ”normala” barn i den vanliga skolan. Även här kommer den förändrade lärarrollen med i bilden, eftersom läraren är skyldig att ta emot alla barn som söker sig till skolan. Denna huvudregel får genast ett undantag och det är friskolornas möjlighet att påverka elevunderlaget på ett sätt som hjälper skolan att skapa en viss profil.

Alla elever trivs inte i skolan av olika anledningar och därför känner några elever att de känner sig misslyckade. Helldin (2002) tar upp åtgärder i de fall elever misslyckas i skolan. Den första av dessa åtgärder är anpassad studiegång, vilket innebär undervisning i särskild grupp eller specialundervisning på annat sätt. Den andra är möjligheten att gå det s.k. individuella programmet i gymnasiet. Den tredje är åtgärdsprogrammet, där man kan skilja mellan ”det officiella och det inofficiella åtgärdsprogrammet”. I det officiella åtgärdsprogrammet framgår skriftligt vilka specialpedagogiska åtgärder som sätts in för en viss elev och vem / vilka ansvarar för att åtgärdsprogrammet tillämpas i praktiken. I det inofficiella, verksamma åtgärdsprogrammet undviker man att sätta in de lärare som man vet inte klarar vissa åtgärder. Det innefattar även de lärare som inte klarar av att samarbeta om vissa elever eller har en alltför snäv och traditionell attityd när det gäller kunskap och inläring. Skolproblem hos vissa elever kan således vara en attityd- men också en organisationsfråga inom personalen.(Ibid.).

Det som är anmärkningsvärt att påpeka är ett faktum att dagens gymnasieskola är till för alla ungdomar, fast den är frivillig. Den svenska skolan har satt höga mål för sin verksamhet. Valfriheten har enligt Helldin (2002) en tydlig effekt, att det bara är de konkurrensmässigt starka elever och deras föräldrar som har möjligheter att planera för sina barns framtid. Han menar vidare att de elever som inte kan konkurrera är hänvisade till anpassade studiegångar med låg samhällsstatus, vilket har direkta samband till deras självkänsla. Den demokratiska ideologi och den värdegrund som presenteras i t.ex. läroplanen har således inte blivit integrerad i skolans verksamhet.

Den moderna skolan har tidigare kännetecknats på enhetlighet i beteendet. Helldin tar vidare upp Habermas resonemang om framtidens kommunikativa och demokratiska procedurer där det finns en vision om ett rättvisare samhälle. Därför behövs speciella ombudsmän, t.ex. specialpedagoger, ute i skolorna för att verka för att argumentera för utslagna grupper. När det gäller elevernas skolmisslyckanden, ser Helldin detta som ett bevakningsansvar, så att den universella goda viljan i en utbildning för alla kan bli en del av skolans verklighet.

---

⁷⁹ Skolvärlden, 011025, s 4.

3.7 Förändringar inom skolan och läraryrket

3.7.1 Varför en friskola?

Antalet friskolor har ökat markant under 1990-talet och vi håller på att skapa en alltmer segregerad skola i Sverige. De mest engagerade föräldrarna gör ett aktivt val tillsammans med sina barn och väljer då ofta en friskola. Många lärare väljer idag att arbeta i en friskola hellre än i en kommunal skola. Orsaker till detta fenomen tänker jag inte ta upp i den här uppsatsen, men det skulle vara intressant att ta reda på varför så många elever och lärare föredrar friskolor. Postmoderniteten handlar om att upptäcka andra sidor hos människan än de rationella. (Helldin, 1997). Det skulle kunna vara så, att de postmoderna trenderna återspeglar sig även här i form av människans stora behov av att själv söka sin kunskap och möjligheten att påverka sitt eget liv. Bauman (1997) hävdar att i ett postmodernt samhälle skall människor våga bygga på moralisk intuition och sin förmåga att förhandla om konsten och sättet att leva tillsammans. Detta görs i stället för att söka stöd och förklaringar i lagliknande, avhumaniserade regler som upprätthålls genom makt. (s. 46). Den ökade valfriheten är ett faktum i dagens samhälle, vilket tydligt kan ses i många olika sammanhang. Vi förväntas välja elleverantör, vi väljer husläkare, tandläkare och gör en del av banktjänstemännens arbete när vi betalar våra räkningar själva hemifrån. T.o.m. i gymnasiet skall eleverna välja olika kurser efter de obligatoriska kurserna, som alla läser första året. Det stora urvalet av olika kurser kan vara alltför omfattande för en ung gymnasist och här behöver många ungdomar vuxen hjälp och stöd för att kunna välja rätt.

Marknadstrenderna har börjat styra skolan och man kan fråga om detta också kan vara ett typiskt postmodernistiskt fenomen? När människan ges ett tillfälle att aktivt kunna påverka sitt liv tar många människor emot denna möjlighet. Det går ca 69 000 elever i landets totala 637 friskolor.⁸⁰ Läsåret 2002/2003 fanns 488 verksamma fristående grundskolor. Antalet elever i fristående gymnasieskolor har ökat med 40 procent på ett år och med 73 procent på två år. I fristående grundskolor har andelen elever fördubblats på fem år. Den nya tendensen är dock att färre fristående friskolor startas och att antalet nystartade skolor har halverats sedan hösten 2001.⁸¹ Orsaken till detta är att marknaden försvagas, eftersom det finns för många skolor och eleverna har flera alternativ att välja emellan. De kommunala skolorna får ta emot alla sökande elever, det är de skyldiga till, medan friskolorna med olika profileringar kan oftast välja vilka elever som börjar i skolan. Anmälningdatum räknas ofta som könummer till skolan och i allmänhet har inte friskolor möjlighet att ta emot elever om mottagandet medför betydande organisatoriska eller ekonomiska svårigheter för skolan. En av Skolverkets uppgifter är att kontrollera att det råder ett rättvist intagningssystem till friskolor, men många friskolor är med all sannolikhet skickliga att kringgå olika lagparagrafer. Skolverket har svårt att kontrollera och besöka alla skolor. Vi kan således ställa frågan om friskolornas stora frammarsch visar att den kommunala skolan har misslyckats med sin uppgift?

Skolverksamhet är en form av ”myndighetsutövning”, eftersom alla barn mellan 7-16 år omfattas av den. En viktig fråga är av den anledningen om denna verksamhet kan skötas av

⁸⁰ www.skolverket.se/Fristående skolor.

⁸¹ (Ibid.).

privata entreprenörer? Det kan inte vara jämförbart att köpa busstransporter eller tvättjänster mot att överlåta olika företag att ta hand om enskilda människors behov och situationer med ibland känsliga utredningar (t.ex. barn i behov av särskilt stöd). Det kan inte heller vara etiskt riktigt att många friskolor utan att ens försöka dölja detta bedriver sin verksamhet med rent ekonomiskt vinstsyfte. Å andra sidan är vinsten själva poängen, eftersom utan vinst kan inte skolan existera. Enligt min uppfattning kunde vinst definieras här både som ekonomisk vinst men också som en ”kvalitativ” vinst i form av en skola som har nöjda lärare, elever och föräldrar. Nöjda lärare är också nöjda med sin lön och arbetsinsats.

Eleverna vid en friskola är studiemotiverade, eftersom de och deras föräldrar har gjort ett aktivt, medvetet val genom att välja en viss skola. Lärarnas arbetstid är ofta mer flexibel, friskolan ger lärarna mer frihet att lägga upp sitt arbete såsom man vill och det finns mindre kontroll och bevakning uppifrån. Kortare beslutsvägar, mindre byråkrati och mer uppskattning från ledningens sida upplevs också som positivt av många av friskolans lärare. Friskolor är ofta mycket mindre än kommunala skolor men det behöver inte betyda att klasserna skulle vara mindre. I Täby Friskola är t.ex. klasserna ofta välfyllda, i de lägre skolklasserna (1-3) är elevantalet ca 24 elever och i de högre (4-9) är antalet elever ca 30.⁸²

Det finns också friskolor, där lärarna får arbeta under s.k. kontorstid (kl 08.00 – 17.00). T.ex. i Kunskapsskolan har läraren tre viktiga yrkesroller: att vara personlig handledare, att ge allmän handledning för eleverna och att vara expert på ett eller flera ämnen. Eleven i den här fristående skolan kommer under sin skolgång att huvudsakligen koncentrera sig på följande: bildning, problemlösning, personlig utveckling, livslångt lärande och internationellt perspektiv.⁸³

Denna valfrihet att fritt kunna välja skola har enligt Helldin (2002) visat tendenser till ökad segregation, vilket innebär att redan existerande sociokulturella skillnader befästs genom den möjlighet till skolbyten som finns. Eftersom skolornas ekonomi är direkt beroende av antal elever som valt denna skola, uppfattas vissa skolor som ”bättre” än andra skolor. Enligt Bennich-Björkman (2002) har friskolereformen medfört att den kommunala skolan har blivit ”homogeniserad”. Elever med goda förutsättningar flyttar från de kommunala skolmiljöer till friskolor. Elevsammansättningen före grundskolereformen 1962 såg annorlunda ut än den gör i dag. Eleverna i dagens grundskola är en blandning av teoretiskt och praktiskt orienterade, deras sociala bakgrund varierar mer, de varierar även starkt i studiemotivation och förmåga. Enligt Bennich-Björkman kommer behovet av elevvårdande och socialt stödande personal att öka i lågstatusskolor. (Ibid.).

Flertalet av skolorna under 1990-talet har satsat på olika profiler. Bennich-Björkman definierar en skolprofil genom att den satsar på särskilda områden för att därigenom bli mer attraktiv i den konkurrens om eleverna som staten infört genom skolpengen. Hon tar även upp begreppet ”creaming”, vilket innebär att offentliga organisationer under en marknadsanpassningsprocess, försöker minimera tunga och kostnadskrävande kategorier i avsikt för att förbättra sina resultat. Den marknadsanpassning inom skolans område som ägt rum i Europa, har intensifierat ett ”creaming”-fenomen, där elever med skolsvårigheter ”väljs bort”. Det är enbart de resursstarka elever med goda hemförhållanden som söker sig till friskolor. Enkvist (2000) anser att uppkomsten av en privat utbildningssektor är en direkt uppföljning av den extrema uppfattningen om jämlikhet som präglat svensk skola. Hon menar att alla samhällsmedlemmar har s.a.s. samma rättigheter och möjligheter att fritt välja skola.

---

⁸² www.tabyfriskola.se

⁸³ www.kunskapsskolan.se

Det som intresserar mig är varför vissa föräldrar, som vill att deras barn skall få den utbildning som erbjuds alla av staten, hellre väljer en friskola än en kommunal skola för sina barn. Vad är det som inte finns i den kommunala skolan som tydligen finns i den fristående skolan? Kan det vara bättre arbetsmiljö, mer motivation och möjlighet till inflytande från personalens sida. De lärare som är med från början har en gemensam, klar pedagogisk grundidé och de har samma vision och målsättning för sitt arbete. Förändringsprocessen börjar m.a.o. inifrån, från lärarna själva och inte från kommunpolitikerna och deras skolplan.

3.7.2 Den nya lärarutbildningen

Den nya lärarutbildningen startades hösten 2001. Lärarnas Riksförbund kommer noggrant att följa utvecklingen i den nya utbildningen, för att påverka så att den blir så bra som möjligt. De nya studenterna (334 studenter på olika högskolor svarade på enkäten) fick genom en enkät svara på följande frågor:⁸⁴

- Varför man valt lärarutbildning: 34 procent av studenterna svarade att man vill jobba med / är intresserad av barn / ungdomar, 23 procent svarade att man vill bli lärare / har alltid velat bli lärare, 14 procent tycker att det är ett utmanande, utvecklande och meningsfullt arbete
- Om man kommit in på sitt första, andra eller tredjehandsval: 80 procent kom in på sitt förstahandsval
- Vilka ämneskombinationer och årskurser man inriktar sig mot: 23 procent avser att bli lärare i matematik / naturorienterade ämnen på grundskolan, motsvarande siffra för gymnasieskolan var 2,7 procent. 13,6 procent avser att bli lärare i språk på grundskolan och 10 procent i språk på gymnasieskolan.
- Vilka förväntningar man har på utbildningen: 51 procent förväntar sig att utbildningen skall bli lärorik, utvecklande samt ge en god grund att stå på. 20 procent svarar att de förväntar sig att utbildningen blir stimulerande och rolig. 21 procent förväntar sig att bli en bra lärare. Resten svarade att man förväntar sig få en god pedagogisk utbildning, samt att överhuvudtaget klara av den.

Det förefaller märkligt, att endast hälften, 51 procent, förväntar sig att lärarutbildningen skall bli lärorik. Om motivationen för att utbilda sig redan i början är så låg, är det tveksamt om den kan stiga mot slutet av utbildningen. Lärarnas Riksförbund har 60 studenter på olika högskolor i landet, vilka genom enkäter och intervjuer kommer att följas under hela utbildningen, ända in i sin yrkesverksamhet.(Ibid.).

År 1999 presenterade den s.k. Lärarutbildningskommittén (LUK) sitt betänkande.(Larsson, 2002). Enligt detta betänkande föreslogs, att problemen i skolan skall mötas med en ny lärarutbildning som är så flexibel att den kan anpassas efter behoven. De tidigare olika lärarutbildningarna skulle nu ersättas med en gemensam men olika lång utbildning. Lärarstudenterna skall antas som en grupp och sedan fördela sig efter behov och intressen på olika långa utbildningar för att sedan bli förskollärare eller gymnasielärare med specialisering på olika ämnen.(Ibid., s 79) Några vetenskapligt eller empiriskt grundade argument för detta framfördes inte. I praktiken innebär detta en ökning av pedagogisk teori, d.v.s. alla studenter

---

⁸⁴ www.lr.se. Enkät om nya lärarutbildningen.(2001).

läser samma basblock, och en tydlig nedtoning av ämneskunskaper. Detta har kritiserats på många olika håll, exempelvis av Historielärarnas förening och av LO (=Landsorganisationen).

LO ställde sig skeptisk till realismen i resonemanget och menade att det gav intryck av att utredningen såg framför sig en lärarutbildning som skulle göra varje enskild lärare lika mångsidigt utrustad som ett arbetslag på tio personer.(Ibid., s 82).

Lärarkets status är enligt min uppfattning starkt beroende av lärarens ämneskompetens och kunskaper om pedagogik och didaktik. Eleverna förväntar sig att läraren kan sitt ämne och vet mer om ämnet än vad de gör. Om den nya lärarutbildningen sänker kraven när det gäller lärarnas ämneskunskaper, finns en stor risk att läraryrket får lägre status. Det som lärarens nya grundkompetens i framtiden skall innehålla är följande egenskaper: kognitiv kompetens, kulturell kompetens, kritisk kompetens, social kompetens och didaktisk kompetens. Den nya lärarutbildningen skall innehålla gemensamma inslag för alla blivande lärare omfattande sammanlagt 60 poäng, d.v.s. tre terminers studier. Larsson (2002) hävdar att dessa studier skall göra alla blivande lärare kompetenta att undervisa alla elever och att ingen med den nya lärarutbildningen kan bli obehörig på någon nivå. Alla lärare skall behärska så mycket som möjligt i framtiden och lärarstudenterna skall läsa en inriktning om minst 40 poäng ämnes- eller tematiska studier. Därutöver kan de blivande lärarna välja olika specialiseringar om 20 poäng beroende på vilken typ av lärare man skall bli. Gymnasielärare läser 60-80 poäng i sina respektive ämnen.

Inriktningen på minst 40 poäng skall innehålla minst 25 procent praktik, så kallad Verksamhetsförlagd Utbildning (VFU). Den reella teoretiska studietiden minskas i motsvarande mån, eftersom studenterna under VFU-tiden skall finnas med i verksamheten, ute i skolorna. Ämnesstudierna kommer således att kraftigt reduceras. Enligt mitt sätt att se kan detta inte vara kvalitetshöjande för lärarprofessionens status. Några av studieinriktningar, t.ex. mot grundskolans tidigare skolår, har inga obligatoriska ämnesstudier i sin utbildning. Dessa lärare kommer förmodligen att huvudsakligen arbeta på fritidshem på eftermiddagarna och i klasserna på förmiddagarna tillsammans med den ansvariga klassläraren.

Larsson (Ibid.) är mycket skeptisk till att lärarutbildningens och i vidare perspektiv även läraryrkets status blir högre genom den nya lärarutbildningen. Det som är positivt är att de blivande lärarna skall så tidigt som möjligt erbjudas en möjlighet att bekanta sig med läraryrket i dessa s.k. partnerskolor under VFU-tiden. Studenterna kommer under sin utbildning att göra större delen av sin praktik på en och samma skola. Det är viktigt att detta sker så snart som möjligt för att de lärarstudenter som är osäkra på sitt yrkesval kan välja en annan utbildning. Lärarhögskolorna skall göra avtal med kommunerna, där rektors roll och ansvar kring VFU skall tydliggöras. Det allra viktigaste är dock att se till att inte de lärarutbildare, som åtar sig uppgiften som lärarhandledare, får för många arbetsuppgifter. För att kunna ägna sin tid åt lärarstudenterna måste man minska arbetsuppgifter på annat håll, eftersom lärarna nu får möjlighet att arbeta som metodiklärare och mentorer åt lärarstudenter. Detta är ytterst viktigt därför att lärarnas arbetssituation och ökade arbetsbelastning har under de senaste åren genomgått en stor förändring till det sämre i form av negativ stress och utbrändhet. Därför skall dessa lärarutbildare få både nedsättning i tjänst och ekonomisk ersättning för det viktiga, ansvarsfulla arbetet de åtagit sig, vilket tidigare genomfördes av Lärarhögskolans metodiklärare.

3.7.3 Läraryrket i internationellt perspektiv

Enligt undersökningen ”Nordisk skolbarometer” från Nordiska ministerrådet⁸⁵ anser 25 procent av svenskarna, att de har litet förtroende för skolan och lika många, dvs. 25 procent anser att skolan inte lyckas ge eleverna kunskap. I Finland är det bara sju procent som har litet förtroende för skolan och 10 procent som anser att skolan inte lyckas ge eleverna kunskap. Svenskarna är mer missnöjda med skolan än invånarna i övriga nordiska länder. Undersökningen omfattade 9126 nordbor i åldrarna 18 till 74 år vad de tycker om skolan och 72 procent av dem var föräldrar till skolbarn. I Sverige har antalet friskolor ökar markant och det kan vara en tydlig signal att föräldrar inte är nöjda med det nuvarande skolsystemet och därför söker sig till olika skolalternativ.

Enligt en undersökning angående lärarnas arbetssituation och arbetsbelastning⁸⁶ anser drygt 90 procent av lärarstuderande, efter att ha sett lärarnas arbetssituation från nära håll under sina praktikperioder och själva fått prova på yrket, att lärarnas arbetsbelastning är alarmerande hög. Undersökningen anses vara unik i det avseendet att de som nu är på väg att avsluta sina lärarstudier har fått möjlighet att säga sin åsikt angående sitt yrkesval. De har även delgivit information angående den svenska skolan i allmänhet och om lärarnas arbetssituation under sina praktikperioder. Av undersökningen framgår mycket tydligt att lärarnas arbetsbelastning är för hög. Arbetsmiljön har stora brister omfattande både den psykiska och den fysiska miljön. Detta får naturligtvis omedelbara konsekvenser på arbetets kvalitet, elevernas inläring och lärarnas hälsotillstånd och trivsel. Det inverkar i sin tur negativt på den framtida personalförsörjningen och möjligheterna att rekrytera nya lärare. Men det allra viktigaste, enligt min uppfattning, är dock hur landet kan hävda sig i internationell konkurrens när man mäter olika aspekter inom skolans område. Att inte satsa på skolan kommer att bli mycket kostsamt för samhället oavsett vilka utgångspunkter man väljer. (Larsson, 2002).

Om man försöker spekulera kring olika orsaker till lärarnas arbetsbörda, kan man konstatera att lärarna kläms mellan högt ställda mål och ambitioner å ena sidan och ekonomiska krav å den andra. Många lärare känner sig svikna i dagens skola. Obetalt merarbete eller minskad kvalitet är ett val som de flesta lärare står inför. Till detta tillkommer arbetsgivarens (= kommunens) oförmåga att hantera situationen. Enligt undersökningen ovan⁸⁷ är de främsta orsakerna till den ökade arbetsbelastningen följande:

- en hög ambition att klara av alla ökade krav
- för små ekonomiska resurser
- dålig verksamhetsplanering från skolledningens sida
- för stora undervisningsgrupper
- elevernas stora och ökade behov av stöd och hjälp
- för många olika arbetsuppgifter
- hög undervisningsvolym (risk för öronsjukdomar/tinnitus)
- ökade kontakter med föräldrar
- ökade kontakter med näringsliv och myndigheter
- brister i kompetensutvecklingen

Det intressanta i detta sammanhang är att läraryrket har lidit av exakt samma devalvering i många andra länder. Som jag tidigare nämnt konstaterar Arendt i Enkvist (2000) att man i

⁸⁵ *Dagens Nyheter*, 010625, s A6.

⁸⁶ www.lr.se. *Lärarnas arbetssituation och arbetsbelastning*. Sammanfattning juli 1999.

⁸⁷ *Ibid*.

USA inte skiljer mellan barn och vuxna och speciellt inte mellan lärare och elever, vilket hon tycker är katastrofalt. Lärare behöver inte heller kunna sitt ämne och kan oftast obetydligt mer än eleverna, vilket naturligtvis påverkar deras prestige i elevernas ögon. Efter att ha studerat postmodernitet litet närmare, kan jag hitta många paralleller i skolans sätt att försöka efterlikna det övriga samhället. I dagens skola förväntas eleven att söka sin egen kunskap efter sin individuella förmåga. Den nya lärarutbildningen kommer i framtiden att innehålla mindre ämneskunskaper för lärarna, vilket sannolikt kommer att sänka kvaliteten i den svenska skolan. Fördjupade ämneskunskaper får vika undan för generella kunskaper inom ämnet pedagogik. Pedagogik betyder uppfostringslära och om inte läraren har några kunskaper om vilka kunskaper eleverna behöver i sin utbildning, kommer läraryrket att få svårigheter att i framtiden att rekrytera duktiga lärare. Enligt min uppfattning handlar det om vilken kunskapssyn samhället har och vad menas med ordet kunskap? Om lärarna vet mindre än eleverna om världen runtomkring, kommer respekten för lärare att minska och utbildningsnivån följaktligen att sjunka. Kvaliteten på ett lands skola och utbildning och dess ekonomiska tillväxt och välbefinnande hör ihop och därför bör skolan ha en unik ställning i samhället.

Om man jämför vad som har hänt i andra länder, har t.ex. Japan, Korea, Taiwan och Singapore på senare tid satsat mycket på utbildning för att höja utbildningsnivån. Enkvist (2000) tar upp Asien och Harlem i New York, där man har uppnått bra studieresultat i vissa skolor. Asiatisk skoltradition utmärks av regelbunden memorering, lydnad och hänsyn till gruppen. I väst, däremot, understryks elevens självaktivitet och man anser att memorering inte leder till förståelse. När man intervjuade eleverna, föräldrar och lärare, tyckte de asiatiska länderna att det viktigaste i barnens liv var att sköta skolan. De tyckte även att deras högsta önskan var att skaffa sig en bra utbildning, medan de amerikanska eleverna talade om sådant som kunde köpas, d.v.s. materiella ting. En annan intressant attitydfråga gällde varför vissa elever är duktigare än andra. De asiatiska eleverna nämnde elevens egen ansträngning och de amerikanska talade om medfödd begåvning. Det finns således en tydlig skillnad mellan elevernas uppfattning om sitt eget ansvar för inläring och sin kunskapssyn i dessa två olika kulturer.

När det gäller lärarrollen, har de asiatiska lärarna en mer respekterad roll i samhället, ansvar för färre elever och de kan ägna mer tid åt sin undervisningsgrupp. Lektionerna är noga förberedda och de ser sig själva både som uppfostrare och som kunskapsöverlämnare. Vidare anses den asiatiska lärarens främsta dygd vara klarhet, medan den amerikanska läraren tycker att man måste vara känslig för elevens behov. (Ibid.). Skillnaderna i dessa två motsatta förhållningssätt är uppenbart klara och man kan dra slutsatsen att välstrukturerad pedagogik tycks ge trivsel och resultat. Enkvist konstaterar dock att även i Asien har den postmoderna trenden numera börjat bli synlig; eleverna lyssnar inte på lärarna som tidigare och det förekommer konflikter och protester bland eleverna i skolan.

S.k. Monroedoktrinen i en skola i Harlem i New York i USA innebär att det finns klar struktur och tydliga regler för såväl lärare som elever. Eleverna förväntas respektera skolans regler och Monroe som rektor har lyckats rycka upp en slumskola till en skola med lysande resultat. (Enkvist, 2000). Monroe anser att rektor måste vara den främste bland lärarna, för att få sina kollegers respekt. I Sverige är det möjligt att förskollärare kan söka rektorstjänst i gymnasiet, eftersom i vår kultur räcker det att ha ”pedagogisk förmåga” och inte nödvändigtvis behöva ha samma grundutbildning som de övriga lärarna. Här tror jag ligger några orsaker till läraryrkets devalvering. Det måste vara svårt att vinna lärarnas förtroende och respekt om

man inte har rätta kunskaper om läraryrkets olika sidor. Den som leder lärarkåren måste utöver bra ledarförmåga även ha den rätta förståelsen för yrkets specifika karaktär.

I England försöker man minska lärarnas ökade arbetsbelastning genom att lärare inte skall utföra vissa administrativa arbetsuppgifter.⁸⁸ Dessa kan t.ex. vara materialbeställning, databearbetning, insamling av pengar och administration av praktikplatser. Avsikten är att frigöra lärarna för det de är utbildade för – undervisning. Lärarnas skyldighet att vikariera för varandra kommer helt att försvinna i framtiden. De skall också garanteras tid för planering och rättning och de lärare som har ledningsuppgifter skall få tid att sköta dem. Det finns många aspekter som har flera paralleller med lärarnas arbetsförhållanden i Sverige och det är min förhoppning att lärarnas höga arbetsbelastning skall minska genom konkreta förbättringsförslag i framtiden.

4 Syfte och frågeställningar

4.1 Syfte

Syftet med denna uppsats är att redogöra för lärarrollens professionalism och komplexitet ur individ- och samhällsperspektiv. Dessutom har jag velat exemplifiera vilka arbetsområden lärarna själva upplever som centrala och viktiga i sin yrkesutövning samt vad man kan göra för att åtgärda eventuella brister i lärarnas arbetssituation. Min tanke är vidare att ta reda på vilken status några lärare upplever läraryrket har och vad man kan göra för att förbättra trivseln och den totala arbetssituationen inte bara för lärare och elever, utan för alla som arbetar i skolan. Jag har även velat ta reda på hur lärarna upplever elever i behov av särskilt stöd i sina undervisningsgrupper och vilka specialpedagogiska konsekvenser detta förorsakar i lärarnas arbetssituation. Eftersom mitt forskningsområde är omfattande, ville jag först orientera och fördjupa mig i aktuell litteratur. Därefter har jag i empirin exemplifierat med hjälp av några lärarröster hur verkligheten i skolan kan se ut.

Min avsikt är inte att försöka presentera en färdig lösning på hur lärarrollens komplexa och mångfacetterade yrkesroll kan simplificeras, utan snarare att belysa läraryrkets starka och svaga sidor och att synliggöra och utveckla lärarrollens specifika karaktär. Om läraren mår bra och trivs med sina arbetsuppgifter, kollegor och elever, får vi också en attraktiv skola med nöjda och skolmotiverade elever. Så länge en skola har nöjda elever, föräldrar och lärare kan den anses vara en bra och välfungerande skola och därmed ha fyllt sin samhällseliga uppgift.

4.2 Frågeställningar

---

⁸⁸ Skolvärlden. 031023.

- Hur upplever lärarna i min undersökning sitt yrke?
- Vilka nackdelar upplever dessa lärare i sitt yrke?
- Vad kan man göra för att höja läraryrkets status och förbättra lärarnas arbetsvillkor generellt?
- Hur upplever lärarna elever i behov av särskilt stöd i sina klasser?

5 Metodbeskrivning

Jag har använt den praxisorienterade vetenskapliga inriktningen inom den kvalitativa forskningsmetoden som mitt val av undersökningsmetod. På grund av att jag samtidigt med detta skrivarbete har arbetat heltid i skolan har jag med hjälp av intervjuer, klassrumsobservationer och informella samtal med lärare från nära håll fått följa och granska mitt undersökningsområde under cirka två års tid. Eftersom jag f.n. är verksam som specialpedagog i grundskolans tidigare stadium, har jag genom intervjuerna samt genom daglig, inofficiell deltagande observation fått många nya tankar och idéer angående läraryrkets för- och nackdelar och lärarnas totala arbetssituation. Jag har även under fyra års tid haft förmånen att få vara med inom Nordost skolobservatörsprojekt. Det innebär att vi (2-4 observatörer) observerar skolor i andra kommuner och skriver en observatörsrapport till respektive skola samt till kommunledningen. Dessa observatörsperioder har varit betydelsefulla för mig, eftersom jag därmed fått tillfälle att göra många inofficiella intervjuer med skolornas personal samt flera klassrumsbesök. Alla intryck och all den kunskap jag har skaffat genom dessa observationer i flera olika skolor, har jag haft stor nytta av i mitt skrivarbete.

Innan jag gjorde intervjuerna, kontaktade jag skolornas rektorer för att officiellt få tillstånd till intervjuernas genomförande.⁸⁹ Därefter träffade jag olika lärare, frågade om de var villiga att bli intervjuade och kom överens om när intervjuerna skulle äga rum. Vid intervjun fick respondenten en kopia av ”Forskningsetiska principer i humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning”.⁹⁰ Syftet med principerna är att de skall ge information om forskningsuppdragets syfte, att deltagarna har rätt att bestämma över sin medverkan, att det råder en stark konfidentialitet mellan intervjuaren och respondenten och att de insamlade uppgifterna endast får användas för forskningsändamål.

Subjektiva upplevelser och tolkningar är viktiga utgångspunkter för denna undersökning. Fenomenologin utgår ifrån att man återvänder till den konkreta, sinnliga vardagsvärlden. (Alvesson och Sköldberg, 1994). Det handlar också om hur vi ger fenomen de intellektuella betydelser de får, hur de framträder för vårt medvetande och hur våra upplevelser av dessa påverkar vårt sätt att ”vara i världen”.⁹¹ I mitt problemområde är det en fördel att arbeta heltid samtidigt, eftersom lärarnas skolverklighet till stor del konstrueras av deras tankar, ord och handlingar. Därmed kan vi tala om kontextrelaterad kunskap som genom deltagande observation samt djupintervjuer med lärarna blir till unik kunskap med inneboende sanning.

Enligt Ely m.fl. (1993) betyder deltagande observation direkt observation och samverkan, intervjuande, filmande och analys av anteckningar. I min undersökning har jag inte använt

⁸⁹ Bilaga: ”Till rektor”.

⁹⁰ Bilaga: *ETIK – Forskningsetiska principer i humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning.*

⁹¹ *Pedagogisk uppslagsbok.* Från A till Ö utan pekpinna. (a.a.)

filmandet utan enbart observation och intervjuer. I samband med intervjun har jag använt bandspelare för att slippa anteckna samtidigt. Därefter har jag så fort som möjligt transkriberat intervjuerna för vidare analys. Efter att först ha läst hela intervjun har jag sedan läst olika delar i texten var för sig. Det kan finnas en tendens att ens egna individuella värderingar påverkar resultatet, när man via den subjektiva upplevelsen försöker redogöra undersökningens resultat. Jag har försökt att återge de intervjuade lärarnas inre tankar och upplevelser samt placera dem objektivt i ett större sammanhang.

Jag har intervjuat totalt tio lärare med olika utbildningar på två olika skolor (en F-6 skola och en 7-9 skola). Fyra av dem arbetar som speciallärare / pedagog och sex arbetar som vanliga lärare. Åtta av de intervjuade lärarna i min undersökning arbetar i år 1-6 och två i år 7-9. Jag har intervjuat både de som har arbetat länge i skolan och upplevt tiden före kommunalisering och de som är nyutbildade. Intervjuerna har varat cirka 30 – 60 minuter och har dessutom varit individuella. Alla intervjuer genomfördes i skolan. Ett allmängiltigt problem som jag ganska omgående kom underfund med, var svårigheten att hitta konkret tid för intervjuerna, eftersom lärarna i dagens skola lever under ständig stress och tidsbrist.

Min avsikt är att intervjuerna på ett bra sätt lyfter fram den postmoderna lärarens pressade arbetssituation. Hargreaves (1998) finner många kontroverser i den undervisningsfria tiden, som lärarna disponerar. Detta är enligt honom postmodernitetens yttersta paradox. Hargreaves menar att den undervisningsfria tiden kan vara tid, då läraren får möjlighet att ”ladda batterierna” och därmed minska stressen. Det som är paradoxalt är dock att mer tid inte alltid begränsar intensifieringsprocessen, d.v.s. att mer undervisningsfri tid ger inga garantier, bara möjligheter för att förbättra lärarnas arbetssituation. Det kan lösa en del problem i samband med utvecklingen av läraryrket, men kan också bli en källa till nya problem.

När det gäller tidigare forskning kring ämnet finns det två magisteruppsatser. En är skriven av Marianne Kruger (1998), Lärarrollen i arbetet med elever som har läs- och skrivsvårigheter. En intervjustudie med tio lärare - om kunskapsförmedlaren, stimulansgivaren, föräldern och mångsysslaren. (Rapport nr 11). Den andra uppsatsen är skriven av Terttu Johansson (1999), Arbetstillfredsställelse i läraryrket.

Mina frågeställningar är följande:

- Hur upplever lärarna i min undersökning sitt yrke?
- Vilka nackdelar upplever dessa lärare i sitt yrke?
- Vad kan man göra för att höja läraryrkets status och förbättra deras arbetsvillkor generellt?
- Hur upplever lärarna elever i behov av särskilt stöd i sina klasser?

Utifrån mina frågeställningar formulerade jag sju intervjufrågor⁹²:

1. Ge exempel på intressanta arbetsuppgifter! / När trivs Du som bäst?
2. Berätta om någon arbetsam / besvärlig situation? Vad är det värsta Du vet med lärarjobbet?
3. Vad anser Du om läraryrkets status? Hur upplever Du att människor utanför skolan ser på Ditt arbete? Har Du något exempel på då Du upplevt uppskattning för Dina arbetsinsatser? Hur betraktar kolleger på andra skolstadier än Ditt Din arbetsinsats?

---

⁹² Bilaga: *Intervju angående lärarnas yrkesroll och arbetssituation.*

4. Vad tror Du man kan göra för att förbättra lärarnas arbetssituation / arbetsvillkor?
5. Vilka tankar har Du angående barn i behov av särskilt stöd? Kommer Du i kontakt med barn i behov av särskilt stöd? Hur har Du möjligheter att lösa komplicerade arbetssituationer? Får Du tillräckligt stöd när Du behöver det?
6. Vilken förändring kan Du se i lärarrollen under de senaste tio åren?
7. Hur upplever Du din arbetsplatsituation?

Frågorna följdes av följdfrågor i de fall läraren inte omgående kunde hitta ett lämpligt svar. I många fall svarade läraren aldrig på samtliga frågor. Jag har försökt tematisera svaren i olika grupper, vilka jag så småningom kunde se i respondenternas svar. Jag kallar mina respondenter för lärare A, B, C, D, E, F, G, H, I, och J. Lärarnas repliker är skrivna med kursiv stil.

Resultatet presenteras och struktureras upp utifrån följande huvudrubriker:

1. Lärarnas trivsel i skolan - att åstadkomma lärande
2. Lärarkets nackdelar – tidsbrist, ”tjatandet” och känslan av otillräcklighet
3. Lärarkets status – förbättringsförslag
4. Elever i behov av särskilt stöd – ett stort specialistbehov

I det följande kommer jag att försöka lyfta fram den komplicerade och mångfacetterade lärarrollen i en 2000-tals skola med hjälp av de intervjuer jag genomfört med tio lärare och relatera till diskussionen i uppsatsens första del.

6 Den komplicerade lärarrollen i den postmoderna skolan

Lärarna i dagens skola har under det senaste decenniet fått uppleva flera stora och omfattande förändringar. Den största av dessa förändringar var kommunalisering 1991, då arbetstiden och arbetsuppgifterna fick en helt ny karaktär och mindre frihet. Lärarnas arbetstidsförlagda tid blev mer bundet, d.v.s. de skulle arbeta i skolan 35 veckotimmar.⁹³ Lärare förväntas samarbeta med varandra i större utsträckning än tidigare. Olika administrativa arbetsuppgifter har ökat markant och många lärare har under senare tid blivit långtidssjukskrivna p.g.a. hög arbetsbelastning i skolan. Även Hargreaves (1998) påpekar att lärarrollen pressas under postmoderniteten till att omfatta nya uppgifter och ansvar, trots att den gamla lärarrollen inte förändrats för att ge utrymme åt det nya. Han menar också att om förändringar i skolan skall lyckas, måste lärarna involveras i den här förändringsprocessen och det har man hittills inte gjort enligt min mening i någon större utsträckning. Däremot har kommunerna fått ta på sig ansvaret att fungera som specialister inom skolans område.

---

⁹³ Lärarens arbetstid är 35 timmar exklusive 30 minuters obligatoriska lunchrast, vilket innebär 37,5 timmars närvaro i skolan. Lärarna äter ofta tillsammans med sina elever (s.k. pedagogisk lunch) och antingen betalar de eller får äta gratis.

6.1 Lärarnas trivsel i skolan – att åstadkomma lärande

Lärarnas trivsel i skolan kan direkt sägas vara beroende av lärarens förmåga att skapa en lärande atmosfär. Enligt Carlgren och Marton (2000) karakteriseras lärararbetet av två olika sidor, mellan undervisning och ordning. När läraren känner att hon/han har full kontroll över sin elevgrupp känner läraren sig nöjd. Pedagogik betyder undervisningskonst, och läraryrket kan ur den synpunkten betraktas som ett konstnärsyrke. Det krävs fantasi, kreativitet, spontanitet men också tålmod att kunna leda en grupp av elever som ofta känner sig olika motiverade inför skolarbetet. Förmågan att skapa trivsel och konsten att fånga elevernas uppmärksamhet är nödvändiga för att läraren kan känna tillfredsställelse för sitt arbete.

Lärare A beskrev sin trivsel så här: *Jo, det är väl när man är mitt uppe i arbetet med eleverna. Förarbete och efterarbete är ju inte det roligaste utan det när man är i mötet med eleverna. När man jobbar med nånting som barnen är genuint intresserade utav, när dom är glada och tycker det är kul...jag tycker också om organisationsfrågor.*

Lärare B sade följande: *...När jag ser att jag har genomfört en välplanerad lektion o eleverna har förstått från början till slut. Allra roligast i läraryrket var enligt lärare D: ...den självaste pedagogiska biten, där man ska tänka ut hur man ska göra för å få eleverna att förstå, t.ex. läsinläringens första bit eller antal o siffror o tiotalsovergångar och allt vi nu håller på med.* Enligt Eriksson, 2000, vilar konstruktivismens undergren, den svaga konstruktivismen, på principen att kunskap inte mottas passivt utan aktivt konstrueras av det lärande subjektet. All kunskap är vidare en mänsklig konstruktion. Lärarens uppgift blir således att leda eleven till förståelsen av kunskap och det är uppenbarligen detta som kan kallas för pedagogik eller undervisningskonst.

Carlgren och Marton (2000) anser vidare att lärarens egentliga uppgift är just att åstadkomma lärande. Alla mina respondenter svarar uteslutande att det roligaste i läraryrket är när man märker att eleverna lär sig och utvecklas. Lärare E tyckte att det som är underbart som klasslärare är *... när man får leva tillsammans med en grupp ungdomar, alltså se helheten i det sociala samspelet och deras utvecklingspotentialer.* Enligt lärare G var det *... när jag jobbar med barnen och när jag kan göra det som jag ska göra – undervisa.* Även lärare H tyckte att hon trivs bäst *... när jag får undervisa, när jag kan fånga min barngrupp, dom lyssnar på mig, dom gör det jag vill dom ska göra ... utan det här... alla störningsmoment omkring. När jag alltså får arbeta med svenska, matte, so/no, bild, det jag är utbildad för.*

Hargreaves (1998) talar om önskan om eller lusten att undervisa. Med detta menar han den grundläggande, lustfyllda önskan som är kärnan i all god undervisning. I lusten finns den kreativitet och spontanitet som förbinder läraren emotionellt och sinnligt med sina elever, sina kollegor och sitt arbete. Under mina intervjuer kunde jag tydligt känna och förstå den glädjen, som varje lärare kan uppleva när en elev lär sig och går framåt. Det är här jag kan se skillnaden med läraryrket med många andra yrken: läraryrket är ett konstnärsyrke som dessutom känner tillfredsställelse när någon annan lär sig. Konstnärskapet yttrar sig även i förmågan att snabbt infinna sig i olika situationer, vilka oftast inte ingår i "manuskriptet". Den empatiska förmågan är således alldeles nödvändig i läraryrket och känslan av att kunna och att få hjälpa någon annan är själva huvudkärnan i läraryrkets specifika karaktär. Lärare B uttryckte detta mycket enkelt: *Jag trivs bra när jag får hjälpa andra människor och det är väldigt viktigt.* Lärare G sade: *När jag jobbar med barnen och jag kan göra det som jag ska göra – undervisa. O sen så tycker jag om att lägga upp stora arbetsområden och jobba individuellt med barnen.* Carlgren (1999) betonar vikten av att läraren skall upprätta sammanhang för elevernas lärande som ger motivation eller lust att lära. Lärarnas trivsel i

skolan är således i direkt samband med förmågan att skapa möjliga pedagogiska situationer för elever att kunna lära sig. Lärare E talade om fenomenet ”livet i en klass” ...*vad är det jag saknar, det är livet alltså, livet i en klass. Kontakten med eleverna hör ju ihop med livet i en klass, så att där lever man tillsammans o jag tror att där såg jag nog mycket själva ämnena som en väg att nå eleverna.*

Lärare D tyckte att hon trivdes som bäst: ... *dom stunder, timmar kanske t o m dagar då man inte har behövt hålla på med fostrande bitarna alltså dom här tjat tjat tjat...sakerna.* Lärare F, som har flerårig erfarenhet inom skolan, tyckte att *jag vill prata med mina elever först, lära känna dom o lyssna, lyssna vad dom säger o lyssna på deras mål, dom får tala med mig mycket i början om sitt liv, om sina drömmar, vad dom är bra på, berätta om sina husdjur allting, för att med dom uppgifterna sen bygger jag deras undervisning.* Lärare H tyckte att *skapa en god stämning, det är viktigt.*

Vad är då undervisning egentligen? Ingelman (1996) konstaterar: Undervisning är att arrangera tillfällen för meningsfull inläring, berikande upplevelser och möten. Det handlar om att kunna skapa en stämning, där det är möjligt att lära sig. Att vara motiverad inför en uppgift är en grundförutsättning för att kunna tillägna sig kunskaper. Det är lärarens / pedagogens främsta uppgift att skapa sådana situationer där inläringen blir möjlig. Det nya arbets sättet i skolan enligt det postmoderna synsättet innebär att man utvecklar sin egen förståelse och sina egna ståndpunkter i en mer eller mindre reflekterande, självstyrd process.(Carlgren, 1999).

Att få uppskattning i sitt arbete var ett område som väckte många olika känslor i intervjuerna. De flesta lärare kände att de fick uppskattning från barnen och av vissa föräldrar. Det som var anmärkningsvärt var upplevelsen av skolledningens bristande förmåga att visa uppskattning, vilket dock alla samtidigt visade en stor förståelse för p.g.a. rektorers stora arbetsbelastning i den nutida skolan. Lärare D sade: ...*uppskattning får jag av föräldrarna, nån gång ibland från kolleger o som man jobbar tillsammans med men inte från skolledningen, nej.* Lärare E ansåg att ...*av barnen och föräldrarna, jag skulle inte vilja säga att det är kollegerna. Först kommer barnen och sen föräldrarna o sen kommer ingenting o sen kommer ingenting* (skratt...). Lärare (H) berättade att: ...*föräldrarna under utvecklingssamtal, för dom var väldigt nöjda med mig och med skolan och det är väl den uppskattning man får oftast tycker jag, att man har positiva föräldrar, att man får feedback att man gör ett bra jobb. Sen får man ju uppskattning från chefen ibland och sina kolleger men det blir inte på samma sätt för ...inte så ofta...dom närmsta kollegerna kan man ju få uppskattning av... gu va bra du var men rektorn...hon ser inte. Hon vet att man gör ett bra jobb men hon hinner inte med o uppskatta.*

Även lärare I ansåg att p.g.a den platta organisationen hinner inte dagens rektorer att vara chefer för så många: *Även om jag rent intellektuellt kan förstå det att det är en omöjlig situation. Du kan inte ha 120 anställda, kunna se, kunna uppskatta, kunna ge klapp på axeln o ibland kanske också kunna ge, när det inte går så bra, kunna ge handledning och stöd, så att det är...rektorer har ju så många andra saker.* Här är vi inne på en annan yrkesgrupp i skolan, nämligen rektorerna som inte hinner vara chefer för hela skolans personal. Det ekonomiska budgetansvaret ligger under rektorerna och ekonomi och visioner har ofta tyvärr svårt att kompromissa. Lärare B konstaterade att ...*det är i högsta grad en arbetsledningsfråga o man måste ha mindre... en chef på kanske 20 personer...man kan inte ha en chef för 120 personal och 580 elever.*

Som slutsats kan vi konstatera att de här lärarna trots allt trivs bra med sitt yrkesval och sin arbetsmiljö. De visste tydligt vad de först och främst vill ägna sig åt i sin yrkesutövning och det är undervisning och den direkta kontakten med sina elever. Lärarnas trivsel i skolan kan således sammanfattas att när lärare får undervisa och när de har en grupp intresserade elever runtomkring sig så trivs de med sitt yrke. Alla mina respondenter trivdes bra. En yngre lärare (A) saknade emellanåt samarbetet med de andra lärarna mer än de äldre lärarna. Hon sade sig trivas bra i skolan, men: *... jag saknar jättemycket samarbete med dom andra lärarna, det är det jag saknar, annars tycker jag att det är lugnt.* De flesta lärare anser också att det roligaste i läraryrket är kontakten med eleverna och att få se dem att utvecklas. Orsaken till varför vissa människor söker sig till läraryrket är enligt undersökningen⁹⁴ som Lärarnas Riksförbund gjort, att man vill jobba med / är intresserad av barn / ungdomar och att det är ett utmanande, utvecklande och meningsfullt arbete. Det som är viktigt att lyfta fram är skolledarnas viktiga roll i att ta hand om sin personal, stödja och visa uppskattning.

6.2 **Läraryrkets nackdelar – tidsbrist, "tjatandet" och känslan av otillräcklighet**

Läraryrket är ett specifikt yrke med flera kontakter åt olika håll. Lärare delar barnens sociala uppfostran med föräldrar och det är här många av dagens lärare ofta känner sig maktlösa och otillräckliga. Enligt Lpo94 skall skolans och vårdnadshavarens gemensamma ansvar för elevernas skolgång skapa de bästa möjliga förutsättningarna för barns och ungdomars lärande och utveckling.(s 16). Tidigare låg ansvaret mer på skolan och föräldrarna hade inte lika mycket insyn på skolans arbetssätt och andra pedagogiska frågor. Idag finns det alltid ett skolråd, där föräldrar är med som representanter med möjlighet att påverka skolans arbete. Lärarnas rätt att bestämma sig över sin arbetssituation kan således sägas ha minskat och föräldrarna har fått mer makt i dagens skola.

Enligt Gutmanns teorier i Helldin (2002): *The family state, the state of families* och *the state of individuals* är det andra, staten som familj, som ser den enskilda familjens värderingar och sätt att leva som i stort bestämmer utbildningspolitikens inriktning. Enligt Helldin är det här ursprunget till den ideologi som vi har haft under 1990-talet i Sverige. Den tredje teorin, staten bestående av individer, innebär en mer nyliberalistisk ståndpunkt, vilken även är karakteristisk för det postmoderna samhället. Denna teori tar tydligt avstånd från familjestaten, och det är den absoluta individuella friheten att själv avgöra sin livsinriktning som är typiskt för detta begrepp. Det kan man se även i mina respondenters svar, där en lärare (C) påpekade att dagens föräldrar ibland kan få för mycket makt i skolan: *... det är lite för mycket föräldrarnas eget engagemang som präglar skolans arbete, alltså föräldrarna som då verkligen engagerar sig och då tar initiativet till EVT (=elevvårdsteam) och rektor och så vidare. Dom som inte ger sig får alltså mer hjälp, få mer stöttning än dom andra får.* Även lärare A anser att *vissa föräldrakontakter kan vara besvärliga, när det är svåra samtal man ska ha o när man ska rekommendera att en elev ska gå om o sånt...* Det är inte alltid lätt för läraren att ta hänsyn till föräldrarnas egna synpunkter gällande vissa elever, speciellt om uppfattningarna går isär. Då kan läraren lätt få känslan av otillräcklighet och är i stort behov av stöd och handledning av sin chef samt kollegor.

---

⁹⁴ www.lr.se. Enkät om nya lärarutbildningen. (2001).

Lärare A upplevde också vissa föräldrakontakter som besvärliga och allt efterarbete man har efter lektionerna. *...o sen, men det som är jobbigt är väl när man ser att barn mår dåligt. Och sen dom som det inte går så bra i skolan...dom som har det jättesvårt, dom som har det dåligt hemma. Sånt mår man ju själv dåligt av. Jag har ganska många som mår halvdåligt...sen har jag haft elever innan som haft föräldrar som missbrukar o sånt, det är tungt att ta tag i.*

Den här läraren tog upp läraryrkets sociala ansvar, att vi utöver den kognitiva inläringen även har ett ansvar för elevens sociala utveckling. Det är här det stora behovet av specialister träder in, att lärarna faktiskt behöver ett väl fungerande EVT (= elevvårdsteam) som stöd för sitt arbete. Efter alla nedskärningar har man drastiskt dragit ner på psykologer, kuratorer och elevassistenter, vilket naturligtvis har bidragit till lärarnas stora arbetsbelastning. Kontakterna med både elevvårdsteamet och föräldrarna ökar naturligtvis lärarnas arbetsuppgifter och tar ofta en stor del av lärarnas undervisningsfria tid i anspråk.

Även lärare D upplevde att föräldrarnas omsorg och ansvar för sina barn inte alltid är det man önskar: *...när man märker att barnen inte har den support som man förväntar sig att dom bör ha hemifrån, det tycker jag är viktigt... för att vi kan inte komma åt o inte heller är vårt jobb ...men man blir ju ändå...alltså det är dom som aldrig får hjälp med läxor eller stöttning eller uppmuntran eller hjälp för att komma i tid.* Detta är den sociala biten av läraryrket som ofta kräver stort känslomässigt engagemang, vilket förutsätter också möjligheten att diskutera med sina kollegor eller eventuellt konsultera elevvårdsteamet vid problematiska fall. Alla dessa arbetsuppgifter har enligt flera lärare ökat under den senaste tiden och kräver ofta telefonsamtal eller extra möten med föräldrarna. En av de lärare (F) jag intervjuat tyckte att *...mötena när vi blev kommunaliserade blev fler. Det var andra avundsjuka grupper som ville kommunalisera lärarna.*

Uttrycket ”balkaniserade samarbetsstrukturer” (Hargreaves, 1999) innebär att lärarna splittras till isolerade, separata grupper och får då mer sällan möjlighet att träffa andra lärare på skolan. Enligt mina respondenter har mötena blivit fler i form av obligatoriska arbetslagsmöten men också i form av alla små arbetsgrupper, där lärarna förväntas samarbeta under den undervisningsfria arbetstiden. Detta har jag funderat mycket på och kan bara konstatera att lärarna eller människor i allmänhet vänjer sig fort i nya situationer och nöjer sig oftast med detta. Det lönar sig inte att klaga eller protestera, ”det är ändå ingen idé”, kan jag höra via mina frustrerade respondenter. Det enda lärarna konstaterar är att tiden inte alltid räcker till själva undervisningsarbetet. Det finns mindre och mindre tid för planering av lektioner och tid för rättningsarbete, det som ändå borde vara lärarens huvudarbetsuppgifter. Lärare H tyckte också att *...extramötena har blivit fler, men det beror på föräldrarna...vissa är nöjda med utvecklingssamtalet och vissa ligger på hela tiden.* Enligt den här läraren är elever i behov av särskilt stöd orsaken till att lärare får delta i flera möten. Lärare I ansåg att *...man skulle vara mentor åt färre barn, och fast det är stora grupper så kunde man kanske dela med mentorskapet med andra, det är på gång lite...i skolan.* Enligt Skolverkets undersökning⁹⁵ består idealklassen av ca 15 elever. Det nya sättet att tänka innebär att en lärare ska fungera som en mentor åt en elevgrupp på 15-20 elever, för att orka engagera sig i sina elever.

När det gäller tidsbristen ansåg lärare B att *... det värsta jag vet är att jag aldrig får göra en sak från början till slut utan blir avbruten minst tio gånger.* Lärare C, som är speciallärare, kände ibland att *... kraven från lärarna inte alltid stämmer överens med mig...att jag ser barnen på ett annat sätt än lärarna.* Både lärare D och H tyckte att *...det värsta med lärarjobbet är tjetat... absolut, utan tvekan. Fostringsbiten, det eviga tjetandet, att man tjarar*

⁹⁵ www.skolverket.se. Gustavsson och Myrberg.(2002). *Duktiga lärare betyder mest för studierna.*

sönder både sig själv och barnen... att dom inte visar respekt för mig som lärare, inte respekt för varandra...det här med disciplin, det är det som tar på krafterna. Postmoderniteten som ett samhällstillstånd yttrar sig bl.a. i att vi människor inte bara saknar fasta gemenskaper, utan också fasta föreställningar om gott och ont, rätt och fel, d.v.s. allmänna etiska frågor. Därför är lärarens roll ännu viktigare som de etiska värderingarnas förmedlare mellan dagens ungdomar och samhället som väntar på dem.

Det är inte svårt att se tydliga mönster i läraryrkets negativa sidor: klasslärarna upplever att själva elevfostran av läraryrket är den del som tar mest tid och tar på krafterna. Tidsbristen är en annan negativ faktor som lärarna upplever som central i sitt yrke. Känslan av otillräcklighet framgår tydligt av mitt material. Lärare G berättade: *det värsta är att när det är så många barn så det är en svans efter sig konstant o sen att hela tiden sker saker, slag i slag, och man måste vara eftertänksam o tänka efter innan man agerar o göra det på ett bra vis o man känner att man inte har tid med det hela...o sen så det är att man har tillgång till mig dygnet runt känns det ibland, att jag har svårt o koppla av från jobbet när jag kommer hem utan det är hela tiden nånting. Även lärare B upplever att: ...det värsta jag vet att jag aldrig får göra en sak från början till slut så att jag blir avbruten minst tio gånger. Enligt Hargreaves (1998) är det viktigt att man inte styr lärarenergin åt fel håll, t.ex. i form av obligatoriska möten, utan ger även utrymme för att återhämta sig. P.g.a. individuell lönesättning i skolan, är deltagandet i skolans utvecklingsarbete viktiga lönepåverkande faktorer för rektorer vid lönesamtal med sina anställda. Carlgren och Marton (2000) är dock eniga om en sak: lärarens egentliga uppgift är ändå – att åstadkomma lärande. Inte i första hand ... att arbeta i läroplan, lägga upp individuella utvecklings- och utvärderingsplaner, sköta utbildningskontrakt med eleverna och föräldrarna, nyttja ny teknologi... (s 11). Att administrera och utnyttja teknologi kommer först i andra hand, efter själva undervisningen. Den nya teknologin skall komplettera undervisningen och vara till hjälpmedel för lärarna i undervisningsarbetet.*

Lärare H beskrev dagens skola och lärarnas pressade arbetssituation på följande sätt: *...sen så har det ju blivit otroligt mycket mer merarbete på olika vis, man sitter med ekonomiansvar, men bara som praktisk sak som när man ringer o beställer en buss. Jag kommer ihåg när man jobbade som lärare så när man ringde efter en buss så kom en buss men nu så ska man åka kommunalt, man ska ringa innan man ska fixa o dona o det tar jättelång tid. O beställa alla papper, småsaker o sudd. Sådana vanliga saker som penna o papper borde man ha på skolan. Jag förstår inte att man ska lägga energi på detta. Lärarna ges mera makt och frihet att kunna beställa och administrera det som de anser sig behöva, vilket i stället ger ännu mer arbete åt lärarna. Att låta lärarna påverka sin konkreta arbetssituation är naturligtvis en bra idé, men detta har ökat lärarnas arbetsmängd ytterligare. Även lärare A uttryckte samma sak: *Alla papper runtomkring, jag blir galen. Lärare E talade om tiden som blev sönderhackad: ...alltså det värsta jag vet är tidsbristen, definitivt det. Alltså det märkte jag att ju längre jag var klasslärare ju mindre tid fick jag till det här livet i klassen. På nåt vis försvann tiden, den blev fragmentiserad så att säga, man kapade upp den. Man hackade sönder dagen, dagen hackades upp, dom skulle på olika ställen, det var många saker som kom in i klassrummet som jag inte hade nån koll på.**

Carlgren (1999) anser att det individorienterade arbetet resulterar i en extremt instrumentalistisk hållning, där eleverna skyndar sig igenom sina arbetsuppgifter utan eftertanke. Å andra sidan erbjuds varje elev att få arbeta i lugn takt på sin egen nivå och på det sättet få tid till eftertanke. Men för läraren är inte detta arbetssätt någon lätt och enkel arbetsuppgift. När eleverna skall lära sig i stort sett samma saker men i olika takt, i olika ordning och eventuellt på olika sätt, och dessutom ofta på olika platser, måste läraren vara

extremt flexibel och koncentrerad i det hon/han gör. Jag har ofta funderat på denna enorma intensitet i lärarnas vardag och försökt att hitta andra yrkeskategorier som skulle likna läraryrket i detta avseende. På akutmottagningen får man in svårt skadade patienter och där måste man snabbt kunna avbryta det man håller på med, men där får man ändå arbeta med en sak i taget och man har inte 20 barn runtomkring som också vill ha hjälp omgående med olika individuella arbetsuppgifter. På akutmottagningen är det flera kollegor som finns till för att hjälpa och där är det ofta frågan om akuta och snabba åtgärder. Teamwork eller förslaget ”flera vuxna till skolan” är förmodligen inte så dåliga förslag, eftersom det skulle kunna underlätta lärarnas pressade arbetssituation.

Postmoderniteten står för individualism och enligt Mazzarella (2002) lär postmoderniteten oss att våra identiteter i dagens samhälle är splittrade och motsägelsefulla. Hon konstaterar även att vi utifrån vårt postmoderna synsätt lika gärna kan tänka oss att vi inte har någon identitet alls som att vi har så många identiteter vi vill. Om vi försöker överföra detta till läraridentiteten, kan vi konstatera att läraryrket faktiskt innehåller många olika identiteter på flera olika nivåer, vilket gör läraryrket till ett intensivt, komplicerat och mångfacetterat yrke. I inledningen av denna uppsats ger en nybliven lärare en bild av sin vardag som lärare, där han känner sig som kopieringsmaskinstekniker, administratör, inköpare, vaktmästare, polis, socialarbetare, vakt, städare, psykolog, terapeut, förskollärare o.s.v. En av mina respondenter, lärare G, uttrycker sig så här: *Jag känner att man är otroligt splittrad ibland, dels är det barnen o dels är det kollegerna o sen ska man tänka var stadierna är...o man ska liksom ha kommunikation så ibland känner jag mig så otroligt splittrad...för så många olika ställen så att man har inte riktigt orken o se barnen då.*

Enligt undersökningen⁹⁶, som handlar om lärarnas arbetssituation och arbetsbelastning, är de främsta orsakerna till den ökade arbetsbelastningen följande:

- en hög ambition att klara av alla ökade krav
- för små ekonomiska resurser
- dålig verksamhetsplanering från skolledningens sida
- för stora undervisningsgrupper
- elevernas stora och ökade behov av stöd och hjälp
- för många olika arbetsuppgifter
- hög undervisningsvolym (risk för öronsjukdomar / tinnitus)
- ökade kontakter med föräldrar
- ökade kontakter med näringsliv och myndigheter
- brister i kompetensutvecklingen

Om jag jämför med det som framkommit i intervjuerna med mina respondenter, kan jag konstatera att följande fakta går att jämföra med ovanstående undersökning: för stora undervisningsgrupper, elevernas stora och ökade behov av stöd och hjälp, ökade kontakter med föräldrar och för många olika arbetsuppgifter.

Lärare H tog upp ett intressant fenomen, som väl liknar vårt postmoderna levnadssätt: *Jag tycker att barnen har blivit klart oroligare och många är inte barn längre på samma sätt som dom var förr, utan då var dom små och dom kunde leka. Idag är dom stressade och har mycket omkring sig, mycket aktiviteter...föret gick dom hem.* Man kan fråga sig om barn idag sover för litet, känner sig splittrade och oroliga och om alla föräldrar verkligen har tid med

---

⁹⁶ www.lr.se. Lärarnas arbetssituation och arbetsbelastning. Sammanfattning juli 1999.

sina barn. Postmoderniteten lägger, såsom tidigare konstaterats, mycket stor vikt vid det estetiska och ytliga till förfång för det etiska. Därför upplever många ungdomar dagens skola som oviktig, ointressant och tråkig. Dessa ungdomar är ofta intensivt upptagna av musik, video och kläder och det blir svårt för läraren att konkurrera med världen utanför skolan och försöka fånga elevernas intresse.

Slutligen kan vi konstatera att läraryrkets mest synliga nackdelar är tidsbrist, tjetandet och otillräcklighet p.g.a. att eleverna befinner sig samtidigt på så många olika kunskapsnivåer. Eftersom undervisningen i dagens skola skall vara individualiserad⁹⁷ i mycket större utsträckning än förr, har läraren fått mer arbetsuppgifter att ta hand om. Detta är ett enormt problem och har naturligtvis direkta konsekvenser för lärarnas arbetsmiljö och bör därför diskuteras och utvecklas mer ingående i varje enskild skola men även i kommunernas skolutvecklingsgrupper. Hargreaves (1998) är säker på att alla dessa administrativa förändringsinstrument som lärarna har fått uppleva under den senaste tiden undergräver inte bara lärarens egna önskemål om undervisningen, utan även själva önskan om att undervisa. Med alla nya arbetsuppgifter finns mindre tid för själva undervisningen. Hargreaves tar även upp elevernas och lärarnas förhållande till varandra och anser att i dagens skola förväntas eleven kunna välja studiemål och omfattning av sin arbetsinsats ungefär lika bra som läraren. Enligt Enkvist (2001) väljer eleverna ofta de problem som de redan kan lösa och därför inte lär sig något. Alla dessa faktorer bidrar naturligtvis till läraryrkets sjunkande status, vilket jag kommer att behandla närmare i nästa kapitel.

6.3 **Läraryrkets status – förbättringsförslag**

Enligt Englund (1999) kunde två huvudlinjer urskiljas i skoldiskussionen under 1990-talet: dels frågan om friskolor och dels frågan om ökat föräldrainflytande samt en hård kritik mot det tidigare s.k. flummet inom skolan. Enligt min uppfattning var det ungefär samtidigt som läraryrkets status offentligt blev ifrågasatt. Lärare E ansåg följande angående läraryrkets status: *Jag tror att den är jättelåg o jag möter ju själv folk alltså, som undrar alltså, är du lärare? Hur står du ut?... För att jag tycker att det här är ett bra jobb, ett väldigt givande för mig som person, givande jobb.* Hon upplever även att samhället utanför skolan har mycket mer negativ bild av skolan än vad hon själv har. När jag frågade henne om hon visste vad det berodde på svarade hon: *Varför ser folk ner på oss? Jag vet inte men jag tror att det hände nån gång under flumperioden alltså, att man inte att, att... omgivningen har fortfarande synen på att vi flummar i skolan och det var ju under relativt kort period o som gick över väldigt fort o det gällde inte heller alla. Då tror jag vi tappade mycket utav förtroendet, eller rentav professionalismen, o jag upplever att det finns mycket professionalism i dagens skola, faktiskt, duktiga lärare som jobbar för skitlön o det är fantastiskt att det finns lärare som är beredda att göra det.*

Flummet inom skolan är ett ämne som inte alla ens vill erkänna att den funnits. Vad man sedan menar med flummet, är egentligen en tolkningsfråga. Det kan vara oprecisa och oklara verksamhetsmål, dåliga arbetssätt eller kanske rentav dåliga lärare? Postmoderniteten förespråkar en tydlig auktoritetskritik och teorifientlighet. Skräcken för att själv vara auktoritet är minst lika framträdande som fruktan för andra auktoriteter. (Alvesson och Sköldberg, 1994, s 315). Såsom jag tidigare har konstaterat i kapitel 3.1, har dagens ungdomar inte samma respekt och

---

⁹⁷ Jfr. Lpo 94: *Undervisningen skall anpassas till varje elevs förutsättningar och behov.* (s 6).

lydnad för sina lärare som tidigare. Det finns naturligtvis flera orsaker till detta, men blandningen av studiemotiverade och icke-studiemotiverade elever i samma klassrum påverkar allas arbete i skolan negativt. Enligt Hadenius (1990) är det svårt att ge samma utbildning till alla eftersom olika personer drar olika nytta av det som erbjuds, nämligen gratis utbildning. Här används en grupp personer som medel för att främja andras bästa, vilket enligt henne kan även ses som ett rent oetiskt tillvägagångssätt i utbildningssammanhang.

En av mina respondenter, lärare E, som har en lång bakgrund inom skolan, tyckte att målet att alla skall vidare till gymnasiet nästan är orealistiskt. Hon menar att de olika, kommunala eller fristående skolformerna som man kan välja idag, kan antingen ses som en segregation eller också som ett sätt att visa respekt för varje människas unika läggning.

Lärare E fortsätter: *Har du grav dyslexi så ska du inte tvingas in i ett skolsystem o bli värdelös, känna dig värdelös ända upp i gymnasiet, utan du ska kunna välja att jobba med dina händer o vara jätteduktig där.* Enligt postmoderniteten har människan krävt rätten att ha sin egen ståndpunkt och uttrycka sin egen identitet. (Alvesson och Sköldberg, 1994). Inom skolan har elevers individuella utvecklingsplaner blivit ett vanligt förekommande fenomen, vilket naturligtvis är bra för eleven men för läraren innebär det däremot administrativt merarbete. Skolan idag måste m.a.o. ta tydligare ansvar för sina elevers inläring och dokumentera allt arbete i större utsträckning än tidigare. Detta skriftliga arbete kan på ett sätt höja läraryrkets status men även utsätta lärare för en orimlig arbetssituation, eftersom alla tidigare arbetsuppgifter ändå finns kvar och därmed tar en stor del av lärarens arbetstid.

Enligt lärare A är läraryrkets status tydligt tudelat: *... för om man ser på löner och på arbetssituation o sånt så känns det som ett lågstatusjobb, fast när man pratar med folk så blir de ofta imponerade av att man är lärare o de vill gärna diskutera det. Men det vet jag inte om de är imponerade av att det är så tufft jobb. Sen är det många som tycker att det verkar roligt men som inte är lärare på grund av att dom kanske tycker att det är ett lågstatusjobb, jag vet inte.* Läraryrket är enligt henne ett roligt men dåligt betalt lågstatusyrke. Lärare A är lite osäker om vad folk egentligen anser om läraryrket. Det faktum att det är ett tufft och krävande yrke men också givande och roligt är ett tecken på att läraryrket är ett variationsrikt, omväxlande och inspirerande yrke. Hon anser också att om man vill förbättra läraryrkets status så är det: *...lönerna...fast även om vi som är unga tjänar så dåligt så är ju fortfarande, man kan ju inte komma någonbart med sin lön. Det är ju inte många tusen kronor mellan dom som jobbat i 30 år...man kan ju alltid byta kommun....*

Lärare C ansåg följande: *... men många är i alla fall intresserade av att jag är lärare, o alla har ju åsikter om skolan, alla har ju gått i skolan. Det är ju ett kvinnoyrke, vilket är lika med lågstatusyrke.* Enligt lärare B är läraryrkets status på väg uppåt, eftersom arbetslösheten har stigit och IT (=informationsteknologi) inte längre är lika självklart yrkesval. Hon tillägger: *Jag tror att man respekterar lärare ändå fast man undrar hur dom står ut egentligen.* Lärare E berättade att hon kommer ihåg tiden i samband med kommunaliseringen (år 1991): *Mina kolleger var negativa o jag var positiv. Därför att jag trodde, i min enfald, att det här skulle innebära att man gjorde närmare till beslut och att vi skulle få mer beslutsfattande och kortare väg till beslut... men det blev inte så. De här starka nedskärningarna kom ju direkt.* Här kan man dra slutsatsen att läraryrkets status sjönk ytterligare efter kommunaliseringen och speciellt under lågkonjunkturen på 1990-talet, när reduceringen av antalet tjänster inom olika delar av skolans verksamhet blev ett faktum.

Lärare D berättade däremot om några positiva förändringar i skolan: *Vi har mer delaktighet i skolans organisation, schemaläggning, mer frihet. Men att förbättra vår status, alltså att förbättra att dom inte tillhör dom som går in i väggen mest, alltså stressad...konstellationen av barnen i klassen är viktigare än storleken. Jag tror att lärarna eller eleverna får vänja sig vid att ha flera lärare, flera mentorer, flera specialister....* Hon betonar alltså vikten av välfungerande arbetslag och ämnesspecialister inom olika ämnesområden, för att undvika att lärare är tvungna att undervisa i ämnen de saknar utbildning och motivation för. Enligt Rönnerman (1998) är det mycket väsentligt, att all framgångsrik samverkan i lokala utvecklingsarbeten härstammar från lärarna själva. Vi måste således vara lyhörda för vad lärarna själva tycker och ta deras förslag och önskemål med i fortsatt utvecklingsarbete.

Lärare C upplevde att hon betraktas som beundransvärd som arbetar med barn: *... Så jag får mycket bra respons och otroligt mycket uppbackning, jag känner verkligen... o det är det jag funderar mycket på vad jag egentligen gör för att bli uppskattad... men jag tror att det beror på vilket sätt man bemöter dom vuxna, alltså föräldrarna.* Förutsättningarna till det täta samarbetet mellan skolan och föräldrarna står tydligt i Lpo94: *Skolans och vårdnadshavarens gemensamma ansvar för elevernas skolgång skall skapa de bästa möjliga förutsättningarna för barns och ungdomars utveckling och lärande.* Under rubriken ”Riktlinjer” står följande: *Alla som arbetar i skolan skall samarbeta med elevernas vårdnadshavare så att man tillsammans kan utveckla innehåll och verksamhet.* (s 16). Föräldrarna har m.a.o. fått en större inblick i skolans inre arbete och mer inflytande, vilket kan försvåra men också hjälpa och stödja läraren i arbetet med eleverna. För läraren innebär det att man måste ta hänsyn till både elevens och föräldrarnas synpunkter i undervisningsarbetet.

Lärare D var mycket mer skeptisk till läraryrkets goda status: *... Mycket låg status, jag känner inte själv att jag har låg status men generellt, mycket allmänt, tror jag att vi har låg status, samtidigt som när föräldrar får mer insikt om skolan, kunskap, så tror jag att den ökar. Jag tror att folk utanför skolan tror fortfarande att det är en privilegierad grupp med så mycket ledigt ... så tror jag.* Verkligheten för dagens lärare är dock en annan, eftersom sommarledigheten har förkortats till åtta veckor och veckoarbetstiden är förlagd till 45t/vecka. I samband med kommunalisering 1991 har man jämställt lärarens yrkesroll som likvärdig med de övriga kommunala yrkena, vilket i praktiken innebär en längre veckoarbetstid för lärarna än för de övriga kommunanställda.⁹⁸ Den undervisningsfria tiden har länge varit en viktig fråga och frågan har då gällt innehållet av denna undervisningsfria tid. Enligt Hargreaves (1998) behöver lärarna **den undervisningsfria tiden** helst samtidigt **för att skapa möjligheter för samarbetet**, men inte för att bli styrda och tvingade för att samarbeta. Han menar vidare att konsekvenserna av denna s.k. ”påtvungade kollegialitet” kan bli ineffektivitet och bristande flexibilitet hos lärarna.

En viktig sak som tydligt framkom bland mina intervjuer, var **behovet av mindre barngrupper**. Enligt Skolverkets nya forskningsresultat är det läraren som är den allra viktigaste faktorn för elevers inläring.⁹⁹ Bra pedagogiska studieresultat hänger således ihop med rätt yrkesmässig lärarkompetens. Även klasstorlekens betydelse är avgörande för inläringen. Mindre klasser ger lugnare studieklimat och den ideala klassen har inte mer än 15 elever. Lärare H sade följande: *Små barngrupper. Bättre lön förbättrar inte min arbetssituation, det förbättrar kanske mitt inre, alltså känslan av att jag är uppskattad om jag har högre lön, men jag tror inte att jag får mindre o göra i klassrummet om jag har mera*

⁹⁸ Lärarnas genomsnittliga arbetstid: 45 t/vecka kompenseras med åtta veckors sammanhängande sommarferier.

⁹⁹ www.skolverket.se. Gustafsson och Myrberg. (2002). *Duktiga lärare betyder mest för studierna.*

pengar i plånboken, men alltså märker jag konkret, att jag har en klass med 16 elever jämfört med förra omgången när jag hade 24, det är enorm skillnad, jag orkar ju med barnen, jag hinner se dom och jag hinner göra allt det där roliga med dom för att det fungerar praktiskt också med mindre grupp.

Det finns även en annan studie¹⁰⁰, som studieförbundet Näringsliv och Samhälle nyligen har gett ut, som visar att lärare är av stor betydelse för elevers skolresultat. Det borde vara alldeles självklart att lärartätheten är mycket viktig för elevernas prestationer, särskilt för elever från familjer utan utbildningsbakgrund. Även klasstorleken påverkar skolkvaliteten enligt denna studie och framför allt är det elever med invandrarbakgrund och elever i behov av särskilda stöd, som påverkas negativt av för stora klasser och således drar direkt nytta av mindre undervisningsgrupper.

Lärare G ansåg att *...max 18 elever är lagom, det tycker jag är bra.* Lärare I föreslog att *... man skulle vara mentor åt färre barn, och fast det är stora grupper så kunde man kanske dela mentorskapet med andra.* Enligt lärare D är det önskvärt att om man vill förbättra lärarnas arbetssituation så är det viktigt att tänka på klasstorleken: *... jag tror på små undervisningsgrupper, helt klart o tidig speciallärarhjälp för dom barn som behöver det, och så tror jag på färre barn i vanliga klasser det menar jag. Man ska inte va mer än 20 i en klass alltså för jag märker så otroligt stor skillnad hur mycket mer jag hinner med när jag nu har bara 17. Sen varenda en över 20 det bli som 2-3 för varje.*

De flesta lärare i min undersökning konstaterar att man skall maximalt ha 20 elever på grundskolans lägre stadium, eftersom många lärare anser att barnen har blivit mycket mer krävande och okoncentrerade. Det delade mentorskapet skulle säkert öka tryggheten i barngrupperna och vid lärarnas frånvaro skulle förhoppningsvis alltid en bekant vuxen finnas till i skolan och den frånvarande läraren skulle kunna vara borta från arbetet exempelvis p.g.a. fortbildning med gott samvete. Läsforskaren Karin Taube tror på lärarnas möjligheter för fortbildning om kommunerna låter lärarna arbeta och gå på magisterutbildning inom läs- och skrivinläring samtidigt med full lön.¹⁰¹ Detta skulle kunna öka läraryrkets status generellt och höja kompetensen hos lärarna att möta olika behov hos olika elever. Lärarnas kompetensutveckling är också ett viktigt steg att höja läraryrkets status, fast den frågan kom aldrig upp i mina intervjuer.

När eleverna i dagens skola ofta befinner sig på olika nivåer, förorsakar detta nya problem även för lärarna. Carlgren och Marton (2000) anser att de kollektiva genomgångarna i klassrummet försvåras eftersom eleverna studerar på olika nivåer och att tiden inte räcker till för individuell undervisning. Den egentliga undervisningen, dvs. interaktionen lärare – elever i syfte att få eleverna att erfa vissa aspekter av det som skall läras, har minskat i omfattning, enligt de båda forskarna. Här kan vi ytterligare ha en orsak till läraryrkets dåliga status, nämligen den nästan omöjliga uppgiften för en enstaka lärare att försöka räkna till alla olika individer i en klass med 25-30 elever.

Även lärare G kritiserade läraryrkets dåliga status och säger så här: *Det är ingen hög status, man har fått lite av dom här reaktionerna: Hur står du ut? O det här med att man har åtta veckors sommarlov, det kommer inte så ofta nu utom av nån som försöker vara lite lustig ... man förstår inte att man har läst ganska mycket o har mycket studier bakom sig o så o det förstår dom inte utan det är nån snabbkurs....* Enligt lärare H kunde man inte berätta i slutet

¹⁰⁰ www.sns.se: SNS Valförändringens rådets rapport 2003: Den svenska skolan – effektiv och jämlik? Syftet är att granska Sveriges utbildningspolitik utifrån jämlikhet och effektivitet (ekonomisk tillväxt).

¹⁰¹ Skolvärlden, 040115, s 24. *Kompetens som är på väg att försvinna.*

av 70-talet att man var lärare, men *idag så kan jag säga med stolthet att jag är lärare och jag märker att väldigt många tycker att vi gör ett himla bra jobb, dom avundas oss inte utan tycker att vi verkligen gör ett bra jobb, att vi är underbetalda många gånger... så att det är låg status idag eftersom ingen vill bli det längre. Men det har vänt sig lite grann....*

Det finns många olika sätt för att försöka förbättra lärarnas arbetsvillkor. Hargreaves (1998) anser dock att **lärarna själva är nyckeln till förändringar i skolan**. Om förändringar i skolan skall lyckas, måste lärarna ovillkorligen involveras i detta utvecklingsarbete. Därför är det väsentligt, att man tar lärarnas uppfattningar och synpunkter på största allvar. Lärare G var trots allt optimistisk inför framtiden: *... sen tror jag att det blir bättre i efterhand om bara yrkets status stiger, då tror jag det. Samhället måste ju ändra sin syn och lärarutbildningen...* De flesta lärare i min undersökning är medvetna om läraryrkets dåliga status, men många lärare tror och hoppas på en positiv förändring i framtiden. Antalet obligatoriska möten har ökat i dagens skola. Lärarna förväntas att ta på sig olika ansvarsuppgifter utöver undervisningsarbetet. Lärare F ansåg följande: *... att man ger tillbaka läraren friheten att disponera sin egen arbetstid. Att först stå inför 30 elever större delen av sin arbetstid och sedan tvingas stanna kvar i skolan och rätta och planera inför följande dag. Det finns ju inga riktiga arbetsrum heller... o sen kommer ju fritids på eftermiddagarna och använder klassrummen, då kan man inte heller stanna kvar och jobba när barnen frågar hela tiden ... nej, det är inget bra. O alla dessa möten....*

Av Hargreaves (1998) använda begrepp ”påtvungad kollegialitet” är en transformering av principerna för medmänskligt samarbete och gemensam planering på den undervisningsfria tiden. Det som han menar är avgörande, är att detta samarbete inte grundar sig på frivillighet, utan förutsätter obligatorisk närvaro. Konsekvenserna av detta påtvungade samarbete är enligt honom ineffektivitet och bristande flexibilitet. Hargreaves använder gärna uttrycken *myndighetsförklara* och *kompetensförklara*, när han beskriver läraryrkets nutida karaktär. Enligt honom måste lärarna befrias från detaljstyrda och centralt fastställda riktlinjer. En av lärarna (G) berättade att hon planerar all sin AP- tid (=arbetsplatsförlagd tid) när hon inte har någon konferens: *... o för tillfället så sitter jag inte i några utvecklingsgrupper eller är någon arbetslagsledare, dataansvarig eller allt det som jag har suttit innan utan jag har alltså fullt upp med barnen o jag tycker att det räcker. Så är dom nöjda är jag nöjd och sedan så känner jag att jag inte behöver splittra mig så mycket.* Här kommer således den viktiga tidsaspekten tydligt fram: tiden räcker inte till alla arbetsuppgifter läraren förutsätts att klara av.

Lärare G kritiserade också alla arbetsgrupper i skolan: *... man sitter i olika grupper hit o dit o det tar en sån ofantlig tid o mycket energi. Ofta känns det bara belastande för det är hela tiden nånting annat som är akut.* Lärare E kan dock se en positiv sida med alla arbetsgrupper: *... låt oss säga att vi är tre lärare, tre fyra lärare som har rubbet i en klass, då har du både möjligheten att undervisa i dom ämnen som du har utbildning för o du har kamrater som du kan prata med och bolla med. Du kan vara mentor för ett begränsat antal elever ... alltså det tror jag är jätteviktigt.* Hon anser att lärarna kan fördela arbetsuppgifter med varandra enligt eget intresse. Detta arbetssätt innebär en form av **expertistänkande** inom skolans värld, som kan ses som ett viktigt förbättringsförslag från lärarnas sida. Lärarna kan således koncentrera sig i vissa ämnesområden i stället för att splittra sin tid åt massa olika saker. Ingvar Lundberg föreslår att lärarna skulle ha möjlighet till olika karriärtjänster inom kommunen, t.ex. att kunna specialisera sig inom läs- och skrivinlärning. Han frågar varför man inte skulle kunna inrätta en ny yrkesbefattning som lexolog? ¹⁰² Även Hargreaves (1998) är inne på samma

---

¹⁰² Skolvärlden, 040115, s 24. *Kompetens som är på väg att försvinna.*

linje, när han konstaterar att en stor del av undervisningens framtid kommer att bero på hur man löser och förverkligar dessa nya, postmoderna utmaningar och villkor inom vårt skolsystem. Olika samarbetsstrategier bland elever, liksom mentorssystem eller kollegial handledning bland lärare, är dock riskfyllda med tanke på hur lätt man kan kväva den grundläggande önskan om eller lusten att undervisa.

Själva lärarrollen är ett viktigt förbättringsinstrument; det är läraren och enbart läraren som allra bäst vet hur situationen kan och bör förändras. Lärare I uttryckte sig så här: *Att förbättra? Ja, det hänger ju mycket på oss själva, att vi vågar tänka fritt, att vi vågar släppa gammalt.* Såsom jag nämnt tidigare försöker man minska lärarnas arbetsbelastning i England genom att lärare inte skall utföra vissa tidskrävande administrativa arbetsuppgifter.¹⁰³ Dessa kan t.ex. vara materialbeställning, databearbetning, insamling av pengar och administration av praktikplatser. Avsikten är att frigöra lärarna för det de är utbildade för – undervisning. Lärare I fortsätter: *Om det läggs på nya saker, så måste vi ha courage att kunna säga: Jag kan inte ta det också, då måste jag släppa nåt annat. Vi är fullständigt urusla på det, för vi tror att man måste göra det, man måste göra det...men vi hinner inte.*

Kvalitetsdiskussionen i skolan innefattar således tre parter, nämligen uppdragsgivaren, de professionella samt elever och föräldrar. Enligt Jörbeck & Levén (1995) kännetecknas en framgångsrik kunskapsorganisation, d.v.s. en skola, av att lärarna successivt finslipas genom att de blir klara över sin yrkesuppgift. Utöver detta måste lärarna ha förmågan att förmedla detta till uppdragsgivaren, d.v.s. staten och kommunen, samt till ”kunderna”, d.v.s. elever och föräldrar. Läraryrkets status kommer enligt min uppfattning automatiskt att höjas, om skolan lyckas förbli en stabil och professionell kunskapsorganisation.

Sammanfattningsvis kan vi hitta följande förbättringsförslag inom läraryrket. För det första att skapa reella möjligheter för ett frivilligt samarbete under den undervisningsfria tiden, för det andra behovet av mindre elevgrupper, för det tredje att lärarna själva är nyckeln till förändringsarbetet i skolan och slutligen att det finns ett stort behov av expertistänkande i form av specifika ämneskunskaper och specialpedagoger.

6.4 Elever i behov av särskilt stöd – ett stort specialistbehov

Anpassning av undervisning till enskilda elever, särskilt vad som gäller dem med särskilda behov, har under lång tid varit ett krav på den svenska skolan. Atterström och Persson, 2000, menar att om man bygger en utbildning på sociokulturella idéer och ideal snarare än att ta sin utgångspunkt i individers kognitiva och socioemotionella olikheter, kommer man slutligen till en punkt då alla inte klarar av att anpassa sig till ”idealet”. Undervisning i små undervisningsgrupper, s.k. resursklasser, är vanligt i dagens grundskola. Atterström och Persson hävdar vidare att för att få resurser krävs oftast, paradoxalt nog, diagnosställande och kategorisering av det avvikande. De så kallade bokstavsbarnt barnen med diagnoserna DAMP (Disorder of Attention, Motor control and Perception), ADHD (Attention Deficit / Hyperactivity Disorder), Aspergers eller Tourettes syndrom är exempel på en sådan utveckling. När skolorna sedan bildar speciella grupperingar för ovannämnda elever, inträder en paradox i integrationssträvandena. En lärare (F) funderade över vad som har hänt i skolan under de senaste åren: ... *läser man Habermas t.ex. så säger han att expertväldet har blivit*

---

¹⁰³ Skolvärlden. 031023.

väldigt rådande och han säger ju att systemvärlden har ockuperat livsvärlden...plötsligt har diagnos blivit väldigt på mode. Man diagnostiserar både det ena o det andra. Alla dessa dyslexidiagnoser är väldigt intressanta ...vad är läs- och skrivsvårigheter och sociala problem? Idag säger vi dyslexi, ADHD, Tourettes syndrom o.s.v. vad är det som är vad? I går kom en elev till mig o sa: Jag har träffat två personer, den ena säger att jag har dyslexi och den andra säger att jag inte har dyslexi, alltså vem är experten? Lärare F menade också att det enbart är lärarkåren som känner eleven och därför kan bäst avgöra vilken hjälp eleven behöver: *Experter är vi som har barnen menar jag och det att vi inte faller för de här tyckandena.*

Det är således enbart läraren som har den främsta kunskapen och vet vad eleverna behöver. (Carlgren, 1999; Hargreaves, 1998). Lärare A berättade: *Jag har ju tre som vi får pengar för... men sen så har jag ju ganska många till som är speciella, jag har två assistenter i klassen. Jag har en pojke med grav dyslexi o sen vet man ju inte om det är mer med i bilden för han har ju otroliga koncentrationssvårigheter o perceptionssvårigheter o så som kan ju bero på dyslexi. Sen har jag ju en diagnostiserad elev med DAMP / Asperger o där kan man se tydligt att han ibland är mer DAMP och ibland mer Asperger. O sen har jag en under utredning då. O det pekar åt ADHD-hållet. Det här tar mycket på krafterna, men jag har ju två helt fantastiska assistenter, som brukar ta ut eleverna när de stör. Vad händer om den här engagerade läraren beslutar att lämna skolan? Lärarnas oftast enda sätt att påverka sin lön och arbetssituation är att de byter arbetsgivare. Är det inte synd om eleverna som återigen får en ny lärare med nya vanor och eventuellt ett helt annat förhållningssätt?*

Lärare A konstaterade vidare att behovet av olika slags specialister har ökat i dagens skola: *Jag känner att vi får ta mycket av elevvård som klasslärare som kanske någon annan... elevvårdsteamet t.ex. kanske kunde utbyggas på något sätt. Jag tycker t.ex. inte att det är klassläraren som ska planera och leda EVK¹⁰⁴ t.ex. det tycker jag känns svårt. Och jag har ju EVK då och då. Jag tycker att extramötena har blivit fler, men det beror på föräldrarna ...vissa är nöjda med utvecklingssamtalet och vissa ligger på hela tiden. Atterström och Persson (Ibid.) konstaterar vidare att det kan finnas brister i de referensramar efter vilka skolan bedömer vad som är att betrakta som brist eller skicklighet. Skolorna har numera börjat använda olika tester och diagnoser för att bättre kunna dokumentera elevernas prestationer i olika skolämnen. Här kan skolans personal tydligt identifiera de elever, som inte uppnår till uppsatta mål och kriterier. Eventuella resursinsatser kan i dessa fall sättas in i god tid. Lärare E tog upp en viktig fråga angående de medicinska diagnoserna ... *dom neuropsykiatriska diagnoserna: man säger att det ska va lika o skolan, det där skola för alla det spyr jag på, för en skola för alla är en skola för ingen. Det är... ja det är fruktansvärt respektlöst. Det är nån sorts gammalkommunistiskt synsätt* (skratt). Den här läraren menar att det inte alltid är en lyckad lösning att placera en elev i behov av särskilt stöd i en vanlig klass, där eleven dagligen konfronteras med sina klasskamrater och får uppleva att vara ”sämst” och avvikande på allting.*

Hargreaves (1998) hävdar att dagens postmoderna samhälle förorsakar nya problem och utmaningar för vårt modernistiska skolsystem och för lärarna som arbetar inom det. Det innebär även uppenbara problem för elever i behov av särskilt stöd. Lärare I, som har en lång och gedigen erfarenhet inom skolan, konstaterade följande: ... *jag tycker att det har ökat o jag har tänkt mycket på det därför att man tänker... sover dom inte, eller är det för att dom var bara med och ingen såg dom eller varför har det ökat o jag kan inte... det beror inte bara*

---

¹⁰⁴ EVK = Elevvårdskonferens.

på att vi inte såg utan det ÅR fler. Dom har sämre språk när dom kommer till skolan, dom...o det är ingen som har tid att prata med dom, läsa sagor. De är väldig skillnad o det märks ju fortfarande, till o med högstadielärarna säger att det märks ju ända upp på högstadiet. Samtalet vid frukostbordet vid middagsbordet har försvunnit på något sätt ...söndagspromenaden. Barnen förstår inte o dom har inte fått ett sammanhang... Lärare I uttryckte tydligt oron över att barn inte är utvilade när de kommer till skolan, ingen vuxen har tid med dem och enligt min övertygelse hör allt detta ihop med vår postmoderna värld, såsom vi vet är snabb, komprimerad, komplex och osäker. Föräldrarna har allt mindre tid med sina barn och det traditionella familjemönstret har ändrat karaktär och gjort många familjer splittrade, vilket kan påverka barnens utveckling negativt.

Enligt Lpo 94 skall *alla som arbetar i skolan uppmärksamma och hjälpa elever i behov av särskilt stöd och samverka för att göra skolan till en god miljö för utveckling och lärande.*(s 14). Detta kan sägas vara en specifikation för hur specialpedagogisk verksamhet framhålls i läroplanen. Under temat "Utbildning för alla" samlades 1994 representanter för 92 regeringar och 25 internationella organisationer i staden Salamanca för att diskutera de grundläggande kursförändringar som krävs för att främja principen om en integrerad skolgång för alla barn.¹⁰⁵ Denna dokumentation uttrycker således en internationell samsyn och en övergripande utbildningsstrategi vad som gäller barn och ungdomar i behov av särskilt stöd. Ordet integrering förekommer ofta i olika sammanhang i dagens skola. Atterström och Persson (2000) hävdar att Salamanca-deklarationen¹⁰⁶ visar att något mer än enbart integrering i traditionell bemärkelse åsyftas. Begreppen "inclusion" eller "inclusive education" används flitigt i överenskommelsen och innebär såväl fördjupade pedagogiska som bredare sociala åtaganden. Det finns inget annat adekvat ord för "inclusion" utan det är ordet integration/integrering som används, ibland även ordet inkluderande/inkludering.(Ibid.). Rekonstruktionen av integrationsbegreppet till "inclusion" innebär att integrering ses som rättighet. Detta innebär i praktiken, att ingen enskild individ eller grupp kan förnekas rätten till skolgång i det ordinarie skolsystemet. Det är här jag upplever att dagens skola visar sitt stora behov av olika specialister, vilka kan stödja klasslärare i sitt arbete och har professionellt förhållningssätt gentemot elever i behov av särskilt stöd.

En av mina respondenter, lärare H, berättade om sina erfarenheter om integrering: *Idag kom jag i kontakt med såna barn eftersom... då märkte jag hur krävande det är med såna barn och hur svårintegrerat det kan va både för dom barnen som går i vanlig klass o för den personen det är frågan om som behöver stödet. Men samtidigt så vet jag inte vilken modell är bäst om man har dom helintegrerade eller om man har dom halvintegrerade, det kan jag inte svara på för jag har inget svar på det.* Här ser vi tydligt att det alltid handlar om individuella lösningar och att man aldrig kan generalisera och påstå att en viss integreringsmodell passar för alla. Varje elev måste utifrån sina egna förutsättningar placeras i skolans olika inlärningsmiljöer.

Det var flera av de lärare som jag intervjuade som tyckte att antalet barn i behov av särskilt stöd har ökat. Lärare D sade att *det är olika från år till år. Det är fler o fler barn som är okoncentrerade och bristande tålmod o allting o sen det här med supporten så halkar dom efter ....* Hon konstaterade också att samhället utanför lever i en ständig jakt efter någonting: *Vi jagar efter prylar o grejer men hinner liksom inte vara...hopplöst alltså...vi väljer o väljer, aldrig nöjda.* Lärare G berättade att *... ja, jag har många ... jag har ett barn som är i otroligt stort behov av särskilt stöd, har ingen assistent ännu men eventuellt till hösten, för detta är*

¹⁰⁵ Atterström och Persson (2000). *Brister eller olikheter?* Specialpedagogik på alternativa grundvalar.

¹⁰⁶ Svenska Unesco.(1996). *Salamanca-deklarationen och handlingsram för undervisning av elever i behov av särskilt stöd.*

ganska nytt men det är allmänt ... väldigt svag elev alltså det är så svagt så det är särskola. Men på grund av att barnet fungerar så otroligt bra socialt så skulle jag inte ha hjärta att flytta barnet utan barnet ska gå här med stöd.

Här kommer även föräldrarnas makt över skolans beslut med i bilden. Föräldrar har i dagens skola stor möjlighet att påverka hur skolgången för deras barn ser ut. De föräldrar som är tillräckligt starka och driver hårt sina barns ärenden, får oftast sin vilja igenom. Här kan jag se lärarnas maktlöshet gentemot föräldrarna och skolledningen, som ofta inte är kapabla att se lärarnas belastade och tunga arbetssituation. Därför är det ytterst viktigt att skolans personal arbetar åt samma håll samt är eniga och samstämmiga inför föräldrarna. Lärare B ansåg att *... för det första måste det vara utbildad personal, det ska vara krav att det ska vara utbildad personal som jobbar... är dom i skolan så ska dom ha specialpedagog, faktiskt, det är grundkravet att jag anser att där det inte finns kan man tycka att man underskattar barnens förmåga, man driver inte barnen utan man tror att man tänker mer på det sociala...*

Lärare C betonade vikten av att samla kompetensen kring en elev: *Det är ju att hela tiden, kontinuerligt ha kontakt med alla berörda parter till detta barn ...alltså jag är jättemån om att det är många runt ett barn och att jag löser ingenting själv och det är jätteviktigt med samarbete med läraren, med elevassistenten, med föräldrarna och sedan så att man har EVT¹⁰⁷ bakom från skolans sida.*

Det nyliberalistiska synsättet, individualismen, kommer tydligt fram i Svenska Uneskorådets¹⁰⁸ skriftserie nr 4/1996:

Vi är alla olika och har olika behov. Detta är en naturlig och värdefull del av samhället och ett faktum som måste vara den grundläggande utgångspunkten för allt arbete med barn och ungdomar. Varje barn har en utvecklingspotential var gränser ingen känner. Begåvningen ser också olika ut för olika barn och ungdomar. Därför har varje barn rätt till en skolgång utformad efter egna behov. (Förord i Salamanca-deklarationen, s 2).

Även Lpo 94 betonar skolans ansvar när det gäller de elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen för undervisningen. Undervisningen kan aldrig utformas lika för alla. (s 6). Om en elev med synlig funktionsnedsättning integreras i en vanlig skola, kräver det att läraren får både handledning och praktisk hjälp i undervisningssituationen. De andra eleverna lär sig att ta hänsyn till ett handikappat barn, vilket ju är ett av målen i Lpo 94: *...att varje elev kan leva sig in i och förstå andra människors situation...* (s 10). Den rådande läroplanen kan vidare sägas vila på en konstruktivistisk teorigrund, vilket innebär att eleven själv konstruerar sin kunskap i ett socialt sammanhang.(Eriksson, 2000). Samtidigt betonar Lpo 94 att eleverna skall få en utbildning av hög kvalitet.(s 17).

Som slutsats kan jag konstatera att lärarna lever under en mycket hektisk vardag i skolans värld. Trots allt trivs lärarna bra med sitt yrke och upplever att de får uppskattning, i första hand av elever och föräldrar. Skolledningen hinner tydligen inte visa tillräckligt med uppskattning och ge feedback. P.g.a. att rektorernas tid domineras av budgetarbete samt andra administrativa ärenden, förminskar möjligheten detta möjligheten att utöva pedagogiskt ledarskap. På grund av den intensitet som råder i klassrummet, föredrar många lärare mindre

---

¹⁰⁷ EVT = Elevvårdsteam.

¹⁰⁸ Unesco (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) är FN-organ bildat 1945 för att främja undervisning, kultur och vetenskap enligt FN:s stadgar om mänskliga rättigheter, lagar och rättvisa.

undervisningsgrupper för att bättre kunna ta hand om elever i behov av särskilt stöd och för att överhuvudtaget hinna med sina övriga ordinarie arbetsuppgifter.

7 Sammanfattande diskussion

Att göra intervjuer med lärare är ingen lätt och enkel uppgift. För det första är det svårt att hitta konkret tid för intervjuer och för det andra är lärare i allmänhet mycket sociala och de älskar att kommunicera. Intervjuer kan därför ha en tendens att bli för långa och svårhanterliga. Det skulle ha varit intressant att göra en renodlad enkätstudie eller eventuellt kombinera dessa två undersökningstekniker. Jag hoppas att läraryrket så småningom kommer att få uppleva en förändring till det bättre och att fler ungdomar vill välja yrket i framtiden, och att alla f.d. lärare, som valt att arbeta i andra yrken, vill återvända till skolan. Behovet av lärare är större än någonsin enligt Ams (Arbetsmarknadsstyrelsen), då 55 000 nya lärare, utöver de 100 000 studenter som utexamineras från landets lärarutbildningar, behövs fram till 2015.¹⁰⁹

Det som tydligt framkommit i mina intervjuer är att lärarna upplever en stor press i sin arbetssituation. Ett sätt att hjälpa lärarna är att låta dem själva få välja var och när de vill planera sin undervisning, d.v.s. att ge lärarna mer frihet under ansvar. Ett annat sätt är att begränsa antalet obligatoriska möten, vilka inte alltid upplevs som givande och viktiga. Det skulle säkert synas i långtidssjukskrivningsstatistiken och eventuellt skulle flera ungdomar vilja utbilda sig till lärare i framtiden. Enligt en undersökning¹¹⁰ som Lärarnas Riksförbund låtit göra, är ca 20 000 före detta lärare intresserade av att återvända till skolan om arbetsmiljön förbättras. Lärarna konfronteras dagligen i olika disciplinära konflikter och måste ta hand om alla elever, de som är duktiga och de som inte alltid är speciellt skolmotiverade. Lärarna tar hand om grupper mellan 20-30 personer, ser först till att det finns en arbetsro i klassen och försöker sedan entusiasmera eleverna att lära sig.

Det mest centrala i min uppsats har varit lärarnas svåra arbetssituation. Jag har försökt att finna olika orsaker till detta och har kommit fram till att det är det postmoderna samhället som har påverkat skolan både positivt och negativt. Det har vidtagits och vidtas kontinuerligt många åtgärder för att förbättra lärarnas arbetssituation. Ett av dessa försök är projektet *Attraktiv Skola* – en utvecklande organisation¹¹¹, vilket är ett femårigt projekt med målsättningen att stärka kvaliteten i skolan och att göra läraryrket mer attraktivt. Detta når man bl.a. med hjälp av att skapa olika typer av karriär- och utvecklingstjänster. Det centrala för detta skolutvecklingsprogram är att det fokuserar just på lärarnas yrkesroll och inte så mycket på själva verksamheten. Som utgångspunkt för *Attraktiv Skola* hade man den växande hotbilden av brist på kompetenta lärare i landet i samband med de stora pensionsavgångarna fram till 2010. Skolan måste vara en attraktiv arbetsplats för att kunna locka och behålla nya kompetenta lärare. Detta projekt har nu pågått i tre år (startades hösten 01) och av 113 sökande kommuner har 34 valts ut att delta. Av dessa 34 är det nu 31 kvar inom ramen för projektet. Kommunerna fick välja ut konkreta förslag för hur skolan och läraryrket skall göras

---

¹⁰⁹ *Skolvärlden*, nr 7 /april 2003, s 8.

¹¹⁰ www.lr.se. Lärarnas arbetssituation och arbetsbelastning.(1999).

¹¹¹ www.skola.se.

mer attraktivt. Enligt en rapport som kommunförbundet har gjort är de kommunanställda lärarna mest negativa inför sin arbetssituation.¹¹²

Syftet med projektet *Attraktiv Skola* är bl.a. att visa att det går att skapa en skolorganisation där lärarna ges möjlighet att t.ex. forska och dokumentera sitt arbete. Detta ses som en mycket viktig del i strävan att professionalisera lärarkåren. Bakom projektet står LR, Lärarförbundet, Utbildningsdepartementet, Skolverket, Svenska Kommunförbundet och Sveriges Skolledarförbund.¹¹³ Myndigheten för skolutveckling är huvudman för projektet *Attraktiv Skola*. Skolverket delades den 1 mars 2003 i två olika myndigheter: Skolverket och Myndigheten för skolutveckling. Skolverket skall främst ansvara för utbildningsinspektion, nationell uppföljning och utvärdering. Myndigheten för skolutveckling skall stödja huvudmäns och lokala enheters arbete med lokal verksamhetsutveckling i förskoleverksamhet, skolbarnomsorg, skola och vuxenutbildning.¹¹⁴ Detta gjordes med tanke på att en och samma myndighet inte kan både ha granskande och stödjande uppgifter samtidigt.

Det som gör läraryrket till ett mycket speciellt yrke, är som redan konstaterats, att vi har en obligatorisk skolplikt för alla barn fr.o.m. sju års ålder och att skolan är en arbetsplats för såväl elever som lärare. Eleverna måste m.a.o. befinna sig i skolan vare sig de vill eller inte och därför får läraryrket plötsligt ett helt nytt karaktär: någon vuxen måste finnas till för att ta hand om barnen / ungdomarna medan föräldrarna förvärvsarbetar. Eftersom disciplinära problem anses vara vanligt förekommande i många skolor, väcker det en fråga varför vissa skolor inte behöver lägga lika mycket energi på disciplinära problem. Skolans primära uppgift är att ge alla barn och ungdomar en bred allmän utbildning. I dagens skola har betoningen legat på basämnen svenska, engelska och matematik, eftersom alla elever skall bli godkända i dessa ämnen för att kunna fortsätta sina studier på gymnasienivå.¹¹⁵ Gymnasiekommitténs nya betänkande uppmanar knappast eleverna att göra sitt bästa, eftersom många ungdomar idag tänker att man kommer in i gymnasiet i vilket fall som helst. Godkänd-nivån måste antagligen sänkas om alla blir godkända för vidare studier. När jag tänker på lärarrollen, ett ämne som den här uppsatsen handlar om, är detta ytterligare ett sätt att sänka läraryrkets redan nu obefintliga status. Skolan blir lätt ett förvaringsställe för omotiverade elever i stället för att erbjuda en seriös inlärningsmiljö.

En bra lärare har enligt min uppfattning goda teoretiska kunskaper inom sitt undervisningsämne och är samtidigt en god pedagog, d.v.s. hon/han kan förmedla sina kunskaper till andra på ett entusiastiskt sätt. Denna kombination av kunskap och metodisk specialitet gör läraryrket unikt, vilket inte framhävs tillräckligt ofta. Läraryrkets status kan således enbart höjas genom att gedigna ämneskunskaper kombineras med färdigheter i ledarskap och pedagogik. Om läraryrket dessutom ges en vetenskaplig bas genom att forskning inom utbildningsvetenskap prioriteras, bidrar det utan större ansträngning att upprätthålla en god kvalitet i skolan. Att få vara med och påverka sin situation och få mer flexibel arbetstid och friheten att själv bestämma var man planerar sin undervisning är tillsammans med bättre löneutveckling en förutsättning för lärarnas trivsel i yrket. Det som är påtagligt i vårt postmoderna samhälle är att alla andra yrken vill forma mer och mer flexibla arbetstider, medan lärarna förutsätts att stanna i skolan mellan kl. 8.00-17.00. Ingen annan

---

¹¹² *Kommunernas attraktionskraft som arbetsgivare. Och vad som kan förbättras!* (a.a.)

¹¹³ *Skolvärlden*, 011025, s 37.

¹¹⁴ www.skolutveckling.se

¹¹⁵ I gymnasiekommitténs nya betänkande föreslås att alla elever, oavsett godkända betyg i svenska, engelska och matematik från åk 9, skall gå vidare till gymnasieutbildning. (*Skolvärlden*, 030410, s 40)

arbetsplats i vårt samhälle delar arbetslokaler med så många barn och ungdomar såsom lärare. Alla som har varit i en skola vet vilken ljudnivå och vilket buller det handlar om. Därför kan man inte jämföra läraryrket med de övriga yrkena, eftersom det bara är i skolan som arbetsmiljön har en speciell karaktär p.g.a. den höga ljudnivån bestående av flera människoröster. Det är inte ovanligt att lärare lider av tinnitus, d.v.s. abnorma, obehagliga ljud från det ena eller båda öronen.¹¹⁶

När det gäller kompetensutveckling eller vidareutbildning är det vanligt i andra yrken att man åker bort med sina kollegor för att genom olika gemenskapsfrämjande åtgärder skapa en trevlig arbetsmiljö. Lärarna förväntas stanna i skolan och samarbeta i arbetslag efter en arbetsdag, eftersom kommunerna inte har samma ekonomiska möjligheter att upprätthålla en god kvalitet inom lärarnas kompetensutveckling. Dessutom behöver skolan vikarier för de frånvarande lärarna, vilket medför dubbla lönekostnader. En annan aspekt som har väckt många tankar hos mig är att alla som arbetar i skolan skulle i framtiden kallas för lärare. I mina intervjuer kom inte detta förslag fram, eftersom vi aldrig diskuterade skillnader mellan förskollärare, fritidspedagog eller lärare. I det övriga samhället, t.ex. inom sjukvården förväntas läkarna specialisera sig för att bättre kunna ta hand om sina patienter. Det finns en risk att läraryrket i framtiden kommer att genomgå någon form av avprofessionalisering, vilket förmodligen kommer att påverka läraryrkets status och ungdomarnas framtida yrkesval negativt. Med detta menar jag att lärarprofessionen jämföras med alla andra yrken i skolan. Tanken att alla yrken är likvärdiga är vacker i och för sig, men läraryrket har ändå en speciell samhällselig uppgift, nämligen uppfostrandet av den växande generationen och att denna generation står välrustad med sina kunskaper inför framtiden.

En stor nackdel med de individualistiska trenderna i dagens postmoderna skola är att de inte tar hänsyn till elevernas behov att få uppleva andra elevers tankar och upplevelser. När alla elever arbetar med sina egna arbeten i sin egen takt, är det ytterst viktigt att läraren ordnar kollektiva sammankomster, där eleverna får redovisa för varandra vad de har åstadkommit. Enligt Carlgren (1999) innebär det nya arbetssättet i skolan enligt det postmoderna synsättet att man utvecklar sin egen förståelse och sina egna ståndpunkter i en mer eller mindre reflekterande och självstyrd process. Lärarens arbetssituation kan därför lätt upplevas som splittrad och läraren kan ha svårt att överblicka situationen i klassrummet. Elever behöver flera tillfällen att diskutera och reflektera med hjälp av läraren det de har lärt sig. Annars uppstår risken att inläringen förblir för ytlig. Habermas tankegångar angående det kommunikativa handlandet blir vid dessa diskussionstillfällen centrala och viktiga ur inläringssynpunkt. Enligt en av mina respondenter är inte barn längre barn, utan de konfronteras med vuxenvärlden mycket tidigare än vad deras föräldrar gjorde. Därför behöver dagens elever bra vuxna förebilder som de kan diskutera med och som hjälper dem att hitta rätt i många olika valsituationer.

Enligt en rapport från Världshälsoorganisationen, WHO, har antalet självmordsförsök bland 15-19-åringar under år 2000 fördubblats jämfört med 1991.¹¹⁷ Både lärare och den övriga personalen i skolorna måste enligt WHO få särskild utbildning för att känna igen symtomen hos deprimerade elever och bemöta var och en med empati och respekt. Vid akuta fall skall varje skola ha rutiner för vad som skall göras. Om inte föräldrarna är möjliga att nås skall en lärare, en kurator eller en sjuksköterska personligen följa med till sjukhuset när en elev mår psykiskt dåligt. Efter alla nedskärningar i skolan finns oftast inte kuratorer och sjuksköterskor tillgängliga, och då är det läraren som får ta på sig ansvaret. Vem tar hand om de andra

---

¹¹⁶ Bra Böckers Lexikon 2000.

¹¹⁷ *Dagens Nyheter*, 001217, A6.

eleverna, när läraren följer med eleven till sjukhuset? Detta kan räknas som ytterligare en stressfaktor för lärare.

Lärarnas svåra arbetssituation innebär att många lärare försöker utnyttja kvällar och helger för att klara arbetsuppgifterna. Detta innebär en långsam förslitning med en stor risk för utbrändhet. Enligt en undersökning¹¹⁸ som LR (Lärarnas Riksförbund) har gjort framgår tydligt att 80 procent av de intervjuade 492 lärarmedlemmar klagar över att det är svårt att koppla av under kvällar och helger. Att medvetet hårdprioritera och minska kvalitén i undervisningen innebär att elever i behov av särskilt stöd inte får den hjälp och det stöd de har rätt till. Å andra sidan får inte de ambitiösa och begåvade eleverna heller den stimulans och guidning de behöver. Det ökade våldet och mobbning bland eleverna påverkar också lärarnas redan nu svåra arbetssituation. Ofta är det just elever i behov av särskilt stöd som är inblandade i olika mobbningsärenden ute i skolorna. Om inte skolan har tillräckliga resurser för att reda ut dessa problem, blir alla inblandade drabbade och då kan lätt en ond cirkel uppstå.

Att skolan ger kunskap är viktigt, men det är minst lika viktigt att skolan förmedlar en bra värdegrund. Skolans viktiga uppgift är att forma ungdomar som kan tänka själva, som tar ställning och som försvarar demokratin. Här kommer skolans fostrande roll tydligt fram: att garantera att så få som möjligt fastnar i negativa engagemang. Det är viktigt att diskutera skillnaden mellan vad som är elevens ansvar för sin egen inläring och lärarens ansvar för att eleven uppnår sin potentiella kunskapsnivå. Hela 1990-talet har betonat elevens eget ansvar för sitt eget lärande, som i praktiken har inneburit ökad individualisering och mer projektinriktat arbete. Enligt min mening behöver de flesta av dagens elever inte den fria skolkulturen som råder i många av landets skolor. Saknaden av tydliga spelregler och gränssättning skapar just den otrygghet som många elever även upplever i dagens postmoderna samhälle. Varje människa har rätt att försöka göra det bästa möjliga av sitt liv och samhället har då en plikt att erbjuda varje individ en möjlighet till detta via medborgerlig utbildning.

Vi är olika och har olika talanger och begåvningar. I skolan får vi tillfälle att utöva oss våra talanger. Om inte vi trivs i skolan och upplever tillvaron som meningsfull, kommer vi inte att lära oss någonting och inte ta skolan på allvar. Om eleverna ges alltför stor frihet för att planera sin egen undervisning, finns en stor risk att eleverna inte vill ta ett eget ansvar för att odla den talang de har. Här är det viktigt att vara optimistisk och komma ihåg att varje människa äger någon talang och det är skolans uppgift att hitta denna talang hos varje individ. Vi får inte falla in i tänkandet att det finns elever som inte har någon talang, utan den ständiga goda tron att den finns måste finnas med. När man sedan har hittat den individuella talangen hos varje elev är det viljan, ambitionen att utveckla sig själv, som blir elevens eget ansvar. Skolans uppgift blir således att se till att varje elev, även de i behov av särskilt stöd, tar sitt eget ansvar och finner en meningsfull tillvaro i skolan. Hargreaves (1998) betonar begreppet omstrukturering, vilket i detta sammanhang innebär att hjälpa varje enskild elev att "lära sig att ta vara på sina förmågor". Tillvägagångssättet, däremot, är ingen enkel uppgift, men anhängarna till principen omstrukturering försöker skapa sådana inlärningsmöjligheter inom skolan som hämtar sin energi från kollegiets gemensamma kunskapsökande, som genomsyras av ett genuint resultatansvar och som styrs av gemensamma beslutsprocesser.

---

¹¹⁸ www.lr.se. *Lärarnas arbetssituation och arbetsbelastning*. (1999).

Anpassning av undervisning till enskilda elever, särskilt vad som gäller dem i behov av särskilt stöd, har under en lång tid varit ett krav på den svenska skolan. Det framkom i mina intervjuer att lärarnas tid inte räcker till för att ta hand om alla elever i klassen samt följa deras utveckling på ett önskvärt sätt. Ändå betonar Lpo 94 att skolan har ett särskilt ansvar för de elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen för sin utbildning. Därför kan utbildning inte heller utformas lika för alla. Det krävs också att undervisningen skall anpassas till varje elevs förutsättningar och behov. Därutöver skall utbildningen vara likvärdig, oavsett var i landet den anordnas. (Lpo 94, s 6). Samtidigt betonar Lpo 94 att eleverna skall få en utbildning av hög kvalitet. (s 17). Enligt mitt sätt att se ställer detta mycket stora, ibland t.o.m. helt orimliga krav på lärarna. Lärare är redan en av de största yrkesgrupperna som representerar de "utbrändas" kategori. Vi borde våga ta upp detta ämne till vidare diskussion och försöka lösa problemet så att alla delaktiga parter får det bättre i sin dagliga arbetssituation.

Det som jag särskilt vill lyfta fram i denna uppsats är lärarnas redan nu pressade arbetssituation och kraven att alla barn är berättigade till en lyckad skolgång. Den ideologiska föreställningen för grundskolan var en skola där alla barn får möta ungefär samma krav. Alla elever skulle erbjudas en möjlighet att oavsett ekonomisk bakgrund kunna skaffa sig en utbildning. Enligt Helldin (1998) skulle utbildningen vara allas utbildning. Tanken var att de sent mognande barnen och elever i behov av särskilt stöd skulle dra nytta av att de tidigt utvecklade barnen skulle "dra dem med sig"¹¹⁹ Målet var att skapa ett jämlikt och demokratiskt utbildningssystem. Tanken var också att utplåna ekonomiska och sociala klyftor i samhället. Hadenius (1990) konstaterar att det är svårt att ge samma utbildning till alla eftersom olika personer drar olika nytta av utbildningen som är gratis i vårt samhälle. Hon menar att både de studiemotiverade och de icke-skolmotiverade eleverna upplever skolsituationen som otillfredsställande eftersom de inte får tillräcklig eller rätt sorts stimulans i sin inlärningsprocess. Såsom jag tidigare konstaterat är det framför allt elever från icke-studiemotiverade hem, som mest drar fördel av mindre undervisningsgrupper enligt Skolverkets undersökning.

Lärare i dagens skola har märkt att deras yrke har förändrats, liksom den omgivande postmoderna världen utanför deras arbetsplats. Såsom Hargreaves (1998) uttrycker det:

Lärare vet att deras yrke håller på att förändras, liksom den värld som deras yrke utövas i. Att försöka hantera dessa komplexa och accelererande förändringar på ett isolerat sätt, utan att rubba dagens strukturer och kulturer, kommer bara att resultera i ännu större överbelastning, intensifiering, skuld känsla, osäkerhet, cynism och utbrändhet.(s 276).

Kvaliteten på inläringen i klassrummet kan bli sämre om lärare möter allt fler krav och förändringsåtgärder som påtvingas dem utifrån. Arbetsbelastningen för lärarna har blivit så hög, att var fjärde lärare funderar på att byta yrke och tid för återhämtning är ett stort problem. Många lärare har valt att frivilligt gå ner i sin tjänst. Enligt LR:s (Lärarnas Riksförbund) ordförande Metta Fjelkner drabbar detta lärarna personligen, men också eleverna, som i ökad utsträckning får undervisning av personer utan adekvat utbildning, d.v.s. icke behöriga lärarvikarier.¹²⁰ Läraryrket måste få bli ett attraktivt framtidsyrke. Enligt denna undersökning, som Lärarnas Riksförbund har gjort, är högre lön, mindre elevgrupper och ökade verksamhetsresurser väsentliga för att öka läraryrkets attraktionskraft. Även ökat inflytande, en mindre bunden arbetstid, en mer positiv syn på skolan och lärarna från samhällets sida,

¹¹⁹ Föreläsning av P. A. Rydelius, LHS, 981125.

¹²⁰ www.lr.se. Lärarnas Riksförbund: Arbetsplatsundersökning 2001.

bättre kompetensutveckling, minskad arbetsbelastning, bättre lokaler och utökad samverkan står högt upp på listan.

Allt tyder på att ett väsentligt hjälpmedel för att förbättra lärarnas arbetssituation är att drastiskt minska elevantalet i undervisningsgrupperna. Bra pedagogiska resultat hänger ihop med rätt lärarkompetens. Fler vuxna räcker inte heller att garantera den bästa möjliga inlärningsmiljön för eleverna. Också klasstorlekens betydelse är avgörande för inläringen. Mindre klasser ger lugnare studieklimat. Det är framför allt elever som kommer från icke studiemotiverade hem, som mest drar fördel av mindre undervisningsgrupper. Även elever i behov av särskilt stöd skulle bättre få det stöd de är berättigade att få, om klasserna var mindre.

Enligt Hargreaves (1998) är det hög tid att reglerna för lärarnas arbete förändras i takt med den nya världen. De enda som vet, hur och i vilken omfattning förändringarna skall ske, är lärarna själva. Därför har jag fört fram åtminstone några av miljoner lärarröster för att exemplifiera läraryrkets specifika karaktär. En annan viktig sak som är viktigt att lyfta fram är varför så många nyutexaminerade lärare väljer att lämna yrket i förtid och att försöka hindra och förändra denna tendens innan det är för sent. Att det handlar om arbetsmiljö och lön är inte svårt att spekulera om, och därför är det just dessa två indikatorer som snarast måste åtgärdas om man vill ha nya lärare och även locka tillbaka de lärare som redan har lämnat skolan för att arbeta i andra yrken. Såsom jag redan tagit upp, enligt Carlgren och Marton (2000), är lärarens huvudsakliga uppgift i skolan och alltid har varit att åstadkomma lärande hos elever, inte i första hand att delta i det övriga utvecklingsarbetet, vilket får komma först i andra hand. Varje lektion kräver noggranna förberedelser, planering och efterarbete t.ex. i form av rättningsarbete. De andra uppgifterna, föräldramöten och lärarmöten har hittills varit ”osynliga” och därför har läraryrket i många ögon hittills framstått som mindre krävande än vad det i verkligheten är. (Hargreaves, 1998).

Den rörliga mosaiken och den påtvingade kollegialiteten, d.v.s. fragmentisering av skolans inre arbete, såsom tidigare konstaterats, kan enligt Hargreaves lätt förvandlas till en s.k. manipulerande mosaik, där lärare och olika skolor har ansvar men inte makt. Orsaken till detta är att läroplaner och olika testsystem är underkastade en centralstyrning. Skolan är ett av den offentliga sektorns kärnområden och styrs därför politiskt. Politikerna och lärarna måste visa ömsesidig respekt och lita på varandra. Lärare måste även kunna samarbeta med föräldrarna och kunna ta tillvara det intresse och engagemang de visar för skolan. Nöjda elever, föräldrar och lärare är kännetecknande för en bra skola. Ett läraryrke är ett unikt yrke. Det är ett krävande och kreativt yrke, där lärarens främsta uppgift är att skapa positiva, motiverande inlärningsmiljöer för våra barn och ungdomar. Men det är enbart de professionella lärarna, som vet hur undervisningen skall organiseras och läggas upp för att de nationella undervisningsmålen skall kunna uppnås. Det är endast lärarna själva som kan försöka förändra sin arbetssituation. Enligt Rönnerman (1998) är det mycket väsentligt, att all framgångsrik samverkan i lokala utvecklingsarbeten härstammar från lärarna själva. Jag är övertygad om att det är bara lärarna själva som är kapabla att lyfta fram och ändra på det som måste ändras. Det kan varken någon annan yrkesgrupp eller politiker göra.

Hargreaves (1998) anser att lärarnas samarbetsgrupper i form av ”påtvingade kollegialitet” inte är spontana, frivilliga och utvecklingsorienterade. Om man skulle vilja styra lärarenergin åt rätt håll, borde man enligt min uppfattning se till att lärarnas egna initiativ och spontanitet är grunden för dessa möten (administrativ avreglering). I dagens skola genomför lärarna direktiv, som kommer från skolledningen eller olika skolmyndigheter. Vidare skulle lärarna

ges mer utrymme för självvald individuell planering och egen reflektion (icke-obligatoriskt deltagande). Bundenheten till bestämda tider och platser för samarbetet skulle få mindre betydelse. Resultaten av olika samarbetsformer skulle bli mer oförutsägbara, vilket skulle öka lärarnas egen kreativitet när de får samarbeta av fri vilja.

Det som Hargreaves kommer fram till är att det måste vara viktigare för administrationen att tillämpa flexibilitet och låta lärarna använda sin egen bedömningsfråga, så att de själva kan avgöra hur de ska använda sin undervisningsfria tid. (s 211). Han finner således tre skäl till en sådan flexibilitet. För det första ser man den undervisningsfria tiden i ett vidare perspektiv, som berör lärarens liv och arbetsförhållanden som helhet. Enligt min uppfattning kan läraryrket ses som ett kreativt, konstnärligt yrke, vilket kräver en annan typ av frihet än de flesta ”vanliga” yrken. För det andra kan man använda denna tid till aktuella saker med hög prioritet. Det kan handla om föräldramöten eller andra möten med olika myndigheter. Det måste även innebära lärarens möjligheter att kunna utföra vissa arbetsuppgifter under vissa, självutvalda tider. För det tredje är det frågan om lärarens professionalitet, vilket förutsätter lärarens rätt och möjlighet att göra självständiga bedömningar om vad som är bäst för eleverna. Det är ju bara läraren själv som känner eleverna och deras behov. I dagens skola anses s.k. arbetslagsmöten vara så viktiga, att allt annat får komma i andra hand.

Om jag har förstått Hargreaves rätt, så behöver lärarna den undervisningsfria tiden helst samtidigt för att *skapa möjligheter för samarbetet*, men inte för att bli styrda och tvingade för att samarbeta. Enligt Hargreaves (1998) är organisationer som har störst chans att lyckas i den postmoderna världen de som präglas av flexibilitet, anpassningsförmåga, kreativitet, förmåga att ta vara på möjligheter, samarbete, kontinuerlig utveckling, en positiv förhållning till problemlösning och som är motiverade att lära sig maximalt om omgivningen och sig själva. Det enda som behövs är att se till att lärarna får mer konkret tid och mer inspirerande och kreativ arbetsmiljö. Möjligheten till eftertanke och reflektion har minskat i en alltför stor utsträckning. En av mina lärare (H) konstaterar: *Så det går åt hemskt mycket energi till pappersarbete. Vi har ingen tid för reflexion... det här jagandet hela tiden, det är det största problemet.* Under det senaste decenniet har lärarnas administrativa arbetsuppgifter ökat markant, exempelvis skriftlig information (s.k. omdömesdatabaser¹²¹), protokollskrivande, individuella materialbeställningar, åtgärdsprogram o.s.v. vilka ofta innebär minskad tid till direkt arbete med eleverna. Den postmoderna läraren behöver helt enkelt mer frihet och makt under ansvar. Hon behöver tid för att reflektera det hon gör, både ensam och tillsammans med sina kollegor. Respekten och förtroendet för läraryrket tycks ha minskat, vilket vi måste vinna tillbaka. Lärarbristen är ett stort hot i framtiden¹²² och läraryrket måste göras mer attraktivt för att kunna rekrytera kompetenta individer in i skolans verksamhet.

Jag har haft förmånen att få vara med i ett skolobservationsprojekt inom Nordost observatörsprojekt. Det som är uppenbart är att alla skolor inte har samma kvalité och engagemang i sin undervisning. En viktig orsak är naturligtvis vilken slags ledare och vilka medarbetare som arbetar i skolan. Enkvist (2000) är mycket skeptisk till att forskollärare och fritidspedagoger kan bli rektorer i grundskolan. Detta är naturligtvis mycket individuellt och beror på personens karisma och yrkeserfarenhet. Hon menar att det kan bli svårt att vinna medarbetarnas respekt om man inte har samma grundutbildning som de har. Att ha samma grundutbildning, samma skolkultur bakom sig är således ytterst viktigt för att vinna sina medarbetares förtroende. Den engagerade, duktiga och populära läraren blir därför med sitt

---

¹²¹ Ett dataprogram för skriftlig information angående elevens skolprestationer.

¹²² www.sns.se. Rapport 2003: Den svenska skolan – effektiv och jämlik? SNS Välfärdspolitiska rådet granskar Sveriges utbildningspolitik.

föredöme oftast också en bra skolledare. Konstruktiv kritik mot t.ex. arbetsgivare får aldrig vara ett incitament för sämre löneutveckling. Det måste också finnas tid att hinna diskutera skolans arbetsituation och nya idéer och det har man tyvärr inte tid med i dagens skola. Förutbestämda möten tar all tid i anspråk och alla spontana pedagogiska diskussioner försvinner lätt när det inte finns utrymme till det. Debatten och diskussionen får inte tystna. Då först får vi en dynamisk arbetsmiljöutveckling i varje enskild skola.

Denna uppsats har varit ett försök att belysa läraryrkets unika, offentliga, komplicerade och samhällsviktiga men också mycket roliga och givande karaktär. Det är en stor utmaning att vara lärare i dagens skola. Det kräver mycket att få vara med och forma framtiden. Att inom ett enda yrke ha ingredienser från många andra yrken och att kunna sammansmälta dem till en enhetlig symbios är en stor och svårhanterlig konst som förtjänar större uppmärksamhet och högre status än vad detta yrke har i dagens samhälle.

När det gäller den fortsatta forskningen, vore det mycket intressant att få jämföra de övriga nordiska ländernas syn på lärarrollen och hela skolväsendet. Exempelvis i Finland har man betydligt mindre obligatoriska möten och ingen närvaroplikt i skolan under den undervisningsfria tiden. F.d. skolinspektör i Stockholm, Per Settergren, konstaterar att det numera är ett väl belagt faktum att det finns ett klart och tydligt samband mellan kvaliteten på ett lands skola och utbildning och dess ekonomiska tillväxt och välstånd.¹²³ Han menar att skolan bara har en betydelsefull tillgång att lita till för sina uppgifter, och det är personalen, d.v.s. lärare: *Det är i samspelet mellan människorna i skolan, mellan elever och lärare, som inläring och tillväxt av kunskaper och färdigheter sker.* Settergren vill därför höja lärarnas löner och status för att bibehålla en hög standard på utbildningen. Det viktiga är dock att komma ihåg att det är enbart lärare som vet vad som kan och behöver förändras kring detta fantastiska yrke.

Nedan illustreras läraryrkets specifika karaktär av Frankrikes f.d. utbildningsminister, Jean-Pierre Chevenement, (1985):¹²⁴

Det finns inget vackrare yrke, inte heller något viktigare för landet än lärarens yrke. Åt honom anförtros det dyrbaraste vi har, våra barn. Man kan aldrig tillräckligt många gånger säga hur mycket landets framtid beror på kvalitén hos dess lärare. Det är därför man först måste tillskriva dem den aktning som de förtjänar: det land som sänker halten på sina undervisare begår självmord.

---

¹²³ Svenska Dagbladet, 010120, s 22. *Skolans kris hotar hela nationen.*

¹²⁴ Källa okänd. Hittats på en anslagstavla i ett personalrum någonstans i Sverige.

Referenser

Offentligt materiel / hemsidor

Bonniers svenska ordbok. (2001). Modern svensk standardordbok, nya ord, främmande ord, facktermer och fraser. 2000-talets ordbok. Stockholm: Albert Bonniers Förlag AB.

Bra Böckers Lexikon 2000. Tryckt i Belgien: Bokförlaget Bra Böcker AB, Höganäs, 1998.
Läraryrket: Kunskap och kärlek – visioner om läraryrket. Stockholm: TriPrint AB, 1998.

Kommunernas attraktionskraft som arbetsgivare. Och vad som kan förbättras! Svenska kommunförbundet, 118 82 Stockholm. Tfn: 08 – 452 71 00, Fax: 08 641 15 35.
www.svekom.se

Kunskap och kärlek. – Visioner om läraryrket. (1998). Stockholm: TriPrint AB.
Läraryrket. Segelbåtsvägen 15, Box 12 229, 102 26 Stockholm.

Pedagogisk Uppslagsbok. Från A till Ö utan pekpinna. (1996). Fälth's Tryckeri, Värnamo.
Läraryrket. Informationsförlaget.

Projektet Attraktiv Skola. Högskolan på Gotland, 621 67 VISBY. Tel. 0498-29 97 54.
<http://www.skola.se>. E-post: attraktiv@skola.se.

Projektet Skolstorm: En skola i förändring. Rapport från Skolstorm 1998 – ung brainstorm för bättre skola. www.skandia.se/idéer.

Prop.(1990/91:18). Regeringens Proposition om ansvaret för skolan. Stockholm.

Lärares yrkesetik – Eleven alltid i centrum. (2001). Nordisk Bokindustri.(Broschyr).

Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet. Lpo 94.
Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Läroplan för de frivilliga skolformerna. Lpf 94. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Nämnamnaren – matematik ett kärnämne. (1995). Göteborgs universitet: Institutionen för ämnesdidaktik. E-post: Namnaren@ped.gu.se.

Regler för målstyrning. Grundskolan. Skollagen, Grundskoleförordning, Läroplan, Kursplaner, Betygskriterier. Sjätte upplagan. Svensk Facklitteratur. Borås: Centraltryckeriet. (2000).

SOU (Statens offentliga utredningar). 1997:21. *Växa i lärande.*

Skola i förändring. (1998).En antologi om lärande på andra villkor. Läraryrket.
Falköping: Elanders Gummessons.

Skola i förändring. (1998). En antologi om lärande på andra villkor. Lärarförbundet. Falköping: Elanders Gummessons.

Skolverket. (1998a). *Nationella kvalitetsgranskningar. Aktuella områden: Rektor som styrfunktion i en decentraliserad skolorganisation. Undervisning av elever i behov av särskilt stöd. Läs- och skrivprocessen som ett led i undervisningen.*

SNS – Studieförbundet Näringsliv och Samhälle – är ett fristående nätverk av ledande beslutsfattare i privat och offentlig sektor med engagemang i svensk samhällsutveckling.
www.sns.se

Svenska Akademiens Ordlista över det svenska språket. AIT Gjøvik AS Norge, 2000.

Svenska Unesco. (1996). *Salamanca-deklarationen och handlingsram för undervisning av elever med behov av särskilt stöd.* Svenska Unescorådets skriftserie nr 4/96.

Vad säger skollagen? (1999). Nihlfors E. och Förlagshuset Gothia AB. Växjö: Grafiska punkten.

Vitboken. Svart på vitt om skolan. Sverige börjar i skolan. Lärarnas Riksförbund.

www.kunskapsskolan.se.

www.lr.se. Lärarnas Riksförbunds hemsida.

www.skolverket.se.

www.tabyfriskola.se.

Periodika

Dagens Nyheter

KS-Nytt. Lärarnas riksförbund: Klass-och speciallärarföreningen. Box 3529, 103 69 Stockholm. Tel 08 – 613 27 00. Fax 08 – 20 78 08.

Skolbarn. E-post: skolbarn@fortbild.se. Box 34, 171 11 Solna. Fax: 08 – 54 54 53 49.

www.fortbild.se.

Skolvärlden. (2001). *Läraryrket är inget individuellt uppdrag.* Tore Persson. (Nr 17, s 4).

Skolvärlden. (2001). *Rikta uppdraget rätt.* Ledare. (Nr 18, s 3).

Skolvärlden. (2001). *LR-konferens för arbetet med Attraktiv Skola.* (Nr 18, s 37).

Svenska Dagbladet

Övriga referenser

- Alvesson, M. & Sköldberg, K. (1994). *Tolkning och reflexion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Atterström H. och Persson, R. S. (2000). *Brister eller olikheter? Specialpedagogik på alternativa grundvalar*. Lund: Studentlitteratur.
- Ball, S. (ed.). (1990). *Foucault and education. Disciplines and Knowledge*. London EC4P 4E: Routledge 11 New Fetter Lane.
- Bauman, Z. (1995). *Postmodern etik*. Göteborg: Daidalos.
- Bennich-Björkman, L. (2002). *Någonting har hänt. Förbättring och frustration i svenska lågstatusskolor*. SNS Förlag, Box 5629, 114 86 Stockholm. Telefon: 08- 507 025 00, Telefax: 08 – 507 025 25.
- Björklid, P. och Fischbein, S. (1996). *Det pedagogiska samspelet*. Lund: Studentlitteratur.
- Boman, Y. (2002). *Utbildningspolitik i det andra moderna. Om skolans normativa villkor*. Doktorsavhandling. Örebro universitet: Studies in Education 4.
- Broady, D. (1991). *Sociologi och epistemologi*. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin. Stockholm: HLS Förlag.
- Busk, Y. i samarbete med Ehrstrand, B. (2003). *Rinkebyskolan. Framtidstro-ledarskap-helhetssyn*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur. www.nok.se.
- Carlgren, I. (red.) (1999). *Miljöer för lärande*. Lund: Studentlitteratur.
- Carlgren, I. & Marton, F. (2000). *Lärare av i morgon*. Pedagogiska Magasinets skriftserie, nummer ett. Kristianstads Boktryckeri AB. Lärarförbundets Förlag.
- Danielsson, L. & Liljeroth, I. (1996). *Vägval och växande. Förhållningssätt, kunskap och specialpedagogik för yrkesverksamma hjälpare*. Stockholm: Liber AB.
- Dewey, J. (1980). *Individ, skola och samhälle. Pedagogiska texter av John Dewey*. Urval, inledning och kommentarer av Sven G Hartman och Ulf P Lundgren. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.
- Enkvist, I. (2001). *Feltänkt. En kritisk granskning av idébakgrunden till svensk utbildningspolitik*. Kristianstad: SNS Förlag.
- Ely, M. m.fl. (1993). *Kvalitativ forskningsmetodik i praktiken – cirklar inom cirklar*. Lund: Studentlitteratur.
- Eriksson, G. (2000). *Ett radikalkonstruktivistiskt perspektiv på grundläggande matematiskt lärande*. En litteraturstudie. Magisteruppsats i pedagogik med inriktning mot specialpedagogik. (61-80 p). Lärarhögskolan i Stockholm: Institutionen för individ, omvärld och lärande.

- Fischbein, S. (1992b). Samspel mellan individförutsättningar och miljöpåverkan i individers utveckling. I: Björklid, P. och Fischbein, S. (red.). *Individens samspel med miljön. Ett interaktionistiskt perspektiv på pedagogik*, s 43-57. Stockholm: HLS Förlag.
- Fischbein, S., Kylén, G., Alba, G., Frank, K & Kylén, A. (1995). *En modell för helhetssyn. Del IV en samspelsmodell utifrån pedagogiskt perspektiv*. Ett undervisnings- och arbetsmaterial för lärarutbildare. Utprovningssupplaga. Lärarhögskolan i Stockholm.
- Fischbein, S. (2000a). *Specialpedagogisk kunskap från olika teoretiska utgångspunkter*. Arbetsmaterial. Lärarhögskolan i Stockholm: Institutionen för individ, omvärld och lärande.
- Fischbein, S. and Folkander, M. E. (2000b). *Reading and writing ability and drop-out in the Swedish upper secondary school*. Department of Human Development, Learning and Special Education, Stockholm Institute of Education.
- Gewirtz, S., Ball, S.J. and Bowe, R. (1995). *Markets, Choice and Equity in Education*. Open University Press Celtic Court, 22 Ballmoor, Buckingham MK 18 1XW and 1900 Frost Road, Suite 101 Bristol, PA 19007, USA.
- Hadenius, K. (1990). *Jämlikhet och frihet. Politiska mål för den svenska grundskolan*. Stockholm: A/W International. Doktorsavhandling.
- Hargreaves, A. (1998). *Läraren i det postmoderna samhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Helldin, R. (1997). *Specialpedagogisk kunskap som ett socialt problem – en historisk analys av avvikelser och segregation*. Stockholm: HLS Förlag.
- Helldin, R. (1998). *Kommunerna och den specialpedagogiska verksamheten – nutid och framtid*. Stockholm: HLS Förlag.
- Helldin, R. (2002). *Specialpedagogik och sociala problem i gymnasieskolan. En granskning av skoldemokratis innebörder och kvalitet*. Lund: Studentlitteratur.
- Holm, C. (1999). *Betyg – en dold utslagsmekanism eller ett sätt att motivera?* C-uppsats. LHS: Institutionen för Individ, Omvärld och Lärande. Specialpedagogik.
- Hugosson Thors, C. (red). (2003). *Värdera och utvärdera*. Pedagogiska Magasinets skriftserie, nummer två. Lärarförbundet, Lärarförbundets Förlag. Tel: 08 – 737 65 00. e-post: forlaget@lararforbundet.se
- Ingelman, R. (1996). *Upplevelsepedagogik och Äventyrsmetodik. Tankar om undervisning*. Kalmar: KalmarSund Tryck. Ekelunds Förlag AB.
- Isaksson, C. (red.).(2000). *En skola för alla? På jakt efter det nationella uppdraget*. Lärarnas Riksförbund granskar den svenska skolan. Smedjebacken: Fälth & Hässler.
- Jönsson, B. (1999). *Tio tankar om tid*. Finland: WS Bookwell. Bodil Jönsson och Brombergs Bokförlag.

- Jörbeck, A & Levén, S. (1995). *Kvalitet i skolan – ett sätt att tänka, ett sätt att handla*. Lund: Studentlitteratur.
- Kjellman, A-C. (2001). *Hurra för valfriheten - men vad ska vi välja?* Stockholm: HLS Förlag. Doktorsavhandling: Studies in Educational Sciences 34.
- Lange, A-L. (1996). *Från uppväxttid till vuxenliv. Biosociala Faktorerers betydelse för utveckling och hälsa i vuxen ålder*. LHS: Institutionen för specialpedagogik. Specialpedagogisk kunskap: Forskning – nr 1 – 1996.
- Larsson, H.a. (2002). SNS Förlag, Box 5629, 114 86 Stockholm. Telefon: 08- 507 025 00, Telefax: 08 – 507 025 25.
- Liljequist, K. (1994, 1999). *Skola och samhällsutveckling*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindstrand, P. (1998). *Diagnosen – ett tidstypiskt fenomen?* Diagnoser och förklaringsmodeller till barns svårigheter i slutet av 1900-talet. LHS: Institutionen för specialpedagogik. D- uppsatser. Rapport nr 10. Specialpedagogisk kunskap.
- Mattsson, (1996). *Vinter i folkhemmet. En studie av den svenska modellen på lokalplanet*. Göteborgs universitet: institutionen för socialt arbete. Akademisk avhandling.
- Malmström, Györki och Sjögren. (1990). *Bonniers svenska ordbok*. Finland: Otava.
- Mazzarella, M. (2002). *Linjer mellan stjärnor*. Essäer om identitet. Finland: Pieksämäki: RT-Print.
- Nilsson, N-E. (2002). *Skriv med egna ord. En studie av läroprocesser när elever i grundskolans senare år skriver forskningsrapporter*. Doktorsavhandling. Malmö universitet, institutionen för kultur och kommunikation.
- Orlenius, K. (2001). *Värdegrunden – finns den?* Stockholm: Runa Förlag AB.
- Patel, R. & Davidson, B. (1994). *Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur.
- Rothstein, B. (2002). *Vad bör staten göra? Om välfärdstatens moraliska och politiska logik*. SNS Förlag, Box 5629, 114 86 Stockholm. Telefon: 08- 507 025 00, Telefax: 08 – 507 025 25.
- Rönnerman, K. (1998). *Utvecklingsarbete – en grund för lärares lärande*. Lund: Studentlitteratur.
- Sivertun, U. (1997). *Social och kulturell problematik i skolan*. Elever i specialpedagogisk verksamhet. (EVS-projektet). Lärarhögskolan i Stockholm: Specialpedagogisk kunskap: Forskning – nr 2.1997.
- Säfström, C.A. & Östman, L. (red.) (1999). *Textanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Wilenius, R. (1976). *Kasvatuksen ehdot*. Finland, Jyväskylä: K.J. Gummerus Oy Bokförlag.

Bilagor

Till rektor

030210

Mitt namn är Caisa Holm och jag arbetar som specialpedagog. Parallellt med mitt arbete studerar jag på magisterprogrammet i pedagogik med inriktning mot specialpedagogik (61-80 p).

I kursen ingår vetenskapsteori och forskningsmetodik, litteraturfördjupning samt att skriva en D-uppsats. Min uppsats kommer att handla om den förändrade lärarrollen i det postmoderna samhället i ett specialpedagogiskt perspektiv.

Jag skulle nu vilja intervjua några lärare i Din skola. Givetvis kommer inte namn på person, skola eller ort att förekomma i uppsatsen.

Tack på förhand!

Med vänliga hälsningar

Caisa Holm

Bilagor:

- ETIK – Forskningsetiska principer i humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning.
- Intervjufrågor

D- uppsats i pedagogik med inriktning mot specialpedagogik 61-80 p:

Den komplicerade lärarrollen i det postmoderna samhället i ett specialpedagogiskt perspektiv

Intervju angående lärarnas yrkesroll och arbetssituation

Intervjun är konfidentiell och sker under tystnadsplikt. Du behöver inte svara på alla frågor om du inte vill. Du kan avbryta när du vill. Jag kommer att avidentifiera intervjun efteråt. Ditt riktiga namn kommer inte med. Citat som kan avslöja identiteten tas inte med i uppsatsen.

Intervjufrågor:

1. Ge exempel på intressanta arbetsuppgifter! / När trivs Du som bäst?
2. Berätta om någon arbetsam / besvärlig situation? Vad är det värsta Du vet med lärarjobbet?
3. Vad anser Du om läraryrkets status? Hur upplever Du att människor utanför skolan ser på Ditt arbete? Har Du något exempel på då Du upplevt uppskattning för Dina arbetsinsatser? Hur betraktar kolleger på andra skolstadier än Ditt Din arbetsinsats?
4. Vad tror Du man kan göra för att förbättra lärarnas arbetssituation / arbetsvillkor?
5. Vilka tankar har Du angående barn i behov i särskilt stöd? Kommer Du i kontakt med barn i behov av särskilt stöd? Hur har Du möjlighet att lösa komplicerade arbetssituationer? Får du tillräckligt stöd när Du behöver det?
6. Vilken förändring kan Du se i lärarrollen under de senaste tio åren?
7. Hur upplever Du din arbetsplatsituation?

Tack för att Du svarade på dessa frågor!

Caisa Holm

ETIK – Forskningsetiska principer i humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning

Antagna av HSFR (Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet 1996)

Syftet med principerna är att det skall ge normer för forskare och deltagarna i forskningen.

Fyra huvudkrav:

1. Informationskravet: Forskaren skall informera de av forskningen berörda om den aktuella forskningsuppgiftens syfte.
2. Samtyckeskravet: Deltagare i en undersökning har rätt att själva bestämma över sin medverkan.
3. Konfidentialitetskravet: Uppgifter om alla i en undersökning ingående personer skall ges största möjliga konfidentialitet och personuppgifterna skall förvaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan ta del av dem.
4. Nyttjandekravet: Uppgifter insamlade om enskilda personer får endast användas för forskningsändamål.

HSFR: Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet,
Box 7120, 103 87 STOCKHOLM, Regeringsgatan 56, 2 tr STOCKHOLM.
Tel 08 – 454 43 10, fax 08 – 454 43 20

Caisa Holm

Lärarhögskolan i Stockholm
Institutionen för individ, omvärld och lärande

Magisteruppsatser i pedagogik med inriktning mot specialpedagogik respektive barn- och ungdomsvetenskap, 61-80p

Magisteruppsatser i pedagogik med inriktning mot specialpedagogik respektive barn- och ungdomsvetenskap ges nu ut i IOL: s nya serie: MAGISTERUPPSATS I PEDAGOGIK, ISSN 1404-9023.

Tidigare utgivna D-uppsatser (magisteruppsatser) nr 1-31, med inriktning mot specialpedagogik, har givits ut i serien SPECIALPEDAGOGISK KUNSKAP: D-UPPSATSER, ISSN 1402-053X. Denna serie är nu avslutad.

Publikationerna kan beställas från Lärarhögskolan i Stockholm, Institutionen för individ, omvärld och lärande (IOL) (fax nr 08-737 96 30).

Utgivna publikationer:

Nr 1 (2000) Karin Arnesén & Jessica Kjerrman: Barnets bästa i utlänningslagen.

Nr 2 (2000) Christina Sandberg: Språk och Identitet. Pedagogers språkbruk i förskolan i två områden med olika socioekonomiska strukturer och språkkulturer.

Nr 3 (2000) Linda Åkerström: Mamma, vi ses väl igen? Om vikten av att hjälpa barn som sörjer en anhörigs död.

Nr 4 (2000) Perina Breimark: Finns det plats för 7-åringarnas rörelsebehov? - Om inlärning och kroppsrörelse i en svensk och en engelsk skola.

Nr 5 (2000) Anamarija Todorov: DET VAR EN GÅNG TRE BOCKAR... Barns tolkning av en känd folksagas text och undertext.

Nr 6 (2000) Nicklas Lundberg: Betydelse av drama i förskola och skola.

Nr 7 (2000) Anders Nylén: Pedagogens betydelse för samspelet mellan småbarn i förskolan.

Nr 8 (2000) Annelie Fredricson: FÖRSKOLANS MÖTE MED BARBIE, MC-MÖSS OCH DATORER.

Intervjuer med sex förskollärare om barns leksaker och nya medier.

Nr 9 (2000) Roufia Hosseinian & Camilla Nordin: Elevinflytande i gymnasieskolan. En enkätundersökning gjord vid tre olika gymnasieskolor i Stockholms län.

Nr 10 (2000) Maria Kraemer Lidén: Kvalitet i Förskolan. 16 förskollärares syn på kvalitet i yrket.

Nr 11 (2000) Suzanne Kriström: Övergång till föräldraskap. Hur upplever 20 förstagångsföräldrar att deras roller, relationer, aktiviteter och tid har förändrats sedan de blev föräldrar?

Nr 12 (2001) Göta Eriksson: Matematiskt lärande. Ett radikalkonstruktivistiskt perspektiv. En litteraturstudie.

Nr 13 (2001) Birgitta Fagerlund: Att berätta med ord och bild - en studie om barns fria textskapande.

v.g.v

- Nr 14 (2001) Lena Sundbaum: Pedagogiska strategier inom bildämnet – stimulans och utveckling av kreativitet, fantasi och skapande förmåga hos barn med autism.
- Nr 15 (2001) Bodil Halvars-Franzén: Det kompetenta barnet – varför behöver vi ett kompetent barn just nu, i vår tid och i vårt samhälle.
- Nr 16 (2001) Ulrika Djerf Hedbom: "Hästen, hästen skakar på sin man" en studie om små barns första möten med sång.
- Nr 17 (2001) Maria Kraemer Lidén: Kvalitet i Förskolan, 16 förskollärares syn på kvalitet i yrket.
- Nr 18 (2001) Birgitta Thulén: Skolledarrollen i grundskolan – en diskussion om ledarroller och perspektiv på ledarskap.
- Nr 19 (2001) Ulla Morales-Adefalk: Anpassad studiegång .... och sen då? Nätverket kring två gymnasieelevers skolgång.
- Nr 20 (2001) Annika Kristoffersson: Diagnos på en debatt om diagnoser. Reaktionen på Eva Kärfves bok *Hjärnspöken, DAMP och hotet mot folkhälsan* i tryckta medier under hösten -00 och våren -01.
- Nr 21 (2002) Bengt Wahlund: Åtgärdsprogram – för vad och för vem? En analys av lärares utsagor om barn och ungdomar, skrivna inom ramen för kurser i specialpedagogik.
- Nr 22 (2002) Ann-Christine Wennergren: Dialogiskt lärande för elever i hörselklass. En studie om att utveckla ett förhållningssätt.
- Nr 23 (2002) Anna Egwall: Specialpedagogiska centra och specialpedagogens yrkesroll.
- Nr 24 (2002) Anna-Lena Ljusberg: Fritidshemmet som arena för formellt och informellt lärande. Vilka normer och värden etableras i fritidshemmet i interaktion mellan dess olika aktörer?
- Nr 25 (2002) Magdalena Karlsson: Flerspråkighet – problem eller förutsättning för utveckling? En förskolestudie.
- Nr 26 (2002) Eva Obäck: Makt och motstånd i klassrummet. Klassrumsobservationer i individuella program.
- Nr 27 (2002) Anneli Hippinen: Fritidspedagog eller lärare. En studie kring yrkesvalet.
- Nr 28 (2003) Yvonne Ekström: Lära för livet. Om kommunikationsstöd i skola och vuxenliv för personer med autism och samtidig utvecklingsstörning.
- Nr 29 (2003) Toura Hägnesten: Matematikscreening II – studium av ett kartläggningsinstrument relaterat till teoribildning, lärandeprocesser och styrdokument.
- Nr 30 (2003) Anders Rönnbäck: Lärandemiljön i skolan för den yngre punktskriftsläsande eleven.
- Nr 31 (2003) Anna Fouganthine: Maud. En fallstudie över en dyslektikers skriftspråkliga utveckling.
- Nr 32 (2003) Martina Lif Uddenfeldt: Särskilda undervisningsgrupper – en historisk tillbakablick samt en studie om hur personal i särskilda undervisningsgrupper ser på sitt arbete idag.
- Nr 33 (2003) Jorun Inderberg: Samhällsvetenskapsprogrammet för elever med DYSLEXI. En studie om att utveckla förhållningssätt.
- Nr 34 (2003) Susanne Montin: "Kroppen i lärandet – lärandet i kroppen". Elever i åk 5 reflekterar över sig själva och över sitt lärande, med utgångspunkt tagen i upplevelsen av den egna kroppen.
- Nr 35 (2003) Birgitta Bergqvist: Gråzonsbarnen i förskolan. Hur hittar vi dem och kan vi ge dem stöd?
- Nr 36 (2004) Ulla Collén: Utlandsadopterade ungdomars upplevelser av skolan. En enkätstudie.

Nr 37 (2004) Ragna Alveblad: Samspelets betydelse för lärandet. En fallstudie om konstruktivism och matematik i särskolan.

Nr 38 (2004) Caisa Holm: Frihet under makt och ansvar. Lärarnas professionalism i det postmoderna samhället.

D-uppsatser i specialpedagogik, 61-80 p (magisteruppsatser)

Magisterkursen i pedagogik med inriktning mot specialpedagogik syftar till att ge en vetenskaplig fördjupning inom det specialpedagogiska kunskapsområdet, i första hand för lärare och andra verksamma inom skolans värld. Följande D-uppsatser (nr 1-31), inom området specialpedagogik, har givits ut i rapportserien SPECIALPEDAGOGISK KUNSKAP: D-UPPSATSER, ISSN 1402-053X. Denna serie är nu avslutad och nya magisteruppsatser i pedagogik med inriktning mot specialpedagogik respektive barn- och ungdomsvetenskap ges nu ut i IOL: s nya serie: Magisteruppsats i pedagogik, ISSN 1404-9023. Publikationerna kan beställas från Lärarhögskolan i Stockholm, Institutionen för individ, omvärld och lärande (IOL) (fax nr 08-737 96 30).

Utgivna rapporter:

Rapport nr 1 (1996) Kerstin Dominkovic': Lässvårigheter i ett helhetsperspektiv. En litteraturstudie.
ISRN LHS-SPEC-D-96-1-SE

Rapport nr 2 (1996) Lena Lind: Petö-metoden - Konduktiv pedagogik. En alternativ pedagogik och behandlingsform för barn med rörelsehinder. ISRN LHS-SPEC-D-96-2-SE

Rapport nr 3 (1996) Ingrid Isaksson: Tillbaka till samhället. Studier om personer med utvecklingsstörning och beteendestörningar. ISRN LHS-SPEC-D-96-3-SE

Rapport nr 4 (1996) Sanja Paulin: Föräldrarnas perspektiv på avlösarservice. ISRN LHS-SPEC-D-96-4-SE

Rapport nr 5 (1996) Inger Claesson: Avlösarservice sedd ur avlösarens perspektiv. ISRN LHS-SPEC-D-96-5-SE

Rapport nr 6 (1997) Carin Richardsson: Fusionsoperationer, en väg till hälsa och ökad livskvalitet?
ISRN LHS-SPEC-D-97-6-SE

Rapport nr 7 (1997) Karin Renblad: Lek och socialt samspel - Förskolebarn med invandrarbakgrund.
ISRN LHS-SPEC-D-97-7-SE

Rapport nr 8 (1997) Jan-Erik Wänn: Värdering av olika utbildningsmoment inom hjälpmedelsteknik. Utveckling av en enkätundersökning bland sex yrkesgrupper utförd inom ramen för EU:s HEART-studie. ISRN LHS-SPEC-D-97-8-SE

Rapport nr 9 (1997) Rigmor Parsmo: Vägen tillbaka till skolan. Konsekvenser av förvärvade hjärnskador.
ISRN LHS-SPEC-D-97-9-SE

Rapport nr 10 (1998) Peg Lindstrand: Diagnosen - ett tidstypiskt fenomen? Diagnoser och förklaringsmodeller till barns svårigheter i slutet av 1900-talet. ISRN LHS-SPEC-D-98-10-SE

Rapport nr 11 (1998) Marianne Krüger: Lärarrollen i arbetet med elever som har läs- och skrivsvårigheter. En intervjustudie med 10 lärare om kunskapsförmedlaren, stimulansgivaren, föräldern och mångsysslaren. ISRN LHS-SPEC-D-98-11-SE

Rapport nr 12 (1998) Teresa Aidukiene: Special education in two different perspectives - The Lithuanian experience.
ISRN LHS-SPEC-D-98-12-SE

Rapport nr 13 (1998) Eva Siljehag: Från kaos till eget nyskapande - Beskrivning av en kunskapsprocess i en forskningscirkel med lågstadielärare. ISRN LHS-SPEC-D-98-13-SE

Rapport nr 14 (1998) Mona E. Folkander: Maktlösa - uttråkade eller chanslösa. Stockholmsungdomar med och utan läs- svårigheter på ett individuellt gymnasieprogram. ISRN LHS-SPEC-D-98-14-SE

Rapport nr 15 (1998) Anna-Carin Rehnman Larsson: Hörselrehabiliteringen - för bästa möjliga livssituation.
ISRN LHS-SPEC-D-98-15-SE

Rapport nr 16 (1998) Eva Sandstedt: Hur beaktas behov hos elever med funktionshinder vid stora IT-satsningar i skolan. ISRN LHS-SPEC-D-98-16-SE

Rapport nr 17 (1999) Désiré Nisser: Tid till samtal tid till tankar - en väg ut ur skolvårigheter. ISRN LHS-SPEC-D-99-17-SE

Rapport nr 18 (1999) Ninni Sirén: Datatek - en beskrivning av verksamheten ur personalperspektiv. ISRN LHS-SPEC-D-99-18-SE

Rapport nr 19 (1999) Marianne Näslund: BILD - SPRÅK - KÄNSLA. Tre elever med språkstörning målar och berättar om sina tankar och känslor. ISRN LHS-SPEC-D-99-19-SE

Rapport nr 20 (1999) Jari Linikko: Internatskola för ett dövt barn med utvecklingsstörning? Intervjuer med föräldrar om deras beslutsprocess. ISRN LHS-SPEC-D-99-20-SE

Rapport nr 21 (1999) Vera Oliveira Juhlin: Tidig läs- och skrivutveckling. En studie av elever i särskild undervisningsgrupp. ISRN LHS-SPEC-D-99-21-SE

Rapport nr 22 (1999) Tatiana Skoglund: På andra sidan månen. En studie av gymnasieelever med olika kulturell bakgrund och deras upplevelser av skolan. ISRN LHS-SPEC-D-99-22-SE

Rapport nr 23 (1999) Kirsti Paatero: Dyslexi och andraspråksinläring hos vuxna invandrare. Diagnostisering tolkad i en helhetsram. ISRN LHS-SPEC-D-99-23-SE

Rapport nr 24 (1999) Anna Ellström Lindholm: Möten och möjligheter - om språkmiljön. Skolpersonalens betydelse för barns språkutveckling. ISRN LHS-SPEC-D-99-24-SE

Rapport nr 25 (1999) Elisabeth Lundström: Samspel när barnet har ett funktionshinder. ISRN LHS-SPEC-D-99-25-SE

Rapport nr 26 (1999) Terttu Johansson: Arbetstillfredsställelse i läraryrket - en intervjustudie med lärare i åk 1-6. ISRN LHS-SPEC-D-99-26-SE

Rapport nr 27 (1999) Anders Söderberg: Delaktighet i grundskolan för elever med grav synskada. ISRN LHS-SPEC-D-99-27-SE

Rapport nr 28 (1999) Margareta Edén: Speciallärare och specialpedagoger i cirkel - yrkesroll och arbetsfunktion. ISRN LHS-SPEC-D-99-28-SE

Rapport nr 29 (1999) Emelie Cramér-Wolrath: Habilitering i teckenspråk för hörande föräldrar till teckenspråkiga döva och hörselskadade barn. En utvärderingsstudie av "FR-modellen". ISRN LHS-SPEC-D-99-29-SE

Rapport nr 30 (2000) Katarina Florin & Yvonne Hansson: Mötet. Bakgrunden till ett professionellt bemötande gentemot föräldrar med barn i träningsskolan. ISRN LHS-SPEC-D-00-30-SE

Rapport nr 31 (2000) Ulla Holmqvist-Äng: "JAG VILL - JAG KAN". Den Kommunikativa Kompetensen hos tre elever som har hörselskada/dövhet, utvecklingsstörning och rörelsehinder. ISRN LHS-SPEC-D-00-31-SE

